

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

2014

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
The Policy of National Security

Издавач:

Институт за политичке студије
Адреса: Светозара Марковића 36, Београд
Телефон: 011/3349203, 011/3349204, 011/3349205
Е-mail: ipsbgd@eunet.rs
www.ipsbgd.edu.rs

За издавача

Др Живојин Ђурић, научни саветник

ISSN 2334-959X UDK 351.862/.863(497.11) Број 1/2014

Годишњак излази два пута годишње
Годишњак „Политика националне безбедности“ покренут је као Зборник
„Србија“ 2009. године, а као Годишњак излази од 2013. године

Главни и одговорни уредник
Проф. др Радослав Гађиновић

Редакција годишњака

Др Дејана Вукчевић Др Нада Радушки
Проф. др Зоран Драгишић Проф. др Младен Бајагић
Проф. др Слободан И. Панов Проф. др Митар Ковач
Проф. др Љубиша Деспотовић

Савет годишњака

Проф. др Сима Аврамовић, предс. Проф. др Дарко Танасковић
Проф. др Горан Милошевић Др Живојин Ђурић науч. савет.
Проф. др Радован Радиновић, заменик предс.

Чланови савета из иностранства

Проф. др Wang Shiquan, проф. др Снежана Никодиновска – Стефановска
и проф. др Бојан Добовшек

Секретар редакције
Дејан Бурсаћ

Пословни секретар
Смиљана Пауновић

Слог и штампа
Eseloge d.o.o Београд

Тираж

300

Радове објављене у овом годишњаку није дозвољено прештамповати
било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

САДРЖАЈ

Предговор	5-7
<i>Радослав Гаћиновић</i>	
Енергетска безбедност државе	9-29
<i>Љубиша Деспотовић</i>	
Геоенергетика и геополитика: гасовод Јужни ток и положај Србије у процесима геоенергетског прекомпоновања односа моћи ЕУ и Руске Федерације ...	31-44
<i>Бранко Крга</i>	
Неки аспекти енергетске безбедности Републике Србије	45-61
<i>Горан Милошевић, Звездан Бурић</i>	
Јужни ток – кроз призму економског развоја и економске и енергетске безбедности Србије	63-79
<i>Митар Ковач, Бранкица Поткоњак–Лукић</i>	
Значај и перспективе гасовода „Јужни ток“ као стратегијског пројекта	81-100
<i>Слободан И. Панов</i>	
Јужни ток – „деталј“ цивилизације	101-121
<i>Дејан Бурсаћ</i>	
Јужни ток и алтернативни путеви снабдевања енергентима на Балкану	123-139
Приказ	
<i>Адријана Грмуша</i>	
Будућност моћи	141-144

THE POLICY OF NATIONAL SECURITY

TABLE OF CONTENTS

Foreword	5-7
<i>Radoslav Gacinovic</i>	
Energy Security of the State	9-29
<i>Ljubisa Despotovic</i>	
Geoenergetics and Geopolitics: The South Stream Pipeline and the Position of Serbia in the Global Processes of Power Recomposition between EU and Russia	31-44
<i>Branko Krga</i>	
Certain Aspects of Energy Security of Serbia	45-61
<i>Goran Milosevic, Zvezdan Djuric</i>	
The South Stream Pipeline – Through the Prism of Economic Development and Economic and Energy Security of Serbia .	63-79
<i>Mitar Kovac, Brankica Potkonjak–Lukic</i>	
The Importance and Perspectives of the “South Stream” Pipeline as a Strategic Project	81-100
<i>Slobodan I. Panov</i>	
The South Stream – A “Detail” of Civilization	101-121
<i>Dejan Bursac</i>	
South Stream and the Alternative Energy Supply Routes in the Balkans	123-139
Review	
<i>Adrijana Grmusa</i>	
The Future of Power	141-144

УВОДНИК

Садржај тематског годишњака “Политика националне безбедности” бр. 1/2014 представља интердисциплинарну анализу енергетске безбедности и пројекта “Јужни ток” са аспекта безбедности Србије и њених националних интереса. Ова анализа је веома важна јер се на почетку XXI века најдиректније уочава значај енергетске безбедности као важног дела система националне безбедности модерне државе. Енергетска безбедност на почетку XXI века постаје централни део политике националне безбедности државе. Пошто је енергија извор живота на земљи, постаје све већа борба за енергетску превласт на планети између великих сила, што неминовно условљава да се посвети много већа пажња енергији и енергетској безбедности на свим нивоима како у политици националне државе, тако и на нивоу међународне заједнице. Управо због њене важности у функционисању људског друштва и државе научна јавност мора уложити додатне напоре да на основу својих научноистраживачких резултата увери политичке елите државе да је енергетска безбедност изузетно важна за функционисање њене интегралне безбедности.

Енергетска безбедност има различита значења за различите државе, имајући у виду њихове националне интересе у области економије и енергетике и глобалну економску и енергетску међузависност. Обично се на почетку XXI века говори о неколико димензија енергетске безбедности: стратегијској, политичкој и војној али се за њено што јасније разумевање морају имати у виду и следеће димензије: безбедносна, економска и еколошка димензија енергетске безбедности. Уз то, потребно је знати да енергија, заједно са храном и водом, има изузетан геополитички, односно политички, друштвено-економски и стратегијски значај због својих специфичних особина. Енергија, односно енергетски извори су одувек један од најважнијих извора националног богатства и националне моћи држава (тврди елемент моћи), тиме и један од основа на којима држава гради свој економски и политички положај и престиж у свету.

Како год да се посматрају односи геополитике и енергетске безбедности, значајно је уочити да су геополитика једне државе и њена енергетска безбедност у чврстој вези. То је могуће образложити и на следећи начин – енергија је стратешки значајан ресурс сваке државе због чега оне настоје остварити контролу над њеном производњом, транспортом, продајом и потрошњом.

За енергетску безбедност Србије је од посебног значаја изградња гасовода „Јужни ток“. Изградњом овог инфраструктурног објекта Србија би обезбедила трајно и стабилно снабдевање природним гасом, што би јој омогућило поузданије планирање и реализацију опоравка привреде. Грађани Србије, без обзира на све опструкције које се повремено јављају, с циљем компромитације овог пројекта, добро схватају његов значај и преко 82% јавног мњења подржава изградњу истог.

Пошто је Република Србија још увек суочена са значајним изазовима, ризицима и претњама који угрожавају њену безбедност, веома је важно да јавно мњење у Републици Србији буде јединствено у континуираној изградњи система интегралне безбедности, чији је значајни део енергетска безбедност. У том контексту, „Јужни ток“, представља кључни пројекат у стратегији енергетске ефикасности, што доприноси између осталог и даљем изграђивању енергетске безбедности. Истовремено, овај пројекат би, сходно очекивањима, Републици Србији требало да омогући укупан привредни развој, лидерску позицију у гасној привреди у региону, дугорочне и континуиране приходе у буџету, смањење стопе незапослености током изградње и експлоатације гасовода, подизање нивоа поштовања стандарда еколошке безбедности, али и да унапреди развојне могућности кроз привлачење других страних инвеститора. Значај изградње гасовода Јужни ток за Србију је вишеструк и представља поред енергетске безбедности, значајну геополитичку стабилност Републике Србије. Да је представља изузетном значај пројекат “Јужни ток” за Србију потврђују следеће економске чињенице, које у свом раду детаљно интерпретира проф. др Љубиша Деспотовић и то: коначним завршетком гасовода Јужни ток, Србија ће у значајној мери повећати енергетску сигурност земље, а довршетком градње подземних складишта и сигурност у сегменту евентуалних хаваријских прекида дотока гаса; Србија ће по први пут имати директну испоруку гасног енергента новим коридором, а не као до сада само његовим капиларним делом; Србија ће у потпуности задовољити све на и највеће потребе за гасом укључујући и оне које ће бити потребне у будућности уколико њена привреда коначно крене путем убрзаног опоравка и развоја; Србија ће од транзитних такси убирати неколико стотина милиона евра годишњег прихода; градња ове деонице гасовода значи отварање значајног броја нових радних места, чак и по окончању његове изградње; Србија ће добити нову и значајну инфраструктуру, као што су гасне пумпне станице, подземна складишта гаса, нову регионалну гасну мрежу (према Хрватској, Републици Српској, Македонији, и сл.) као и капиларну гасну мрежу у самој земљи; изградња овог гасовода подстаћиће развој укупног енергетског сектора у Србији, градњу гасних електрана топлана и сличних привредних објеката; такође, то ће значити подстицај развоја и других пратећих привредних сектора, грађевинарства, саобраћаја, и јачање укупне економске и енергетске стабилности и ефикасности земље.

Поред економског значаја пројекат “Јужни ток” у геополитичком и безбедносном смислу представља важну основу за континуирани развој како енергетске, тако и интегралне безбедности у региону, посебно у Републици Србији. Значај пројекта “Јужни ток”, поред осталог у геополитичком и безбедносном смислу испољава се кроз: јачање енергетске безбедности у Републици Србији, и смањивање опасности од угрожавања енергетског система земље; јачање укупних безбедносних капацитета и институција у земљи; конкретније и чвршће повезивање са међународним системима безбедности и учешће у заједничким акцијама на плану заштите гасних коридора; додатну едукацију за област енергетске заштите; повећање политичко-безбедносне стабилности земље, као и стварање услова за потенцијално поправљање геополитичког положаја земље, јер отвара могућности за војно и технолошко модернизовање српских одбрамбених структура и сл. Дакле, изградњом гасовода “Јужни ток”, Србија се по први пут после пада Берлинског зида нашла у прилици да значајније поправи свој геоенергетски, геоекономски па и геополитички положај и од земље транзиционог губитника полупериферног карактера постане земља трансрегионалног значаја. Дакле, за Републику Србију је од изузетног националног значаја изградња гасовода “Јужни ток”, како са аспекта енергетске ефикасности, тако и енергетске безбедности.

Проф. др Радослав Гађиновић

Радослав Гаћиновић*

Институт за политичке студије, Београд

ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЕДНОСТ ДРЖАВЕ**

Сажетак

Овај рад је покушај аутора да укаже на значај енергетске безбедности у функционисању укупног система безбедности модерне државе на почетку XXI века. Пошто је енергија извор живота на земљи, постаје све већа борба за енергетску превласт између великих сила, што неминовно условљава да се посвети много већа пажња енергији и енергетској безбедности на свим нивоима како у политици националне државе, тако и на нивоу међународне заједнице. Управо због њене важности у функционисању људског друштва и државе научна јавност мора уложити додатне напоре да на основу својих научно-истраживачких резултата увери политичке елите државе да је енергетска безбедност изузетно важна за функционисање и интегралну безбедност како државе и друштва, тако и међународне заједнице на глобалном нивоу. Због тога је неопходно општеприхватљиво дефинисање енергетске безбедности као значајног подсистема националне и међународне безбедности. Аутор овог рада сматра да "енергетска безбедност" као део националне безбедности државе и интегралне безбедности ОУН представља скуп политичких, економских, војних и стратегијско-техничких континуираних радњи у процесу технички правилне експлоатације, испоруке и редовног снабдевања свих корисника енергентима. Такође, "енергетска безбедност" обухвата стручност кадрова, како би се омогућило задовољавање енергетских потреба, очување животне средине и самог човека у њој.

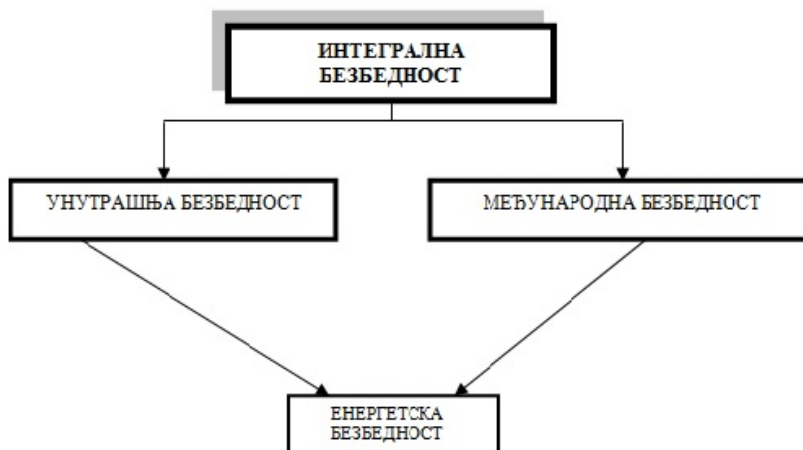
Кључне речи: држава, безбедност, национална безбедност, енергетска безбедност, међународна заједница

* Научни саветник у Институту за политичке студије, Београд

** Овај текст је настао као део рада у оквиру пројеката бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Историјски одлучујући елемент у поимању безбедности била је војна сила. У другој половини XX века безбедносна дилема нагло се помера ка ширем подручју друштвеног живота, при чему невојни фактори угрожавања безбедности заузимају све значајније место, а извор моћи државе помера се са строго војних фактора и њених пратећих елемената ка технологији, образовању људског потенцијала и контроли тржишта. Мењају се и услови за одржавање војног капацитета; оружје застарева невероватном брзином услед технолошких иновација, чиме научна сазнања добијају посебно место. Схватање комплекса безбедности на почетку XXI века излази из домена одбране земље и обухвата мноштво активности које су само посредно везане за поимање одбране у класичном значењу тог термина. *Безбедност у његовом комплексном значењу подразумева услове за несметани друштвенио-политички, економски и културни развој свих основних друштвених општецивилизацијских вредности које су, иначе, примерене човеку као таквом.*¹⁾

Слика 1. Енергетска безбедност у систему интегралне безбедности

Примењујући интердисциплинарни приступ анализе безбедности и досадашњих дефиниција, аутор овог рада даје сопствену дефиницију безбедности: *Безбедност је стање које људској популацији гарантује континуитет слободног функционисања из којег се развијају процеси изградње стварног осећаја слободе, правде и*

1) Љубомир Стајић, Радослав Гаџиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2004, стр. 9-10.

здраве животне средине где се слободно живи, ради и развијају сопствене интелектуалне способности.²⁾

ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЕДНОСТ ВАЖАН ДЕО НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

Термин «национална безбедност» на почетку XXI века се користи за означавање далеко ширег појма од изворног значења, јер се под њим подразумева жељено стање безбедности једне државе, које се постиже елиминисањем унутрашњих и спољних облика угрожавања њене безбедности. Дакле, национална безбедност је појам са вишеструким значењем. У најопштијем смислу подразумева слободу од страха, претњи и физичког насиља над становништвом, односно грађанима једне државе. Међутим, национална безбедност укључује и политичке, економске, моралне, социјалне, културне, идеолошке и нормативне елементе, што је одувек отежавало њену прецизну дефиницију. У питању је друштвено конструисан концепт безбедности једне државе који стиче специфично значење само унутар социјалног контекста у којем држава егзистира. Појам националне безбедности се поистовећује у неким ситуацијама са појмом "државна безбедност". Међутим, национална безбедност је стање у коме се обједињавају све врсте безбедности једне државе. Парадигме и институционални модели националне безбедности су се мењали кроз историју. Посматрана историјски, национална безбедност је нераздвојно била повезана са државом и њеним безбедносним сектором. Међутим, национална безбедност је постепено захватала политичку, економску, социјалну и културну сферу. Иако одбрана од спољњег напада остаје централни проблем националне безбедности, ипак пракса је недвосмислено потврдила да држава може бити угрожена унутрашњим потресима, економским и друштвеним поремећајима, нарочито у заједницама којима недостаје осећај идентитета и социјалне кохезије.³⁾ Отуда је у научним разматрањима овог појма неопходно разликовати појам безбедности државе од појма безбедности друштва, уз нагласак да *основни критеријум безбедности државе представља њен суверенитет, а безбедности друштва идентитет*, тј. свест о припадности заједници. Кроз оба термина прожима се у суштини егзистенција или преживљавање државе и друштва. Држава која

2) Радослав Гађиновић, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 14.

3) Avramov, S., *Bezbednost u XXI veku*, Zbornik radova SIMVON 2001, Beograd, str. 423.

изгуби суверенитет престаје да буде држава, а друштво кад изгуби идентитет престаје да постоји као суверена јединка.⁴⁾ Ово раздвајање државне од друштвене безбедности треба схватити условно као два нормативна појма безбедности који се у суштини обједињавају у један интегрални појам означен термином *национална безбедност*. И у једном и у другом термину, у епицентру безбедносне дилеме налази се држава која пружа легитимитет и заштиту друштва.⁵⁾

Сам појам национална безбедност налази се у употреби од 1943. године, када је Валтер Липман (*Walter Lipman*) у свом делу „*U.S. Foreign Policy*” први пут употребио овај термин. После другог светског рата овај појам је нашао широку примену у политичком речнику многих држава. У том контексту он је употребљаван да означи унутрашњу и спољну безбедност државе, односно безбедност државе у односу на спољне и унутрашње изворе угрожености. Ради се, дакле о националној безбедности једне државе која обезбеђује опстанак и нормално деловање државе са свим елементима њене независности, територијалне целовитости и уставног поретка.⁶⁾

По другим ауторима, национална безбедност се дефинише као „настојање националне државе да обезбеди свим члановима друштва сигурност пред угрожавањем извана (интервенције, напади, окупације, блокаде и др.) и унутар друштва (угрожавање реда и мира, криминал и др.)”.⁷⁾

Проф. Радован Вукадиновић са факултета политичких наука у Загребу под „националном сигурношћу(безбедношћу) подразумева физички опстанак једне државе и њезина становништва заједно са основним атрибутима неовисности и сталним материјалним просперитетом државе”.⁸⁾

Национална безбедност, према Слободану Милетићу, је стање у коме се налазе правни субјекти, тј. стање релативног присуства или одсуства угрожавања и/или повређивања правних субјеката за које је одговорна држава. Отуда, слободан Милетић на веома

4) Љубомир Стајић, Радослав Гаџиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2004, стр. 40-44.

5) Радослав Гаџиновић, «Безбедност као модерна научна дисциплина», Зборник радова *Србија, безбедности и институционални изазови*, ИПС, Београд, 2009, стр. 17.

6) Б. Јовановић, часопис *Полиција и сигурност*, бр. 1-2, Загреб, 1997. године, стр. 6.

7) Антон Гризолд, *Европска варност*, Факултет политичких наука, Љубљана, 1998, стр. 23.

8) Рамо Маслеша, *Теорије и системи сигурности*, Магистрат - Сарајево, Сарајево, 2001, стр. 37.

прихватљив начин дефинише националну безбедност као „успостављено, одржавано и унапређивано стање у држави, које омогућава ефективну заштићеност државе и грађана који у њој живе од свих (спољних и унутрашњих) противправних аката (активности) којима се угрожава уставни поредак, суверенитет, независност и територијална целокупност државе, рад државних органа, обављање привредних и друштвених делатности и остваривање слободе, права и дужности човека и грађанина.”⁹⁾

Међутим, под *националном безбедношћу* може се подразумевати и објективно стање нације и државе, у којем њени легитимни органи и институције предузимају дозвољене мере и активности ради заштите основних националних интереса у области спољне и унутрашње политике, економије, одбране, образовања, научноистраживачког рада, културе и у другим областима друштвеног живота. Отуда, полазећи од оваквог теоријског одређења, национална безбедност зависи од њеног војно-политичког и геостратегијског положаја, карактера државе и њених друштвено-политичких и економских односа, као и од карактера међународних односа у њеном ближем и даљем окружењу. Неки аутори међународних односа, националну безбедност дефинишу као «одсуство било каквог страха од напада, угрожавања интереса, или претње друге државе или других држава».¹⁰⁾

У систему националне безбедности модерне државе неодвојиво егзистира „енергетска безбедност” као важан подсистем тог врло значајног система државе.

ДЕФИНИСАЊЕ ЕНЕРГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

На почетку XXI века најдиректније се уочава значај енергетске безбедности као важног дела система националне безбедности модерне државе. Енергетска безбедност на почетку XXI века постаје централни део политике националне безбедности државе. Корени речи “енергетска безбедности” потичу од: енергетска (грч. *енергетикос*, в. Енергија) који се односи на енергију или енергетику, и енергија (грч. *енергиа* рад, а ен. – *ергон* дело). Термин „безбедност” потиче од грчке речи *asphaleia* (*asphaleia*), која је настала од речи *sphallo* (грешка, узрок пропасти, пропадање, саплитање, пораз, збуњеност, разочарање), и значи избегавање гре-

9) Слободан Милетић, *Полицијско право*, Полицијска академија Београд, 1997.

10) M. Bourguin, *Le probleme de la securite internationale*, Recueil des Cours da L'Academie de droit International, 1934, t. 49., str. 473.

шке, лажи, односно негацију значења појма *sphallo* – *a-sphaleia*. Од речи *sphallo* настала је латинска реч *fallo* (*fefelli, falsum*), чији је енглески синоним реч *false* (неистина, лаж, грешка). Следствено томе, пошто *asphaleia* означава избегавање грешке, лажи, негацију појма *sphallo*, тиме представља и негацију онога што означава енглеска реч *false*. Латински израз за безбедност *securitas/securus* – „без бриге”¹¹⁾ изведен је из кованице *sine cura*, састављене из речи *sine* (без) и *cura/curio* (невоља, забринутост, опрезност, пажња, патња, бол, зебња, жалост, туга...). Отуда кованица *sine cura* (*sine-cure*) значи: без забринутости, слободу од (одсуство) бриге (*free from cares*), без невоље (*untroubled*), мирноћу/мир (*quiet*). Именица *securitas* у основи означава положај појединца, са посебним унутрашњом структуром, његову сталоженост и спокојство духа, услов који Цицерон назива „врховним циљем жудње, одсуством страхова од којих зависи срећан живот”¹²⁾. На основу овога, *securitas* означава слободу од забринутости, одсуство опасности, бриге и душевног узнемиравања, сталоженост, безбедност, мирноћу, или мирноћу свести – грчки *euthumon*.¹³⁾ Изведена је од речи *securitas, security*, која означава осећај или стање слободе од претње уништењем,¹⁴⁾ слободу од опасности (*free from danger*), одсуство претњи; или безбедност рођену из страха (*engendered by fear*). Поред речи *security*, у енглеском језику за безбедност се користе и речи *safety* и *secure*. У руском језику за безбедност је у употреби израз *безопасност*, која означава одсуство опасности, стање заштићености од могућег наношења штете, способност спречавања опасних деловања, очување стабилности, обезбеђење достигнутог јединства виталних интереса и елиминисање претњи по њих, као и стварање неопходних услова за функционисање социјалне структуре на путу њеног развоја. Француски израз за безбедност је *sureté/sécurité*, италијански *sicurezza*, немачки *sicherheit*.¹⁵⁾ Дакле на основу ових тумачења појмова може се уопштено рећи да је енергетска безбедност сигурно преношење енергије на даљину, и њено коришћење. Пошто је енергија извор живота на земљи, постаје све већа борба

11) Caldwell and Williams, *Seeking Security in an Insecure World*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 2006, p. 5.

12) Emma Rothschild, *What is Security (The Quest for World Order)*, Daedalus, 1995, p. 61.

13) Michael Dillon, *Politics of Security: Towards a Political Philosophy of Continental Thought*, London and New York, 1996, p. 123-128.

14) Caldwell and Williams, *Seeking Security in an Insecure World*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 2006, p. 5.

15) Младен Бајагић, *Основи безбедности*, Криминалистичко полицијска академија, Београд, 2007, стр. 12.

за енергетску превласт на планети између великих сила, што неминуовно условљава да се посвети много већа пажња енергији и енергетској безбедности на свим нивоима како у политици националне државе, тако и на нивоу међународне заједнице. Управо због њене важности у функционисању људског друштва и државе научна јавност мора уложити додатне напоре да на основу својих научно-страживачких резултата увери политичке елите државе да је енергетска безбедност изузетно важна за функционисање и интегралну безбедност државе. Због тога је неопходно дефинисање енергетске безбедности као значајног подсистема националне безбедности.

Државне, институције и појединци различито сагледавају појам и дефиницију енергетске безбједности. Занимљиво је мишљење групе аутора који су помоћу матрице дали дефиницију енергетске безбједности, сходно различитим утицајима и карактеристикама. Анализирани елементи су: разноликост енергетских извора, диферентно снабдијевање, нивои извоза, безбедност тржишта, геополитички и економски аспект, поузданост, ризик од пролиферације НХБ оружја, стабилност тржишта, приуштивост за поједине међународне субјекте и интензитет коришћења. Свака од наведених ставки разматрана је у складу са повећањем или смањењем укупних градијената безбједности и, сходно томе, конструисане дефиниције енергетске безбедности.¹⁶⁾

Да би се општеприхватљиво дефинисала енергетска безбедност треба имати на уму и разноликост извора енергије, зависност од увоза, мали број земаља произвођача или ималаца извора енергије у односу на укупан број корисника, те удео политичке нестабилности региона на извоз енергије и енергената.

Енергетска безбедност има различита значења за различите државе, имајући у виду њихове националне интересе у области економије и енергетике и глобалну економску и енергетску међузависност. Обично се на почетку XXI века говори о неколико димензија енергетске безбедности: стратегијској, политичкој и војној¹⁷⁾ али се за њено што јасније разумевање морају имати у виду макар још две димензије: безбедносна и економска, коначно и еколошка димензија енергетске безбедности.¹⁸⁾ Уз то, потребно је знати да

16) C.S. Britt and S. Ladislav, „Evaluating the Energy Security Implications of a Carbon Constrained U.S Economy”, In *Energy Security and Climate change*, Center for Strategic and International Studies, p. 3-4.

17) M. Mika Purhonen, *Dimensions Of Energy Security*, 3rd EAPC/PfP Workshop on Critical Infrastructure Protection and Civil Emergency Planning Zurich, 22-24 September 2005.

18) Слободан Симић, *Енергетска безбједност*, Висока пословно техничка школа. Добој, 2012, стр. 47.

енергија, заједно са храном и водом, има изузетан геополитички, односно политички, друштвено-економски и стратегијски значај због својих специфичних особина. Енергија, односно енергетски извори су одувек један од најважнијих извора националног богатства и националне моћи држава (тврди елемент моћи), тиме и један од основа на којима држава гради свој економски и политички положај и престиж у свету.

Како год да се посматрају односи геополитике и енергетске безбедности, значајно је уочити да су геополитика једне државе и њена енергетска безбедност у чврстој вези. То је могуће образложити и на следећи начин – енергија је стратешки значајан ресурс сваке државе због чега оне настоје остварити контролу над њеном производњом, транспортом, продајом и потрошњом.¹⁹⁾

Енергетска безбедност обухвата широк спектар сложених и различитих (гео)политичких, економских, безбедносних, војних и технолошких трендова, што је и разлог да се објашњава сложеницама или прилагодљивим појмовима, с аспектом на речи енергетска, односно енергетика и безбедност.²⁰⁾

Различито тумачење појма енергетске безбједности је често резултат уочавања односа између енергената и оних који их експлоатишу, дистрибуирају и пласирају на тржиште, или само користе, односно чињенице имања или немања енергената (извора енергије), да ли се ради о земљи произвођачу, дистрибутеру и продавцу на светском тржишту, или само о потрошачу (кориснику) енергената. Из овога се увиђа да:

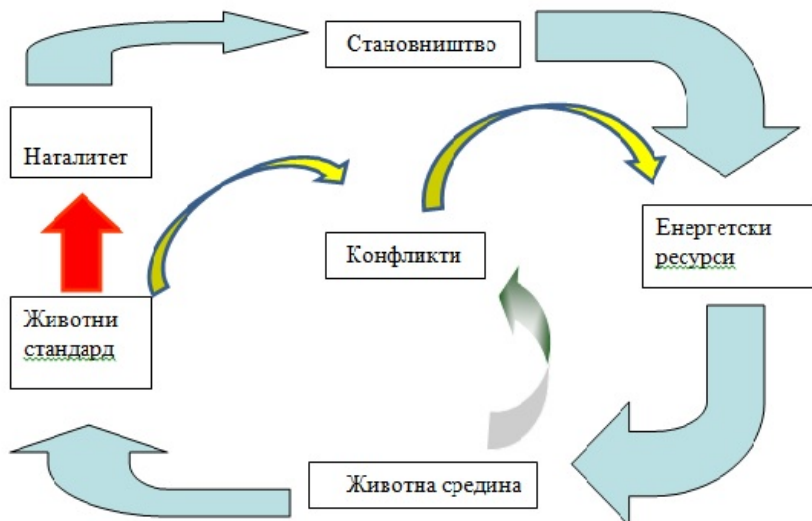
1. за земље богате енергентима, то значи усмеравање пажње на успостављање контроле над производњом и извозом енергената (Русија);
2. за земље у развоју, енергетска безбедност значи набавку енергената по повољним ценама како би могле наставити с економском растом и
3. за земље сиромашне природним изворима, енергетска безбедност значи доступност енергената и предузимање мера којима ће ублажити ту зависност – развојем трго-

19) Драган Колев, „Геополитичка димензија енергетске безбедности”, *Часопис за економију и тржишне комуникације*, Паневропски универзитет “АPERION”, Бања Лука, 2012, Вол.1, стр. 45-63.

20) Младен Бајагић, *Међународна безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012, стр. 306.

вине и економским улагањем у иностранству, диверзификацијом извора енергије и сл. (Јапан).²¹⁾

Слика 2. Могуће конфликтне ситуације због недостатка енергетских ресурса

Извор: Слободан Симић, Енергетска безбедност, Висока пословно техничка школа Добој, 2012, стр. 29.

Без обзира што се све државе фигуративно залажу за интегралну безбедност, тако и за енергетску за све земље, мале државе борате енергентима које немају моћне државе искрене савезнике су безбедносно угрожене, јер постају плен великих и моћних држава ради насилне експлоатације природних богатстава. Зато државе и различито сагледавају енергетску безбедност. Примера ради, земље извознице енергије усредсређују се на одржавање „безбедности потражње” (security of demand) за њихов извоз, што, на крају, ствара надмоћни удео у приходима њихове владе. Русија и остали светски утицајни произвођачи енергената, као што су САД, Иран, Венецуела и Саудијска Арабија, настоје одржати примат највећих извозника нафте и гаса као кључних енергената и задржати њихову потражњу по што већим ценама, што је основ њихове економске моћи и укупног економског моћи и укупног економског развоја.²²⁾

21) Синиша Таталовић, *Енергетска сигурност и критична инфраструктура*, Центар за сигурносне студије, Факултет политичких знаности Свеучилишта у Загребу, Политичка култура, Загреб, 2008, стр. 29.

22) Саша Николић, „Енергетска безбедност као фактор спољне политике САД на почетку 21. века», *Војно дело*, бр. 2/2008, стр. 30.

Након многих катастрофа у свету изазваних неправилном експлоатацијом и коришћењем енергената (катастрофе у рудницима, пуцање гасних цеви...) међусобни однос безбедности и енергетике постао је предмет интересовања већине држава, које су схватиле да је енергетска безбедност прворазредно питање за њихов економски и укупни развој. Такође, глобални поремећај тржишта нафте и гаса имао је за последицу и појачани ангажман међународних организација за област енергетске безбедности. Иако су поједини међународни форуми настојали решити проблем доступности енергената и снабдевености светског енергетског тржишта главним изворима енергије, појам енергетске безбедности није детаљно одређен. У Споразуму о међународном енергетском програму из 1974. године појам енергетске безбедности није детаљније одређен, већ се само у преамбули говори о унапређењу „безбедности снабдевања нафтом“, а у члану 47 о обавези свих држава да подстичу стабилну међународну трговину нафтом и унапређују безбедности снабдевања нафтом под разумним и једнаким условима за све стране уговорнице.²³⁾ У Уговору о енергетској повељи из 1994. године енергетска безбедност такође није посебно дефинисана мада се у више одредби Уговора говори о овом појму. Крајем XX века уочава се стварни значај енергетске безбедности на нивоу међународне заједнице па је област енергетске безбедности много јасније дефинисана. Први резултати су учињени од стране УН-а, односно од Економске комисије УН-а за Европу и Форума енергетске безбедности много јасније дефинисана. Први резултати су учињени од стране УН-а, односно од Економске комисије УН-а за Европу и Форума енергетске безбедности УН-а (UN Economic Commission for Europe and Energy Security Forum – UNECE), који су енергетску безбедност дефинисали као „доступност употребљивих енергената на месту њихове финалне потрошње, у довољној количини и ажурности тако да, имајући у виду време за подстицање енергетске ефикасности, економски и друштвени развој земље није материјално ограничен.“²⁴⁾ Област енергетске безбедности мора обухватити матрицу сложених и међусобно зависних елемената/карактеристика који се тичу енергетике, односно енергетских извора: разноликост енергетских извора, диферентно снабдевање, нивои извоза, безбедност тржишта, геополитички и економски аспект, поузданост, ризик од ширења оружја за масовног уништење, стабилност тржи-

23) Д. Тодић, Д. Димитријевић, „Енергетска безбедност у међународном праву животне средине», *Теме*, Год. XXXVI, Бр. 2, Ниш, 2012, стр. 705-706.

24) *American Energy – The Renewable Path to Energy Security*, Worldwatch Institute, Center for American Progress, 2006.

шта, приуштивост за поједине међународне субјекте и интензитет коришћења. Свака од наведених карактеристика има непосредан или посредан утицај на безбедност и, сходно тиме, елементе дефиниције енергетске безбедности.²⁵⁾ Такође, под енергетском безбедношћу на глобалном и националном нивоу се подразумева доступност енергената у довољној количини и по прихватљивим цена, а стабилност испорука, као и физичка безбедност гасовода и нафтовода.²⁶⁾ Према Данијелу Јергину енергетска безбедност обухвата заштиту целокупног ланца производње и снабдевања енергентима, те инфраструктуру која се за те потребе користи.²⁷⁾ Енергетска безбедност представља "доступност енергената", где "доступност" значи потребну количину, континуитет у снабдевању, стабилне и прихватљиве цене, физичку безбедност гасовода и нафтовода, политичку стабилност држава из које се енергенти увозе и сл.²⁸⁾

На пример, неки аутори сматрају да је "енергетска безбедност" стање у коме једна нација и њени грађани имају приступ довољним количинама енергије по разумној цени и без ризика да ће у блиској будућности доћи до прекида таквог снабдевања. Она се дефинише као „способност осигуравања задовољава будућих енергетских потреба путем постојања адекватних домаћих ресурса који се искориштавају под економски прихватљивим условима или се одржавају као стратешке резерве и кроз приступ доступним вањским изворима. Једна од дефиниција енергетске безбедности је да она означава "доступност енергената у довољној количини и по прихватљивим ценама, стабилност испорука, и физичку безбедност гасовода и нафтовода".²⁹⁾

Слободан Симић дефинише енергетску безбедност као "стање у коме један међународни субјект, међународна заједница, односно сви њени грађани, имају приступ довољним количинама енергије по разумној цени на светском тржишту и без изазова, ризика и претњи који би условили да дође до прекида снабдевања

25) C. S. Britt and S. Ladislaw, „Evaluating the Energy Security Implication of a Carbon Constrained U.S. Economy”, In *Energy Security and Climate change*, Center for Strategic and International Studies, 2009, p 3-4.

26) J. Радоман, „Секуритизација енергије као увод у енергетску безбедност”, У *Western Balkans Security Observer (Безбедност Западног Балкана)*, 2007, issue: 4, p.36.

27) Младен Бајагић, *Међународна безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012, стр. 309.

28) G. Bahgat, „Europe`s Energy Security: Challenges and Oppurtunies”, In *International Affairs*, Vol. 82, No 5, 2006, p. 964; С. Николић, „Енергетска безбедност као фактор спољне политике САД на почетку 21. века”, *Војно дело*, Vol. 60, бр. 2, 2008, стр. 39.

29) J. Радоман, „Секуритизација енергије као увод у енергетску безбедност”, У *Western Balkans Security Observer (Безбедност Западног Балкана)*, 2007, issue: 4, p. 36.

енергентима и енергијом.³⁰⁾ Према Џонатану Елкинду (*Johnatan Elkind*) енергетска безбедност има четири елемента: 1/доступност енергетских добара и услуга, која зависи од физичке расположивости енергената, способности држава произвођача, транзитних и држава потрошача да се договоре о условима трговине и технолошким условима производње, транспорта, конверзије и дистрибуције енергената: 2/поузданост пружања енергетских услуга, кроз улагање у алтернативне изворе енергије, диверсификацијом извора енергије и складиштењем енергетских резерви: 3/доступност енергије по прихватљивим, транспарентним и предвидивим ценама и 4/ еколошка одрживост, с обзиром на то да се данас не може замислити утицај који остварује трошење енергената на глобалне климатске промене, тиме и на загађење животне средине.³¹⁾ Еколошка одрживост као елемент енергетске безбедности је последица чврстих веза између енергетике и стања животне средине, због чега, према Европској агенцији за животну средину (*European Environment Agency – EEA*) правилно разумевање енергетске безбедности захтева указивање на последице које енергетски сектор изазива по животну средину.³²⁾

Када је реч о дефиницији енергетске безбедности, требало би размотрити различите аспекте значења овог појма. Иако је у развијеном свету уобичајена дефиниција енергетске безбедности једноставно доступност енергената, и то у довољној количини и по прихватљивим ценама, стабилност испорука, као и физичка безбедност гасовода и нафтовода, различите земље на различите начине интерпретирају шта овај концепт за њих значи.³³⁾ Енергетска безбедност као важан део националне безбедности модерне државе мора функционисати тотално на територији државне територије, где значајно место мора имати локална заједница.

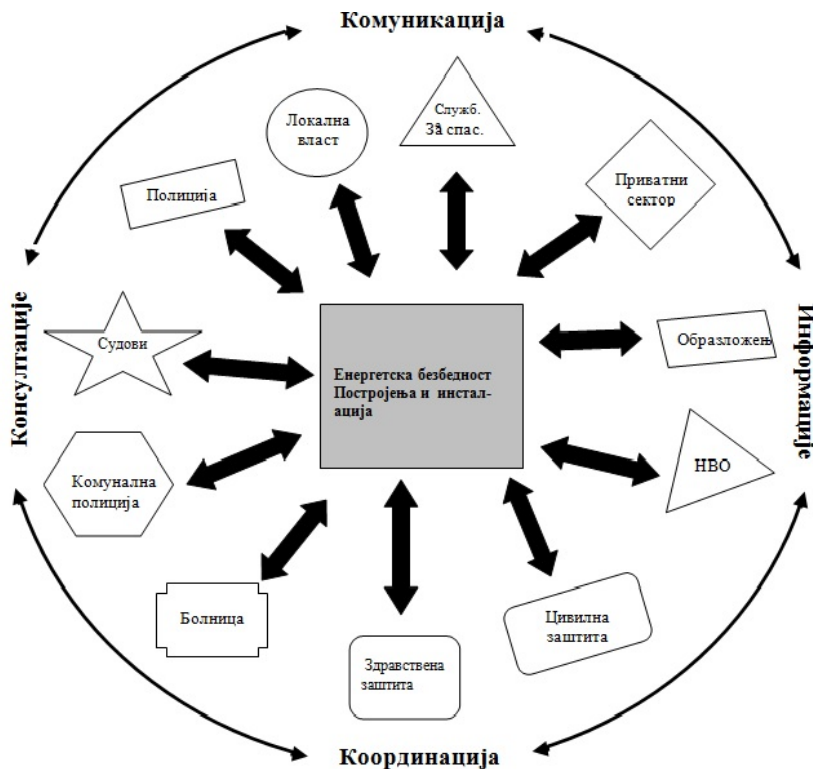
30) Слободан Симић, *Енергетска безбједност*, *op. cit.*, стр. 24.

31) С. Pascual, J.Elkind (eds.), *Energy Security: Economics, Politics, Strategies and Implications*, Washington: Brookings Institutions, 2010, p. 122.

32) European Environment Agency, *Europe`s Environment – The fourth assessment*, Copenhagen, 2007, pp. 322-339.

33) Јелена Радоман: Секуритизација енергије као увод у енергетску безбедносну дилему, *Безбедност западног Балкана*, број 4, јануар – март 2007, стр. 36.

Слика 3. Интеракција енергетске безбедности са безбедносним моделом локалне заједнице

Извор: Слободан Симић, Енергетска безбједност, Висока пословно техничка школа Добој, 2012, стр. 165.

Успостављање система енергетске безбедности је неодложан и важан посао сваке државе. Методологија по којој се успоставља овај важан систем заштите, који је и услов функционисања целокупног система безбедности зависи од облика угрожавања интегралне безбедности с поља и изнутра, односно од начина експлоатације и начина коришћења енергената као и од степена обучености људи који се професионално баве овом проблематиком у држави.

Слика 4. Доношење одлуке у сфери енергетске безбедности

Извор: Слободан Симић, Енергетска безбједност, Висока пословно техничка школа Добој, 2012, стр. 172.

Иако досадашње дефиниције енергетске безбедности нису решиле проблем општеприхватљивог дефинисања овог појма, оне ипак представљају полазну основу у интердисциплинарном научном приступу овом проблему. Критички осврт аутора овог рада досадашњим дефиницијама је првенствено због тога што се оне већином поистовећују са енергетском ефикасношћу и редовном снабдевању држава енергентима. У напорима да се општеприхватљиво дефинише "енергетска безбедност" морају се узети у обзир политичке, стратегијске и војне димензије "енергетске безбедности". Такође, сигуран извор и снабдевање државе енергентима утиче на њен укупни систем безбедности. На основу наведених чињеница "енергетска безбедност" је део националне безбедности државе, истовремено и интегралне безбедности на глобалном нивоу.

Дакле "енергетска безбедност" као део националне безбедности државе и интегралне безбедности ОУН представља скуп политичких, економских, војних и стратегијско-техничких континуираних радњи у процесу технички правилне експлоатације, испоруке и редовног снабдевања свих корисника енергентима. Такође, "енергетска безбедност" обухвата стручност кадрова, како би се

омогућило задовољавање енергетских потреба, очување животне средине и самог човека у њој.

МЕЂУНАРОДНИ АСПЕКТ ЕНЕРГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Обично се у међународном праву животне средине³⁴⁾ за област енергетике највећим делом везују Споразум о међународном енергетском програму (Париз, 1974), Уговор о енергетској повељи (Лисабон, 1994) са Протоколом о енергетској ефикасности (Лисабон, 1994) и касније усвојеним амандманима у вези са трговинским одредбама овог уговора (Брисел, 1998). Појам енергетске безбедности није детаљније одређен у Споразуму о међународном енергетском програму из 1974. године (*UN treaty Series, Vol. 1040*) који у алинеји 1. преамбуле полази од жеље страна уговорница да унапреде “безбедност снабдевања нафтом”, док се у оперативном делу на неколико места разрађује основна идеја из преамбуле. Чланом 47 се утврђују обавезе у вези са подстицањем стабилне међународне трговине нафтом и унапређењем безбедности снабдевања нафтом под разумним и једнаким условима за све стране уговорнице. У Уговору о енергетској повељи (Лисабон, 1994) енергетска безбедност није посебно дефинисана мада се у неколико његових одредаба говори о овом појму. При том би требало имати у виду да је сврха Уговора дефинисана у члану 2 као “установљавање правног оквира за унапређење дугорочне сарадње у области енергетике заснованој на допуњавању и међусобној користи, у складу са циљевима и принципима Повеље” (*Energy Charter Secretariat 2004, 44*). У члану 7 који се односи на питања везана за “транзит” говори се о сигурности енергетског система.³⁵⁾

Енергетска безбедност није посебно дефинисана нити одређена на експлицитан начин као циљ Протокола о енергетској ефикасности и повезаним питањима животне средине (Лисабон, 1994.). У тачки 2. члана 1 Протокола као циљеви су дефинисани: унапређивање политике енергетске ефикасности, стварање оквирних услова који подстичу произвођаче и потрошаче да користе

34) Овде се под појмом «међународни уговори у области животне средине» подразумевају они међународни уговори који су као такви садржали у УНЕП-овом регистру међународних уговора у области животне средине иако би се у детаљнијој анализи листа ових уговора могли на различите начине и према различитим критеријумима проширивати или скраћивати (UNEP 2005).

35) Драгољуб Тадић и Душко Димитријевић, „Енергетска безбедност у међународном праву животне средине», *Теме*, Ниш, бр. 2/2012, стр. 705-706.

енергију што је могуће ефикасније, економичније и погодније за животну средину, посебно кроз организацију ефикасног енергетског тржишта и кроз потпуније одражавање еколошких трошкова и добити, као и унапређивање сарадње на подручју енергетске ефикасности. Међутим, овај уговор такође садржи одредбе које упућују на питања безбедности. Касније усвојени амандмани у вези са трговинским одредбама овог уговора (Брисел, 1998.) не садрже експлицитне одредбе о томе. Међутим, у четвртој алинеји преамбуле Протокола о енергетској ефикасности констатује се постојање свести држава о томе да су остварена побољшања у безбедности снабдевања као и значајне економске добити и користи за животну средину који су резултат примене одговарајућих мера у сектору енергетике.³⁶⁾ У делу Протокола који се односи на дефиниције (чл. 2.) даје се дефиниција појма “утицај на животну средину” и овај појам се дефинише тако да обухвата и утицај који је узрокован одређеном делатношћу на животну средину, укључујући “безбедност” заједно са “људским здрављем”. Поред тога, овај појам обухвата и утицај на флору, фауну, тло, ваздух, воду, климу, пределе и историјске споменике или друге физичке структуре или међу утицаје између ових чинилаца. То такође, укључује и утицај на културну баштину или на друштвено – привредне услове који су последица промена тих чинилаца. Овде би требало имати у виду да је процена утицаја на животну средину у преко граничном контексту предмет уређивања Еспо конвенције о процени утицаја на животну средину у преко граничном контексту (1991) и да термин “утицај” из члана 1 тачка VII ове конвенције такође укључује и “безбедност”.³⁷⁾

Земље извознице енергије усредсређују се на одржавање "безбедности захтева" за њихов извоз, што, на крају, ствара надмоћни удео у приходима њихове владе.³⁸⁾ Циљ Русије је да одржи државну контролу над "стратегичким ресурсима" и стекне пријат над главним цевоводима и тржишним каналима којима њихови бродови транспортују нафту на међународна тржишта.³⁹⁾ У последњих неколико година наглашена је потреба да се прошири концепт енергетске безбедности у две критичне димензије: препознавање глобализације система енергетске безбедности, које се

36) Исто, стр. 709.

37) Тадић Драгољуб и Вид Буксановић, *Еколошка криза у свету и одговор међународне заједнице*, Савезни секретаријат за рад, здравство и социјално стање; Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2003, стр. 242,

38) Daniel Yergin: “Ensuring Energy Security”, *Foreign Affairs*, Mart/April, 2006, Vol. 85.

39) Саша Николић, „Енергетска безбедност као фактор спољне политике САД на почетку 21. века», *Војно дело* бр. 2/2008, стр. 31,

може постићи нарочито ангажовањем Кине и Индије, као и схватањем чињенице да комплетан ланац снабдевања енергијом треба да буде заштићен.⁴⁰⁾

Европска комисија дефинише енергетску безбједност као непрекидну физичку доступност енергената на тржишту, по цени која је приступачне за све потрошаче (приватне и индустријске).⁴¹⁾ Међународна агенција за енергију дефинише безбједност снабдевања енергијом, односно енергетску безбједност у најширем смислу као адекватну, поуздану и приступачну у сваком тренутку.⁴²⁾

Неке дефиниције фокусиране су на енергенте, па се под енергетском безбједношћу на глобалном и националном нивоу подразумева доступност енергената у довољној количини и по прихватљивим цијенама, стабилност испорука, као и физичка безбједност гасовода и нафтовода.⁴³⁾

Различито тумачење енергетске безбједности првенствено потиче од становишта имања енергената, извора енергије, да ли је земља дистрибутер или не, односно да ли је транзицијска тачка за проток енергената. Из угла ове анализе увиђа се да: за земље богате енергентима, то значи усмеравање пажње на успостављање контроле над производњом и извозом енергената (Русија); за земље у развоју, енергетска безбедност значи набаву енергената по повољним ценама како би могле наставити са убрзаним економским растом; и за земље сиромашне природним изворима, енергетска безбедност значи доступност енергената те подузимање мјера којима ће се настојати ублажити та овисност-путем развоја трговине и економског улагања у иностранству, настојања у диверзификацији извора енергије и сл. (Јапан).⁴⁴⁾

Што се тиче држава, и оне су, препознајући значај енергетске безбедности за свој будући развој, у многим стратешким документима отвориле питање заштите и унапређења националних енер-

40) Исто, стр. 32,

41) ЕС (2000), *Green Paper - Towards a European strategy for the security of energy supply*, COM (2000), European Commission, Brussels

42) Наиме, сви потрошачи очекују да «светла увек има самим притиском на прекидач, да њихове зграде имају удобну температуру током целе године, као и да би могли да купе гориво за возила кад год желе да путују. С ти у вези, електрична енергија, топлота, и мобилност се обично сматрају основним животним потребама, тако да енергија треба да буде приступачна свима и у сваком тренутку» (Olz, S., Sims, R., and Kirchner N., *Contribution of Renewables to Energy Security*, International Energy Agency, April 2007. p. 13).

43) J. Radoman „Sekuritizacija energije kao uvod u energetsku bezbednosnu dilemu”, *Western Balkans Security Observer* (Bezbednost Zapadnog Balkana), issue: 4/2007, p. 36.

44) S. Tatalović *Energetska sigurnost i kritična infrastruktura*, Centar za sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Politička kultura, Zagreb, 2008, str. 29.

гетских потенцијала и, тиме и проблем енергетске безбедности. У САД-у се питање енергетске безбедности бавила и Стратегија и Закон о унутрашњој безбедности. (*The National Strategy for Homeland Security u Public Law 107-296. 107th Congress, An Act*). Стратегија је дефинисала следеће кључне функције: обавештајна активност и упозоравање, безбедност граница и транспорта; домаћи контра-тероризам; заштита критичне инфраструктуре; одбрана од тешких последица тероризма и ванредна приправност и одговор. У критичну инфраструктуру и кључне ресурсе према Стратегији припадају: пољопривреда, храна, вода, здравство, службе упозоравања, владине установе, систем информисања и комуникација, енергија, транспорт, финансије и банкарство, хемијска индустрија и поште и шпедиције.⁴⁵⁾ Дакле, енергетски сектор се према Стратегији сматра једним од најважнијих елемената критичне инфраструктуре, кога је у будућности посебно потребно заштитити од актуелних претњи безбедности, посебно тероризма.

Према Енергетској стратегији Руске Федерације из 2003. године “енергетска безбедност представља стање заштићености земље, њених грађана, друштва, државе и привреде сигурним снабдевањем потребним количинама горива и енергије”, односно “пуно и безбедно пружање енергетских ресурса становништва и привреди по приступачним ценама и, истовремено, стимулисање штедње енергената, смањење ризика и отклањање претњи енергетским залихама земље”. У складу са Стратегијом, основни елементи енергетске безбједности су: 1/способност енергетског сектора да задовољи интерне и спољне потребе енергетских ресурса са приступачним потребним квалитетом; 2/способност потрошача да користе енергију ресурса ефикасно, спречавајући непотребне расходе друштва и стварање дефицита енергије у енергетском билансу и 3/стабилност енергетског сектору светлу унутрашње и спољне економије и његова способност да минимизира штету различитих дестабилизирајућих фактора.⁴⁶⁾ Европска комисија (*The European Commission*) дефинише енергетску безбедност као непрекидну физичку доступност енергената на тржишту, по приступачној цени свим потрошачима.⁴⁷⁾ Међународна агенција за енергију (*International Energy Agency – IEA*) дефинише безбедност снабдевања енер-

45) М. Бајагић, „Стратегија националне и унутрашње безбедности – одговор Сједињених Држава на глобалне изазове и претње безбедности», *Безбедност*, бр. 2, Београд, 2003, стр. 161-185,

46) Seliverstov, S. *Energy Security of Russia and the EU: Current Legal Problems*, The Institut Français des Relations Internationales (IFRI), 2009, p. 3.

47) Младен Бајагић, *Међународна безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012, стр. 309,

гијом (security of energy supply), односно енергетску безбедност (energy security), као адекватну, поуздану и приступачну у сваком тренутку.⁴⁸⁾

ЛИТЕРАТУРА

- Avramov, S., *Bezbednost u XXI veku*, Zbornik radova SIMVON 2001, Beograd.
- Bahgat, G., „Europe’s Energy Security: Challenges and Oppurtunities”, In *International Affairs*, Vol. 82, No 5, 2006.
- Бајагић Младен, *Основи безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007.
- Бајагић Младен, *Међународна безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012.
- Бајагић, Младен, „Стратегија националне и унутрашње безбедности – одговор Сједињених Држава на глобалне изазове и претње безбедности”, *Безбедност*, бр. 2, Београд, 2003.
- Bourguin M., *Le probleme de la securite internationale*, Recueil des Cours da L’Academie de driot International, 1934.
- Britt C. S. and Ladislaw S., „Evaluating the Energy Security Implication of a Carbon Constained U.S. Economy”, In *Energy Security and Climate change*, Center for Strategic and International Studies, 2009.
- Гаћиновић Радослав, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Гризолд Антон, *Европска варност*, Факултет политичких наука, Љубљана, 1998.
- Dillon, Michael, *Politics of Security: Towards a Political Philosophy of Continetal Thought*, London and New York, 1996.
- Ђајић, Н. *Енергетика Србије – јуче, данас, сутра*. Академија инжењерских наука Србије и Чигоја штампа, Београд, 2011.
- European Environment Agency, *Europe’s Environment – The fourth assessment*, Copenhagen, 2007.
- Јовановић Б., часопис *Полиција и сигурност*, бр. 1-2, Загреб, 1997.
- Колев Драган, „Геополитичка димензија енергетске безбедности», *Часопис за економију и тржишне комуникације*, Паневропски универзитет "АРЕ-RION", Бања Лука, 2012.
- Kolodziej, E. A., *Security and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Маслеша Рамо, *Теорије и системи сигурности*, „Магистрат» - Сарајево, Сарајево, 2001.
- Matthew H.B., Rewey C. And Gagliano T, *Energy Security*, National Conference of State Legislatures, 2003.
- Mika Purhonen, M., *Dimensions Of Energy Security*, 3rd EAPC/PfP Workshop on Critical Infrastructure Protection and Civil Emergency Planning, Zurich, 22-24 September 2005.

48) Ölz, S., Sims, R., and N. Kirchner, *Contribution of Renewables to Energy Security*, International Energy Agency, 2007, p. 13.

- Милетић Слободан, *Полицијско право*, Полицијска академија Београд, 1997.
- Morgan P. M., *Security Studies Today*, Polity Press, Cambridge, 2001.
- Николић Саша, „Енергетска безбедност као фактор спољне политике САД на почетку 21. века”, *Војно дело* бр. 2/2008.
- Ölz, S., Sims, R., and N.Kirchner, *Contribution of Renewables to Energy Security*, International Energy Agency, 2007.
- Pascual C. Pascual and Elkind J. (eds.), *Energy Security: Economics, Politics, Strategies and Implications*, Washington: Brookings Institutions, 2010.
- Радоман Јелена: „Секуритизација енергије као увод у енергетску безбедносну дилему”, *Безбедност западног Балкана*, број 4, јануар – март 2007.
- Rothschild Emma, *What is Security (The Quest for World Order)*, Daedalus, 1995.
- Seliverstov, S., „Energy Security of Russia and the EU”, *Current Legal Problems*, The Institut Français des Relations Internationales (IFRI), 2009.
- Симић Слободан *Енергетска безбедност*, Висока пословно техничка школа. Добој, 2012.
- Стајић Љубомир, Гаћиновић Радослав, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2004.
- Тадић Драгољуб и Буксановић Вид, *Еколошка криза у свету и одговор међународне заједнице*, Савезни секретаријат за рад, здравство и социјално стање; Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2003.
- Таталовић Синиша, *Енергетска сигурност и критична инфраструктура*, Центар за сигурносне студије, Факултет политичких знаности Свеучилишта у Загребу, Политичка култура, Загреб, 2008.
- Тодић, Д. и Димитријевић Д., „Енергетска безбедност у међународном праву животне средине», *Теме*, год. XXXVI, Бр. 2, Ниш, 2012.
- Caldwell and Williams, *Seeking Security in an Insecure World*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 2006.
- Yergin Daniel, „Ensuring Energy Security”, *Foreign Affairs*, March/April 2006.

Radoslav Gacinovic

ENERGY SECURITY OF THE STATE

Resume

In historical terms, decisive element in the perception of security was military force. During the second half of the 20th century, the security dilemma moved rapidly towards a broader area of social life, in which non-military security threats are becoming more important. Moreover, source of state's power is moving from military power in narrow sence towards the issues of technology, education, human resources and market control. Energy security has thus become important element of the national security of any modern state. When comes to the definition of energy security, we should consider various aspects of this term. Usual definition includes the availability of energy sources in sufficient quantities and at reasonable prices, stability of energy supply,

as well as the physical safety of gas and oil pipelines. Nevertheless, different countries try to interpret the meaning of this concept. Energy security in practice is applied as a part of broader national security and is implemented on state's territory, where cooperation with the local community is implied. Establishing the system of energy security is an urgent and important task for every state. Methodology of this task is depended on the conditions in which the overall security system of the state operates. It depends on the form of security threats, on the way of exploitation and usage of the energy, as well as on the level of training of security professionals. The current definitions of energy security represent a starting point in an interdisciplinary scientific approach to this problem. A critical review of the previous definitions is held by the author, primarily because most of the definitions identify energy security with energy efficiency and uninterrupted energy supply. The definition of energy security must take into account the political, strategic and military dimensions of energy. We must mention that a steady and unstoppable supply of energy provides affects the efficiency of overall security system of a state. Based on these facts, we can conclude that energy security is not just a part of national security, but also a part of integral global security. To summarize, energy security, as a part of national (state) security and global security at the OUN level, is an integrated set of political, economical, military, strategical and technical permanent actions in the process of exploitation and supply of energy. Also, energy security includes professional staff, needed to meet the needs for both energy and environmental issues.

Keywords: *state, security, national security, energy security, international community*

* Овај рад је примљен 15. марта 2014. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 25. априла 2014. године.

*Љубиша Деспотовић**

Институт за политичке студије, Београд

ГЕОЕНЕРГЕТИКА И ГЕОПОЛИТИКА: ГАСОВОД ЈУЖНИ ТОК И ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ У ПРОЦЕСИМА ГЕОЕНЕРГЕТСКОГ ПРЕКОМПОНОВАЊА ОДНОСА МОЋИ ЕУ И РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ **

Сажетак

У раду ћемо настојати да извршимо анализу актуелних процеса енергетског прекомпоновања односа моћи између ЕУ и Руске Федерације, и њихов утицај на квалитет укупног економског, политичког и геополитичког положаја Србије. Значај тих процеса огледа се и у томе што снажно утиче не само на спољнополитичке приоритете Србије, већ и на унутрашње односе. Колико ти односи утичу на продубљивање нових подела и унутар националних конфронтација. Да ли је градња гасовода Јужни ток само изванредна шанса за економски напредак и развој Србије или ће послужити за још дубљу поделу српског друштва на оне снаге које су опредељене за Евроатланске интеграције или пак за тешњу и конкретнију сарадњу са Русијом и Евроазијском геополитичком структуром.

Кључне речи: *геополитика, геоенергетика, гасовод Јужни ток, Србија, Руска Федерација, Европска Унија*

Проблеми стабилног снабдевања енергијом у двадесет и првом веку биће доминантнији од било ког другог важног гео-

* Научни саветник у Институту за политичке студије, Београд

** Овај текст је настао као део рада у оквиру пројеката бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

политичког проблема данашњице. Иако су питања националних територија, сировина, производње хране, изворишта питке воде, демографије, деловања религијског фактора и сл. такође важни геополитички феномени који ће пресудно утицати на грађење будуће структуре геополитичке моћи у свету, сматрамо да су проблеми *енергетске безбедности, енергетске међузависности и енергетске стабилности*, већ данас претежнији, а да ће у наредним деценијама све више добијати на значају. Ово је особито важно када се у поље нашег истраживања фокусира простор данашње Европе, тачније Европске Уније, и његова *хронична зависност од енергената* који се морају увозити, особито из праваца снабдевања који иду из Руске Федерације. Постојећа мрежа за транспорт енергената (пре свега нафте и гаса) од Русије ка земљама ЕУ, незадовољава својим капацитетима растућу потребу Европе за енергијом. Такође, Русија настоји да отвори и изгради алтернативне токове енергије (Северни ток), који ће у потпуности избећи постојеће у великој мери баријерне и повремено компромитоване трасе (Украјина и Белорусија) или делимично посредоване али са већим степеном поузданости какав треба да буде Јужни ток, када буде саграђен. Постојећи планови ЕУ за енергетску диверсификацију снабдевања и супституцију класичних облика енергије алтернативним и обновљивим изворима показали су се недостатним. Одустајање неких земаља ЕУ од даље градње нуклеарних реактора, као и градње система са обновљивим ресурсима због своје спорости и мањкавости у капацитетима још више драматизују и онако пословично значајну енергетску условљеност и међузависност ЕУ и Русије. *Она се већ дуже времена у назад не може сводити само на нуку однос произвођача и потрошача енергената (нафте и гаса), већ пре свега постаје питање неизбежне геополитичке прекомпозиције постојећих односа и потребе успостављања тешње и координисане сарадње ова два значајна геополитичка ентитета.* Настојање САД да одржи ефикасну контролу над тим процесима (особито над понашањем и интересима својих европских савезника), да поквари постојеће планове гасне диверсификације који иду из Русије, као и да потисне Русију и ограничи њену енергетску пенетрацију у простор ЕУ, додатно усложњавају и онако компликоване односе на геополитичкој и економској мапи Европе.

У склопу таквих сложених геополитичких односа и околности на укупно лошу позицију Србије утицала је свакако и чињеница да је до сада до Србије допирао само један мали крак капиларног карактера система енергетског снабдевања Европе гасом из Русије, који је преко Украјине и Мађарске стизао и до Србије.

Слична је ситуација и када говоримо о нафтоводима, јер је Србија повезана једино са старом трасом бившег Југословенског нафтовода. Дакле ова својеврсна *изолованост односно периферност* нашег досадашњег геоенергетског положаја у односно на постојеће трасе главног енергетског снабдевања Европе, може бити превладана једино коначним завршетком трасе Јужног тока гасовода. У овом раду ћемо у наставку покушати да боље дефинишемо и анализирамо његов економски, енергетски, политички али и геополитички значај за Србију. Да ли је градња гасовода Јужни ток, само изванредна шанса за економски напредак и развој Србије или ће послужити за још дубљу поделу српског друштва на оне снаге које су одређене за Евроатлантске интеграције или пак за тешњу и конкретнију сарадњу са Русијом и Евроазијском геополитичком структуром.

Значај изградње гасовода Јужни ток за Србију такође је неопходно јасно ситуирати у контекст нашег укупно лошег енергетског биланса. Србија деценијама у назад није градила неки значајнији објекат енергетске инфраструктуре, нити добро газдовала својим енергетским ресурсима како обновљивим тако и необновљивим. Уз то српска држава је остала без ефикасне контроле над огромним рудним и енергетским ресурсима због окупације АП Косова и Метохије од стране САД и њених НАТО савезника и тиме још више отежала своју и онако независну геоекономску и геополитичку ситуацију.

ЕУ И РУСИЈА У ПРОЦЕСИМА АКТУЕЛНИХ ГЕОЕНЕРГЕТСКИХ И ГЕОПОЛИТИЧКИХ ПРЕКОМПОНОВАЊА ОДНОСА МОЋИ

Још у време трајања снажних хладно-ратовских конфронтација Западне Европе и Варшавског пакта, седамдесетих година прошлог века, када су сви облици економске, културне и политичке сарадње били сведени на минимум, Западна Европа и тадашњи СССР почели су у простору изградње нових енергетских структура снабдевања Европе *енергијом угљоводоника* (нафте и гаса) да граде прве облике интеграционих процеса Европе и Совјетског блока. *Геоенергетика* је дакле била најповољнији облик сарадње који је временом све више добијао на садржају и значају. Та својеврсна *енергетска дипломатија* била је али и остала најсигурнији а не тако ретко и једини пут за успостављање конкретне сарадње између великих геополитичких опонената а у перспективи и могућих партнера. *Енергетски рат* који се диљем света деценијама у назад водио између САД и његових савезника и СССР односно Руске Федерације данас, највећу концентрацију геополитичког су-

кобљавања (ниског интензитета конфликтности) испољавао је баш на простору Европског континента. ЕУ је тако постала талац ових геоенергетских игара моћи тонући све дубље у енергетску зависност.

"Будући да је геоекономски рат" за поседовање, контролу, експлоатацију и транспортне коридоре сировина све немилосрднији, пораст дефицитарности ЕУ у будућности биће све израженији ограничавајући фактор њеног развоја. Сходно томе, и геополитичке импликације могу се недвосмислено предвидети - ЕУ ће све више да се претвара у зависан "објекат" глобалних односа."¹⁾ Без обзира о ком се периоду послератног сукобљавања ради, САД су европски простор нарочито његов западни део сматрали својом ексклузивном геополитичком зоном контроле и утицаја. Сваки покушај супротне стране да изврши дубинску пенетрацију у тај простор преко инфраструктурних објеката снабдевања Европе нафтом и гасом, САД су дочекивале као претњу и угрожавање властитих интереса, упркос исказаној објективној потреби својих европских савезника да енергетске дефиците и исуфицијенције решавају повећањем увоза енергената и то највише из правца Русије. "У империјалном рату својственом капитализму, САД тежи да располаже средствима за стратешки притисак којим контролише енергетско снабдевање његових главних савезника (Европе и Јапана), али и земаља које ризикују да се експонирају као сувише независне. Жестока битка преноси се са нафте на гас који постаје најважнији извор енергије. При том коришћење гаса, у поређењу са другим енергентима, омогућава највећу енергетску безбедност."²⁾

Са друге стране, и Русија је у великој мери зависила од европске тражње енергената. Разлози су бројни: производња је вишеструко премашивала властиту потрошњу као и малу тражњу истих у региону. Један број бивших совјетских република и саме су имале вишак производње енергената и тражиле решења у појачаном извозу. Такође, деценијско непостојање разуђене мреже нафтовода и гасовода ка далеком Истоку азијског континента (према Кини и Јапану), у великој мери су додатно упућивале Русију на енергетску сарадњу са Европом. Та *обострана енергетска зависност* појачавала се временом и тражила успостављање чвршћих и сигурнијих облика снабдевања, регулисања количина и цена енергената, једном речју *стабилности и безбедности у пољу енергетске сарадње*. "Тако је, на пример, руски премијер Путин

1) види: Гаћиновић Р. (2004) *Отимање Косова и Метохије*, "Војска", Београд

2) Степић М., Будимир Ж. „Природни ресурси и становништво - кључни развојни и геополитички хендикеп постмодерне Европе“, *Национални интерес*, бр 1/2011, Институт за политичке студије, Београд, стр. 127.

на Давоском форуму (2009) изнео идеју о стварању јединственог енергетског простора, својеврсне *енергетске уније* Русије и Европске уније. Према његовом мишљењу, две стране би на тај начин прешле са чисто трговинских односа у којима једна страна жели да скупље прода, а друга јефтиније да купи робу, гас или нафту, ка заједничкој делатности, сарадњи у свим областима енергије, од истраживања до продаје крајњим потрошачима. Био би то огроман напредак раван уклањању последње линије подела и гвоздене завесе у Европи."³⁾ То би практично значило отварање процеса редефиниције али и редизајна постојећих геополитичких односа на основи јачања *геоенергетске сарадње*. Ипак због одлучног супротстављања Вашингтона није се отишло далеко у правцу постизања квалитетнијег гасног договора и извесне *енергетске уније*. Ту ситуацију није променила ни чињеница хроничне европске енергетске зависности од руских енергената. Страх Вашингтона појачава и факт да се Русија профилисала као *енергетска супер држава*, као нарастајући геополитички фактор који нарочито последњу деценију под вођством председника Путина упорно и успешно гради капацитете своје нове геополитичке моћи. Обнова руског геополитичког утицаја и војне моћи у великој мери се гради на чињеници *енергетске супремације* Русије у односу на своје опоненте и партнере. Са друге стране, расте зависност ЕУ од увоза енергената и та чињеница временом постаје зла коб и најслабија карика њеног развоја и стабилности.

У прилог томе многи истраживачи наводе чињеницу европске инсуфицијенције енергије и потребе да се она превлада сталним нивоом раста увоза енергената, особито гаса. "Према веродостојним проценама, растуће европске потребе гаса, повећаће се 2020. године за 70% и износиће петстопетнаест милијарди кубних метара гаса годишње. Наведена бројка од Европске уније тражи да обезбеди нове изворе гаса и нове путеве њихове доставе. Према мишљењу експерата, растућа потражња за увозним гасом повећаваће сваке године зависност Европе од Русије и других земаља које испоручују плаво гориво. Разлог повећања европског увоза гаса није само изградња електрана на природни гас, већ и чињеница да се унутрашњи гасни ресурси европских земаља сваке године неумољиво смањују."⁴⁾ Отуда тако снажни процеси градње алтернативних токова снабдевања Европе гасом и нафтом (Северни и Јужни ток), који имају за циљ не само да обезбеде сигурност снабдевања већ и да одговоре на дугорочну потребу европских земаља за сталним порастом потражње за енергентима. У неким радикал-

3) Ђукић С., *Време енергије*, С. гласник, Београд, 2009, стр. 25.

4) Исто, стр. 142.

нијим антиципацијама даљег тока климатских промена, указује се на драматичне проблеме са којима би се суочила Европа, и које не би било могуће превладати без озбиљнијег ослоња на руске енергетске потенцијале. Такве антиципације наслућују чак и могућност фузије Русије и Европске уније у сврху њеног енергетског спасавања.⁵⁾

Оно што је у том контексту нарочито привлачно за Русију лежи у чињеници да је ЕУ у смислу *тржишних и технолошких ресурса* изузетно значајна за руски привредни развој. Без тог тржишта и технологије Русија неће моћи да одржи ритам и квалитет свог планираног привредног и технолошког развоја. "Унија има трговински дефицит од око 20 милијарди евра у размени са Русијом, због високог учешћа нафте и природног гаса у њеном увозу из ове земље, (...) На другој страни Европска унија је главни трговински партнер Русије, јер у спољнотрговинском промету Русије учествује са око 50%. Главни извозни производ земаља чланица Уније у Русију јесу индустријска постројења."⁶⁾ Стога када Москва нуди Бриселу тешњу и свеобухватнију сарадњу она то чини из реалне и искрене визуре стварања заједничке европске перспективе, "не ради се о томе да се ЕУ учини зависном од испоруке руске нафте и гаса, да се привеже за Русију, већ да се заједничким напорима за све учеснике створи јединствено енергетско поље, што ће помоћи бржем кретању према уједињеној Европи."⁷⁾

Интензитет ове међусобне *енергетске међузависности* нарочито је очигледан када се посматра кроз визуру односа СР Немачке као водеће економске државе у оквирима ЕУ и Руске федерације. Немачка већ дуже времена, а нарочито интезивно после уједињења, покушава да се значајније еманципује у односу на Атлантску геополитичку структуру и да заједно са Француском створи више маневарског простора за себе и заједничку европску политику безбедности и развоја. Она је особито заинтересована за јачање економских веза између Берлина и Москве, обнављајући и на тај начин стару геополитичку оријентацију Немаца ка Евроазији. Питања стабилног снабдевања Немачке руским енергентима указала су се као одлична шанса за благи искорак из геополитичког загрљаја Вашингтона. "За Немачку, после распада Совјетског савеза, Русија више не представља претњу, већ партнера са којим треба тесно сарађивати. Посебно значајно по немачке интересе било је проширивање енергетске сарадње и изградња гасовода "Северни

5) Исто, стр. 42.

6) *Тајни извештај Пентагона о клими*, С. Гласник, Београд, 2008, стр. 49.

7) Јањевић М., *Спољна политика Европске уније*, С. гласник, Београд, 2007, стр. 328.

ток" који се протеже дном Балтичког мора од Русије до Немачке"⁸⁾ Питање геополитичке еманципације ЕУ из кругог геополитичког оквира Атлантизма, у многоме ће зависити од степена интензитета и квалитета геоенергетске сарадње Москве и Берлина. У степену у ком се пре свега СР Немачка буде профилисала као регионална геополитичка сила (која обнавља централну позицију средњеевропског континентализма), у приближној пропорцији ће се стварати и већи маневарски простор за укупан геополитички искорак Европе ка Евроазији. Велики степен геоенергетске зависности једних и других, упркос бројним противницима нарочито у ЕУ, који долазе из сфере политике, бриселске администрације али и крупног бизниса, временом ће нужно лабавити постојеће спутавајуће оквири, и јачати наведену везу. "Као главни противници Јужног потока означавају се бриселске бирократе, европски чиновници и политичари Еврокомисије. (...) Појавила се и читава цевоводна мафија која извлачи новац за студије изводљивости најсмелијих пројеката. Главна парола је диверсификација снабдевања и борба против руских монопола."⁹⁾ Подстичу се нарочито од стране САД најневероватнији пројекти и трасе будућих гасовода и нафтовода (какав је био и пропали план градње НАБУКА), и не штеде средства само да се из планова будуће европске мреже енергетског снабдевања у што већој мери искључе и заобиђу руски енергетски извори. Упркос томе, економски најповољнији и најефикаснији начин снабдевања ЕУ плавим горивом јесу постојеће и будуће трасе енергетских коридора који крећу из Руске федерације. Та чињеница неће моћи да буде релативизирана никаквим сумњивим геоекономским манипулацијама.

Показало се тако да је *геоенергетски фактор кључан за процесе геополитичке редефиниције и редизајна нових односа на релацији Европа-Русија*. Стога је С. Ђукић потпуно у праву када тврди да је притисак "САД које теже својим геополитичким интересима – изолација Русије и држању под контролом европских савезника. Из тога тешко Европа и Русија могу имати користи, али имају у најмању руку подозрења и политичко-економске штете које спречавају интеграцију Европе од Атлантика до Урала и Евроазије на заједничком континенту. Европским народима, а то значи и руском, одговара једино такав пројекат будућности."¹⁰⁾ *Будућа уједињена Европа, ако буде било довољно политичке мудрости и интереса да се она створи, биће свакако Европа која ће примарно почивати*

8) Примаков Ј., Свет без Русије, С гласник, Београд, 2010, стр. 97.

9) Пророковић Д., „Зашто је ЕУ геополитички несамостална“, *Национални интерес*, бр. 1/2013, стр. 70.

10) Ђукић С., стр. 184-185.

на овој *геоенергетској осовини*, чија ће геополитичка екстензија свакако далеко надмашивати постојеће европске континенталне границе.

СРБИЈА ИЗМЕЂУ ЕУ И ЕВРОАЗИЈЕ

Иако је крајем прошле године симболички али и суштински отпочео процес изградње деонице гасовода Јужни ток кроз Србију, у нашој земљи постоји не мали број политичких опонената овом изузетно важном послу. Они се генерирају у оном делу политичке елите Србије која је још од почетка тзв. демократских промена потпуно некритички и противно многим интересима наше земље геополитички курс њеног развоја окренула ка Атлантистичком Западу и САД-у као њеном лидеру. Део тог курса био је и политика спречавања руских привредних субјеката да се озбиљније укључе у процес започете приватизације у Србији у чему су нажалост имали великог успеха. Ствари се битније не мењају ни од момента руске приватизације НИС-а, напротив, те снаге ће користити сваку прилику да жестоко оспоре тај посао и наставе да ометају и успоравају договорени план изградње гасовода Јужни ток кроз Србију. То су оне исте политичке снаге које не само да нису јасно осудиле окупацију и покушаје отимања Косова и Метохије, од стране САД и њених НАТО савезника, већ ће се својим пуним политичким капацитетом залагати за прихватање Косовске независности и тиме трајног територијалног, али и геоенергетског сакаћења српске државе и нације. "Србима на најдрастичнији начин Американци и Европа настоје да заувек отму најбитније природне ресурсе – чак 60% наших ресурса се налазе на Косову и Метохији. И кажимо без устезања – то је можда суштина такозване безбедоносне архитектуре Југоистока Европе, која се непрестано имплантира на нашем тлу од почетка Деведесетих прошлог столећа.(...) у којој је Србији намењена мучна позиција економски некорисне зоне Европе."¹¹⁾ С правом се неки европски геополитичари попут А. Труда питају да ли је таква геополитичка оријентација добра за српске националне интересе. "Србија мора и данас да игра на евроатлантску интеграцију у нади да ће развити своју привреду и да ће се вратити у модеран свет, но ипак, дали је она принуђена да прихвати доминацију америчког политичког и финансијског система?"¹²⁾ Усуђујемо се да констатујемо да ако је одговор на постављено питање потврдан онда он несумњиво сурово истиче чињеницу да је Србија окупирана

11) Ђукић С., стр. 135.

12) Петровић З. Пироћанац, *Геополитика енергије*, ИПС, Београд, 2010, стр. 244-258.

политичка заједница, и да су одлуке њене већинске политичке елите у ствари само пуко фингирање слободе избора пред домаћом политичком јавношћу.

Нашу међународну позицију додатно је закомпликовала унутарполитичка ситуација када је највећи број парламентарних странака не критички стао иза процеса тзв. евроинтеграција, и тиме појачао геополитичку конфузију у којој се Србија данас налази. Конфузија се огледа у чињеници да те снаге инсистирајући на бржем процесу евроинтеграција гурају Србију и у тзв. атлантистички облик интеграција иако то не желе да отворено признају грађанима, кријући се иза скупштинске декларација о политичкој и војној неутралности наше земље. Ова чињеница је у толико погубнија јер нема већинско и референдумско упориште у одлуци грађана Србије. Чак и да Србија не буде принуђена да постане чланица НАТО-а (у шта је тешко поверовати, јер тајни притисци не слабе) у наредном периоду, чињеница да би једног дана могла постати пуноправни члан ЕУ, потпуно сигурно би значило да је тим фактом дефинитивно стављена под још ефикаснију контролу Атлантске геополитичке структуре моћи, неголи што је то данас случај. У осталом већ у овој фази преговора око чланства Србије у ЕУ намеће јој се стриктна обавеза да на сопствену штету у потпуности ревидира економске и политичке односе са Руском федерацијом, уз наглашен став да своју будућу међународну политику апсолутно усаглашава са спољнополитичким приоритетима ЕУ.

Уосталом и сама ЕУ је још увек у чврстом загрљају Атлантске таласократске опције, и из њега упркос бројним настојањима пре свега Немачке и Француске, још дуго времена неће моћи да направи озбиљнији искорак. То само додатно потврђује оправдани страх једног значајног дела домаће политичке и стручне јавности да би евентуални пријем Србије у ЕУ, био корак ка још чвршћим потонућем Србије у Евроатлантску геополитичку тврђаву, гурајући је насупрот интересима евроазијске геополитичке парадигме. Евроатлантски Запад би тиме у потпуности избрисао последње острво у зони својих примарних геополитичких и геоекономских интереса на Југоистоку Европе, тачније на Западном Балкану, а Србија би трајно изгубила и последњи привид суверености и неутралности, без могућности да маневрише у простору економске и политичке сарадње са оба пола геополитичке моћи, како је то и до данас требала да чини.

Евроинтеграције се код највећег броја политичких партија у Србији доживљавају на фаталистички начин, а не само као једна од геополитичких могућности, за коју би Србија евентуално требала да оптира само у случају када би добила чврсте међуна-

родне гаранције да ће бити поштовани њени темељни национални интереси, као и територијална целовитост и државна сувереност. На жалост, у оваквим међународним околностима, питање евроинтеграција Србије је пре свега један мазохистички процес одрицања од виталних националних интереса, као и губитка потпуне контроле над слободним политичким и економским развојем. За нас није спорна чињеница да Србија мора да доврши процесе своје структуралне модернизације, како политичке тако и економске, али истовремено, то нису нужно преклапајући процеси са оним што ми данас подразумевамо под појмом евроинтеграција. У осталом постављамо кључно питање, да ли је данас могуће инкорпорирати европске норме и стандарде модерног друштва у Србији, а да то нужно не значи и пристајање на политичке и економске облике удруживања са другим државама ЕУ. Историја модернизације европских држава била је потпуно независан процес који је претходио и темпорално и политички ономе што данас означавамо као европско заједништво. Формирање ЕУ био је примарно геополитички пројекат Атлантског војног блока и он је да се не заваравало то остао до данас. Иако су наши дефицити модерности евидентни, јер смо поготово током двадесетог века трпели снажне контрамодернизацијске ударе (разградња нације и државе у две Југославије), то још увек не значи да је пут евроинтеграција једини и неизбежан облик за њихово дефинитивно превладавање. *На делу је управо супротна чињеница која показује трагичну неспособност наше политичке елите да сама заврши процесе модернизације Србије, али и болну истину да је она ступила у вазални однос са западним менторима и да без озбиљнијих последица по ту елиту али и по саму земљу тај однос данас није лако прекинути.*

Значај изградње гасовода Јужни ток за Србију је вишеструк и може послужити за значајније поправљање квалитета геоенергетског па и геополитичког положаја наше земље. То конкретно значи следеће економске чињенице:

- коначним завршетком гасовода Јужни ток, Србија ће у значајној мери повећати енергетску сигурност земље, а довршетком градње подземних складишта и сигурност у сегменту евентуалних хаваријских прекида дотока гаса,
- Србија ће по први пут имати директну испоруку гасног енергента новим коридором а не као до сада само његовим капиларним делом,
- Србија ће у потпуности задовољити све па и највеће потребе за гасом укључујући и оне које ће бити потребне у будућности уколико наша привреда коначно крене путем убрзаног опоравка и развоја,

- Србија ће од транзитних такси убирати неколико стотина милиона евра годишњег прихода,
- градња ове деонице гасовода значи отварање значајног броја нових радних места, чак и по окончању његове изградње,
- Србија ће добити нову и значајну инфраструктуру, као што су гасне пумпне станице, подземна складишта гаса, нову регионалну гасну мрежу (према Хрватској, Републици Српској, Македонији, и сл.) као и капиларну гасну мрежу у самој земљи,
- изградња овог гасовода подстаћи ће развој укупног енергетског сектора у Србији, градњу гасних електрана - топлана и сличних привредних објеката,
- такође, то ће значити подстицај развоја и других пратећих привредних сектора, грађевинарства, саобраћаја, и сл.,
- јачање укупне економске и енергетске стабилности и ефикасности земље,

У геополитичком и безбедоносном смислу гасовод Јужни ток значиће следеће:

- јачање енергетске безбедности у земљи, и смањивање опасности од угрожавања енергетског система земље,
- јачање укупних безбедоносних капацитета и институција у земљи,
- конкретније и чвршће повезивање са међународним системима безбедности и учешће у заједничким акцијама на плану заштите гасних коридора,
- додатну едукацију за област енергетске заштите,
- повећање политичко-безбедоносне стабилности земље,
- по први пут после хладноратовског нарушавања геополитичке равнотеже на балканском правцу гасовода, Русија ће доћи у позицију да на ефикаснији начин штити своје националне интересе у региону,
- за Србију то значи шансу да оствари квалитетнији оквир своје безбедоносне и одбрамбене политике, али ова могућност ће пре свега зависити од унутар- политичких односа,
- потенцијално она нуди могућност поправљања геополитичког положаја земље, јер отвара могућности за војно и технолошко модернизовање српских одбрамбених структура и сл.

Укупно узевши Србија се по први пут после пада Берлинског зида нашла у прилици да значајније поправи свој *геоенергетски, геоекономски* па и *геополитички положај* и од земље транзиционог губитника полупериферног карактера постане земља *трансрегионалног* значаја. "Најзад, геопростор Републике Србије очигледно је један од транзитних праваца допремања енергената од највећих произвођача (глобални Исток) ка највећим потрошачима (глобални Запад). Позиција значајног трансрегионалног енергетског конектора морала би да подстакне националну политику која стимулише националне инфраструктурне пројекте државног и међународног значаја. Због тога што геостратешки положај Републике Србије на међународној енергетској мрежи нашој земљи даје значај енергетског коридора, мудро политиком он би могао да се конвертује у међународно енергетско чвориште интерконтиненталног значаја."¹³⁾ Земља која себи избори такву позицију у међународним односима, у битном сегменту може да рачуна на мирнији и стабилнији економски и политички развој. Али то свакако значи и чињеницу да та земља као значајан геоенергетски коридор и потенцијално чвориште мора имати јасно профилисану војну и политичку неутралност. Та позиција Србије мора бити кредибилна и неупитна за све релевантне међународне субјекте, јер ће само у том случају она и бити поштована од њих као значајан фактор укупне међународне безбедности на простору Југоистока Европе. Садашња политика фактичког сврставања на страну Запада, кроз наглашене процесе евроинтеграција, не оставља довољно маневарског простора за веру друге стране (Руска федерација) да Србија у будућности постаје поуздан партнер на чију се неутралност са сигурношћу може рачунати.

У најмању руку Србија би поучена богатим историјским искуством морала да гради своју међународну позицију тако да она значи равномерно повезивање и сарадњу са оба пола геополитичке моћи данашњице. "Србија без обзира на све ризике, мора градити капацитете властите суверености, не дозволивши да буде део непријатељске структуре према било коме. Геополитичка сучељавања и сукоби великих, који ће се неминовно десити у будућности, могу бити превелики изазов по питању српског националног и државног опстанка да би се Србија данас тако лако сврставала у било чије геополитичке таборе."¹⁴⁾ И поред чињенице да већи део политичке класе у Србији наивно верује да процеси актуелних евроинтеграција немају својих геополитичких последица, најмање

13) Труд А., *Геополитика Србије*, С. гласник, Београд, 2007, стр. 127.

14) Бановић Б., Мијалковић С., „Улога и значај енергетске и еколошке политике безбедности у међународним интеграцијама“, *Српска политичка мисао*, бр. 3/2012. стр. 212.

половина грађана константно и јасно исказује своје противљење тим процесима, осећајући да им се под видом европске модернизације подмеће атлантистичка геополитичка перспектива, која узгред буди речено потврђено значи и гомилу болних одрицања од националних и државних интереса. Да ли се овде наводно ради о трагичној подели српског друштва, на *традиционалисте и европејце* како то неки недобронамерни фактори желе да прикажу. Никако, овде се пре свега ради о издаји већег дела политичке елите сопствених грађана, правдајући тако своју неспособност да Србију модернизују и учине демократском заједницом, а да то нужно не значи и њено ново увођење у једну супранационалну геополитичку структуру каква је ЕУ данас. Трагична Југословенска искуства у том погледу требала би да нам буду више од обичног упозорења. По нашем скромном мишљењу, најбољи пут за опстанак и развој Србије на постојећој геополитичкој ветрометини Балкана, јесте да гради мостове сарадње са оба пола супротстављених геополитичких структура Запада и Истока, трудећи се да се примакне довољно близу али и да остане безбедно далеко од њихових ужарених језгара моћи. Наша перспектива је да подржимо будуће процесе геоекономског приближавања Европе и Русије, које би како Русији, целој европској заједници народа па тако и Србији могли донети шансу за мирнији економски и политички развој.

ЛИТЕРАТУРА

- Бановић Б., Мијалковић С., „Улога и значај енергетске, економске и еколошке политике безбедности у међународним интеграцијама“, *Српска политичка мисао*, бр. 3/2012. вол. 19, ИПС, Београд
- Гаћиновић Р., *Отимање Косова и Метохије*, Ниц "Војска", Београд, 2004.
- Деспотовић Љ., *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, 2012, стр. 143.
- Деспотовић Љ., *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци, 2012.
- Ђукић С., *Време енергије*, Службени гласник, Београд, 2009.
- Јањевић М., *Спољна политика Европске Уније*, Службени гласник, Београд, 2007.
- Петровић З. Пироћанац, *Геополитика енергије*, ИПС, Београд, 2010.
- Примаков Ј., *Свет без Русије*, Службени гласник, Београд, 2010.
- Пророковић Д., „Зашто је ЕУ геополитички несамостална“, *Национални интерес*, бр. 1/2013, вол. 16, ИПС, Београд
- Степић М., Будимир Ж., „Природни ресурси и становништво - кључни развојни и геополитички хендикепи постмодерне Европе“, *Национални интерес*, бр. 1/2011. вол. 10, ИПС, Београд
- Тајни извештај Пентагона о клими*, Службени гласник, Београд, 2008.
- Труд А., *Геополитика Србије*, Службени гласник, Београд, 2007.

Ljubisa Despotovic

**GEOENERGETICS AND GEOPOLITICS:
THE SOUTH STREAM PIPELINE AND THE POSITION
OF SERBIA IN THE GLOBAL PROCESSES
OF POWER RECOMPOSITION
BETWEEN EU AND RUSSIA**

Resume

In this paper, we aim to analyze the current process of energy recomposition of balance of power between the European Union and the Russian Federation, and the impact of the process on the quality of the overall economic, political and geopolitical position of Serbia. The importance of the process is reflected in their strong influence on both foreign policy priorities and internal relations in Serbia. We are also examining the influence of these relations on the deepening divisions within the existing cleavages and new social confrontations in Serbian society and politics. Is the construction of the South Stream pipeline a remarkable opportunity for economic growth and development of Serbia? Or will it exacerbate the division between those in favour of euro-atlantic integration and those committed to the closer cooperation with Russia and Eurasian geopolitical structures.

Key words: *Geopolitics, Geoenergetics, South Stream pipeline, Serbia, Russian Federation, European Union*

* Овај рад је примљен 20. марта 2014. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 25. априла 2014. године.

Бранко Крга*

Факултет за дипломатију и безбедност, Београд

НЕКИ АСПЕКТИ ЕНЕРГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

Сажетак

Вековима је човек оптерећен потребом да обезбеди довољно енергената за свој живот и породицу, а касније за предузеће, па и државу. Са смањивањем енергената и повећаним потребама за њима, појављује се проблем енергетске безбедности. Енергетска безбедност има два аспекта: прво, то је једноставна потреба да се обезбеди довољна количина енергената, односно, да се не испољава проблем њихове доступности онима којима су потребни; и друго, последњих деценија јавља се проблем како да се разни извори, путеви дотура, складиштења и места коришћења обезбеде од разних облика угрожавања. Врсте енергената су се мењале под утицајем два чиниоца. Прво, то је била њихова доступност. Тако се тврди да су у 19. веку дрво и угаљ представљали главне изворе енергије, у 20. веку то је била нафта, а у 21. веку, по свему судећи, најзначајнији енергент биће природни гас. Друго, то су нове технологије. С једне стране, нове технологије омогућавају приступ енергентима на различитим местима, као што је дно мора, замрзнути простори (Арктик и др.). С друге стране, савремене технологије омогућавају потпуно нове изворе енергије, као што је нуклеарна енергија (на бази фисије и фузије), затим ту су разни облици коришћења сунчане енергије, енергије ветра, подземних вода и др. Исто тако, нове технологије битно смањују потребе за енергентима по разним јединицама (производња, аутомобили, авиони и др.). Без обзира на све ове нове приступе енергентима, нема сумње

* Проф. др Бранко Крга је генерал – пуковник у пензији и професор на Факултету за дипломатију и безбедност у Београду

** Овај текст је настао као део рада у оквиру пројеката бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

да енергетска безбедност има више аспеката, од којих ће се за ову прилику пажња обратити на три: (1) обезбеђивање довољних количина енергената; (2) коришћење енергената као геополитичког и геостратегијског фактора; и (3) безбедност постојећих и потенцијалних енергетских објеката Републике Србије.

Кључне речи: енергетика, безбедност, енергетска безбедност, облици угрожавања, супротстављање угрожавању енергетске безбедности.

ОБЕЗБЕЂИВАЊЕ ДОВОЉНЕ КОЛИЧИНЕ ЕНЕРГЕНАТА

Сваки одговорни субјекат (појединац, фирма, држава), настоји да за своје потребе обезбеди довољну количину енергената. Некада је та потреба била сведена само на грејање и припремање хране, евентуално и за осветљење. Са развојем разних производних и транспортних средстава, убрзано су се повећавале потребе за „погонским средствима“. С временом није била довољна снага човека, снага припитомљених животиња, дрво и други облици обновљивих енергената. Са почетком експлоатације угља, а нарочито нафте, којих није било у свим деловима света, јавили су се проблеми обезбеђења довољне количине тих енергената.¹⁾ До енергената се долазило на различите начине: властитим истраживањем и производњом, легалном куповином, кријумчарењем, али и отимањем.

Производња енергената (дрво и угаљ) на властитој територији реализовало се од најпримитивнијих спонтаних начина, па до данашњег времена када је та делатност високо организована.

Трговина енергентима, као начин њиховог обезбеђивања, такође је веома стара. Тај начин пословања утицао је на развој разних других делатности, од појачаног истраживања и производње, до трговине, транспорта, банкарства итд.

Кријумчарење, као начин обезбеђивања енергената, карактеристично је од најстаријих времена па до данашњих дана. Ту се већ јавио проблем чувања, односно, спречавања крађе и шверца са тим ресурсима, што је био почетак јављања потребе за развијањем по-

1) У политичкој терминологији и медијима, најчешће се употребљава појам „енергетска безбедност“, који подразумева, пре свега, поузданост у поседовању, односно, обезбеђењу потребне количине енергената. Чини се да би било језички и логички исправније да се, у овом контексту употребљава појам „обезбеђивање енергената“. Појам „енергетска безбедност“ било би примереније користити у смислу заштите енергетских потенцијала од разних облика угрожавања.

себне делатности – енергетске безбедности, односно, спречавања угрожавања властитих енергетских ресурса.

Међутим, тако виталне потребе повремено су стимулисале и наоружане организоване групе (касније државе), које су настојале да силом дођу до енергената. Историја је пуна примера безброј оружаних сукоба и ратова, у чијој бити је била тежња за обезбеђивањем потребних количина енергената. Са појавом овог облика угрожавања, потенциран се значај чувања тих ресурса, односно, развијања поузданих елемената енергетске безбедности. И најновији догађаји показују колико је ово питање актуелно за све државе, а нарочито за оне које имају ограничене енергетске ресурсе, али и скромније могућности заштите истих од различитих облика угрожавања.

Историја људског рода, а посебно новија, пуна је примера сукоба и ратова који су вођени за експлоатацију и контролу енергетских потенцијала. Није никаква тајна да су силни походи према Блиском истоку, Африци, Црноморском и Каспијском базену, као и према великим пределима Русије, пре свега, према Сибиру, а последњих година ту је и Арктик, у највећој мери били мотивисани енергетским изазовима. Наравно, објашњења за разне походе и ратове била су сасвим другачија: ширење грађанског друштва, борба против комунизма, подршка демократији, заштита људских права, свргавање диктатора, борба против тероризма итд.

За енергетску безбедност Србије би од посебног значаја била би изградња гасовода „Јужни ток“.²⁾ Изградњом овог инфраструктурног објекта Србија би обезбедила трајно и стабилно снабдевање природним гасом, што би јој омогућило поузданије планирање и реализацију опоравка привреде. Грађани Србије, без обзира на све опструкције које се повремено јављају, с циљем компромитације овог пројекта, добро схватају његов значај и са преко 82% подржавају изградњу истог.

Паралелно са настојањем да се обезбеди довољна количина енергената, одвија се процес покушаја да се смањи потреба за овим ресурсима. Према неким проценама Србија по становнику троши два пута више енергије од уређених европских држава. Због тога је за Србију од суштинске важности да се посвети трагању за најбољим моделима енергетске ефикасности.

2) Планирано је да гасовод „Јужни ток“ буде дугачак 2.385 км, да пролази кроз 9 земаља, а кроз Србију је предвиђено да се изгради 422 км, вредности око две милијарде долара. На тим пословима би се ангажовало десетине хиљада радника, а око 3.300 радника обезбедило би стално радно место током експлоатације гасовода. Од транзита гаса предвиђено је да Србија годишње зарађује око 200 милиона евра.

КОРИШЋЕЊЕ ЕНЕРГЕНАТА КАО ГЕОПОЛИТИЧКОГ И ГЕОСТРАТЕГИЈСКОГ ФАКТОРА

Већ одавно је познато да су многи ратови вођени ради очувања, односно, освајања енергетских потенцијала. На то указују и неки новији случајеви, од којих за ову прилику ваља указати на неколико.

Године 1996. војни аташе Канаде у Београду је изнео да је Југославија погрешила што крајем 1980-тих година није прихватила да у земљу уђе нафтна компанија Шел. Да је то прихватила „Југославија се не би распала“, тврдило је тај доста добро обавештени дипломата.

Крајем 1997. године, за време посете министра одбране СР Југославије Павла Булатовића и делегације Румунији, тадашњи министар одбране те земље је рекао да за нашу земљу има интересантан предлог, који се састојао у томе да прихватимо изградњу нафтовода Констанца – Панчево – Сисак и даље на запад, уз констатацију, „ако тај нафтовод прође кроз Југославију, земља ће остати стабилна и сачуваће се од рата“. По повратку у Београд о томе је послата информација највишим државним руководиоцима, која је, међутим, остала без реакција.

Један од разлога напада снага НАТО на СР Југославију, био је и тај да се ставе под контролу веома велики енергетски потенцијали у тој покрајини. Развој догађаја касније и улазак „инвеститора“ на тај простор је показао у чему је био важан мотив „хуманитарне интервенције“.³⁾

Нема сумње да су у тежње да се простор Либије 2010. године стави под контролу, мотивисане енергетским потенцијалом те земље. Ово је донекле довело у питање тезу америчког геополитичара Николаса Спајкмена да је природни потенцијал један од елемената геополитичке моћи земље. Показало се, наиме, да земља која није у стању да ваљано користи и да заштити своје енергетске потенцијале, од те природне благодети може да има више штете од користи.

Познати су ставови бившег америчког државног секретара Мадлен Олбрајт о томе како да се дође до ресурса: „Ми се нећемо

3) Аутор ових редова, у својству начелника Војно-обавештајне службе Војске Југославије, у покушају да се избегне рат, предложио је да се ресурси Косова и Метохије и других делова територије ставе у функцију одбране земље и то тако што би се отворили преговори са страним факторима око Трепче, Глоговца, Заставе итд. Одговор високог државног функционера Србије био је: „А чиме ми после да владамо(!?)“

устречавати да силом обезбедимо приступ сибирским ресурсима, јер без тога не можемо западном свету обезбедити данашњи стандард“. Слично је изјавио и бивши министар иностраних послова Немачке Гвидо Вестервеле: „Приступ немачке индустрије сировинама мора се осигурати ако је потребно и оружјем.“⁴⁾

Ангажовање западних савезника на Средњем истоку, и у централној Азији, у ратовима на простору Авганистана и посебно Ирака, нема сумње да су мотивисани контролом енергетских извора и путева њиховог транспорта. У том смислу посебну пажњу заслужује Кина, која нема довољно сопствених енергената за темпо развоја којим је кренула последњих година. Дозирано омогућавање Кини да обезбеђује енергенте, има велики значај за превласт на глобалном плану. У том смислу треба посматрати покушаје њеног истискивања из неких земаља Африке, затим, покушај повратка утицаја на енергетски потенцијал Ирана итд.

Са отапањем леда око северног пола, јављају се амбиције Русије, САД, Норвешке, В. Британије и других земаља да обезбеде приступ тим енергетским потенцијалима. У том смислу тешко је веровати да ће доћи до коректног споразума, већ напротив, уколико се настави процес отапања леда, могу се очекивати сукоби различитог интензитета и садржаја за превласт и над подручјем Арктика.

Најновији догађаји у Украјини, преко које пролазе енергетски путеви, пре свега за гас из Русије према европским земљама, показују колико су за ту земљу заинтересовани готово сви релевантни међународни фактори.

Исто тако, поводом иницијатива за изградњу „Јужног тока“, активирала се и јавна и тајна дипломатија, једних, да се тај пројекат реализује, а других, да се или онемогући или стави у клише правила Европске уније, са амбицијама да се оствари контрола тих токова, посебно према неким земљама, међу које свакако спада и Србија, због познатих резерви и подозрења западних земаља када су у питању односи Срба и Руса.⁵⁾

Ових неколико примера недвосмислено указује да чување, односно, освајање енергетских потенцијала има и изразите геополитичке основе, при чему се настоји да одређени простори буду под контролом, не само оних којима по природи ствари припадају,

4) Ова два цитата налазе се у дневном листу „Политика“, у броју од 28.2.2014. године, стр. 24.

5) О вези енергетске безбедности и суверенитета, пољски премијер Д. Туск недавно је изјавио „да ће Европа имати потпуно суверену политику тек када постане суверена и у области енергетике“ (Фонет 10.3.2014.).

већ се труде да тај статус имају и они који су моћни у одређеном периоду.

БЕЗБЕДНОСТ ПОСТОЈЕЋИХ ПОТЕНЦИЈАЛНИХ ЕНЕРГЕТСКИХ ОБЈЕКТА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

У оквиру овог питања потребно је сагледати: (1) облике угрожавања постојећих и потенцијалних енергетских објеката Републике Србије; (2) Реаговање појединих елемената система безбедности Републике Србије; и (3) проблеми у остваривању енергетске безбедности и могућа решења.

ОБЛИЦИ УГРОЖАВАЊА ПОСТОЈЕЋИХ И ПОТЕНЦИЈАЛНИХ ЕНЕРГЕТСКИХ ОБЈЕКТА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Поделе облика угрожавања енергетских објеката могу да буду веома различити: према простору са којег долази угрожавање – унутрашњи и спољни; према времену – прошли, актуелни и будући; према врстама опасности – природне, друштвене и техничко - технолошке; према претежним средствима угрожавања – војни и не-војни; према трајању – стални и повремени; према нивоима опасности – изазови, ризици и претње итд.

У даљем делу текста претежно ће се разматрати облици угрожавања енергетских потенцијала, који су дефинисани у Стратегији националне безбедности Републике Србије.⁶⁾

„Република Србија је још увек суочена са значајним изазовима, ризицима и претњама који угрожавају њену безбедност.... Без обзира на позитивне резултате у јачању безбедносног положаја Републике Србије и даље постоје значајни изазови, ризици и претње њеној безбедности.“⁷⁾ Иако је од времена писања Стратегије националне безбедности протекло пет година, могло би се констатовати да се ситуација није битно променила и да и даље остају опасности на које је тада указивано.

„Изазови, ризици и претње безбедности Републике Србије имају комплексан карактер, па се са сличним садржајем, обимом

6) У даљем делу овог текста претежно ће се анализирати проблеми везани за енергетску безбедност Републике Србије.

7) *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Народна скупштина, Београд, 2009, стр. 7 и 8.

и интензитетом могу испољити на глобалном, регионалном и националном плану. Полазни критеријум у разматрању и навођењу изазова, ризика и претњи јесте тежина последица по безбедност Републике Србије које би могле да настану у случају њиховог испољавања“.⁸⁾

У Стратегији националне безбедности дефинисано је преко двадесет изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије, од којих се неки директно односе и на енергетску безбедност, чему ће се посветити нешто већа пажња.

Оружана агресија на Републику Србију је мање вероватна, али „није у потпуности искључена“.⁹⁾ Србија је пре петнаест година била суочена са овим обликом угрожавања. Поред осталог, у значајној мери су били угрожени и енергетски објекти. Многи од њих били су уништени. Специфични вид напада на те објекте била је употреба графитних бомби од стране снага НАТО. То је стварало велике проблеме, али су наши стручњаци великим напором успели да пронађу решења да се обнови снабдевање електричном енергијом. Да је рат потрајао, вероватно би у већем степену били нападнути и уништавани управо енергетски објекти, јер је агресор сматрао да је то начин да земља прихвати њихове ултимативне захтеве. После тог рата извучене су многе поуке, у оквиру Плана одбране земље, направљени су планови одбране и тих објеката, чиме су створени бољи услов и за њихову одбрану.

Сепаратистичке тежње појединих група и припадника националних заједница, представљале су и представљају реалну опасност и за енергетску безбедност земље. То се односи, пре свега на Косово и Метохију. Досадашњи развој догађаја око те покрајине већ је држави нанео велике штете, пре свега у смањеним капацитетима енергената, чиме је доведена у питање енергетска безбедност. Исто тако, важни су и геополитички аспекти сепаратистичких тежњи, јер су оне директно провоцирале страну војну интервенцију и довеле у питање територијални интегритет земље. С тим у вези је и наредни изазов, ризик и претња, директно дефинисан као *противправно једнострано проглашење независности Косова*.

Оружана побуна и спорови уз употребу оружја, могу такође да буду директна претња нормалном снабдевању енергентима, али и постојећим енергетским објектима. Ниво ове опасности је пове-

8) *Стратегија*, исто, стр. 9.

9) Изазови, ризици и претње обрађени су у *Стратегији националне безбедности Републике Србије*, од стр. 9 до 13.

зан са размерама тих претњи, те да ли имају само унутрашњи или и подршку спољних чинилаца.

Тероризам је, према Стратегији националне безбедности Републике Србије, „један од највећих ризика и претњи за глобалну, регионалну и националну безбедност“. Без обзира на све супротности око саме дефиниције тероризма и његових стварних могућности, чињеница је да је ова врста изазова, ризика и претњи реална. Полазећи од тога, Војска Србије и Црне Горе је маја 2004. године организовала заједничку вежбу са Оружаним снага Румуније, под називом „Плави пут“, на хидро електрани (ХЕ) Ђердап I.¹⁰⁾ Као што је познато, ради се о заједничком српско – румунском објекту од великог значаја за обе земље. Претпоставка за ову вежбу је била да је ХЕ угрожена планираним терористичким нападом већих размера. У вежби су, поред војних јединица били ангажовани елементи Министарства унутрашњих послова, обавештајно – безбедносних служби и локални органи власти. У току ове вежбе стечена су значајна искуства у садејству са системом безбедности једне суседне земље чланице НАТО. Значајна је била и провера координираног функционисања и наших елемената система безбедности. Након ове прве вежбе таквог карактера, у међувремену је одржавано више сличних заједничких активности наших и страних елемената система безбедности.

Национални и верски екстремизам, такође може, у одређеним околностима, да представља један од облика угрожавања снабдевања енергентима, али и постојећих енергетских објеката. То би посебно дошло до изражаја уколико би се тај екстремизам испољавао на просторима где постоје значајни енергетски потенцијали и објекти за производњу електричне енергије, нафтних деривата, затим за дистрибуцију гаса и слично.

Обавештајна делатност, „коју стране обавештајне организације спроводе кроз незаконито и прикривено деловање, представља реалну претњу безбедности Републике Србије.“ Нема сумње да би ова делатност у значајној мери, можда и првенствено, могла да утиче и на енергетску безбедност. Деловање тих служби већ је имало негативни утицај, кроз подршку екстремизму и сепаратизму на Косову и Метохији и издвајању значајних енергетских потенцијала из надлежности, контроле и експлоатације Републике Србије. До овога је дошло и поред тога што је у Резолуцији 1244 Савета безбедности Уједињених нација јасно речено да СР Југославија, односно, Србија као правна наследница, задржава суверенитет над

10) У вежби су са наше стране учествовале претежно специјалне јединице, делови ваздухопловних и речних снага.

том покрајином. И у но вије време сведоци смо озбиљних „игара“ око гасовода „Јужни ток“, који би за Србију, поред енергетског и економског имао и велики геополитички значај. Можда се управо због тога неки страни чиниоци и кроз обавештајну делатност у виду утицаја на наше политичке и јавне чиниоце, труде да се тај пројекат не реализује, а ако се исти ипак изгради, да барем значајно утичу на његово функционисање.

Организовани криминал, „представља озбиљну претњу безбедности и укупном развоју државе и друштва“, констатује се, поред осталог, у Стратегији националне безбедности. Слична је оцена и опасности од *корупције*. Оваква квалификација криминала и корупције недвосмислено се тиче и енергетске безбедности и то у оба аспекта. У оквиру обезбеђења довољне количине енергената могуће су различите криминалне радње којима се отежава држави и фирмама да обезбеде довољне количине енергената. То би могло да се испољи уколико дође до приватизације неких објеката, затим у вештачком дизању цена и угрожавању, поред енергетске и економске стабилности земље.

Проблем економског развоја Републике Србије, у оквиру чега се посебно потенција незапосленост, што може да доведе до социјалних немира, као и одлазак стручњака, сигурно утичу и на енергетску безбедност. Догађаји последњих месеци у неким земљама указују да социјални немири редовно доводе до разних облика екстремизма, па и интервенција са стране, што сигурно отежава нормално функционисање државе.

„Енергетска међузависност и осетљивост инфраструктуре за производњу и транспорт енергената, као и неизбежан тренд исцрпљивања извора необновљивих енергетских ресурса, представљају реалну основу угрожавања *енергетске безбедности* и реалан изазов стабилности и безбедности Републике Србије“¹¹⁾ Овако реална формулација у Стратегији националне безбедности недвосмислено указује колико енергетска безбедност сама по себи представља значајан изазов, ризик и претњу, од великог утицаја на укупну стабилност и безбедност земље.

Неконтролисано трошење природних ресурса, може директно да утиче на енергетску безбедност, пре свега на обезбеђење довољне количине енергената у ближој и даљој будућности. Овај изазов и ризик могу да се превазиђу добрим „домаћинским“ планирањем. Поред осталог, и због тога је важно да енергетски ресурси остану у власништву државе и других домаћих субјеката.

11) *Стратегија*, оп. цит. стр 11.

Последице елементарних непогода и техничких и технолошких несрећа, готово увек директно утичу на енергетску безбедност, како на снабдевање енергентима, тако и на енергетску инфраструктуру. Овај проблем може да се превазиђе благовременим планирањем мера реаговања елементарна система безбедности у случају елементарних непогода и техничко – технолошких несрећа.

Високо-технолошки криминал и угрожавање информационих и телекомуникационих система, у значајној мери се односе на енергетске објекте. И технолошки слабије развијене земље у управљању енергетским објектима користе савремене информационе система који су, с једне стране, неопходни за такве објекте, а с друге стране, представљају изазов за разне облике сајбер криминала, да се утиче на те системе, да се они поремете, па и онемогуће, што може да има изразито велике проблеме у њиховом функционисању и безбедности.

У Стратегији националне безбедности помињу се и „други ризици и претње“, као што су злоупотреба нових технологија и научних достигнућа у области информатике..., уз правилну констатацију да је њихово откривање отежано. Енергетски објекти могу да буду веома осетљиви за ове врсте опасности, уколико се то на време не уочи и не предузму одговарајуће мере, пре свега у домену информатичке безбедности.¹²⁾

Добро је што је у Стратегији националне безбедности Републике Србије констатовано да се „изазови, ризици и претње... стално умножавају и мењају карактер, интензитет и облик испољавања“, јер то показује да је овај проблем „отворен“.

У том смислу могао би се додати још један изазов енергетској безбедности, а то је *стање у систему безбедности Републике Србије*. Тај систем је успостављен и дефинисан у стратегијско – доктринарним и политичко – нормативним документима. Тачно се зна који елемент система је задужен за коју обавезу. Међутим, показало се да није довољно само дефинисати елементе система. Ту су веома значајна још два елемента: први се односи на техничко – технолошку опремљеност, а други на организованост и обученост појединих елемената система. Наиме, могућности угрожавања енергетске безбедности стално се увећавају уз могућност коришћења најсавременије технологије. То пред систем безбедно-

12) У Академији за дипломатију и безбедност овај проблем је уочен и одржана су два научна скупа на тему „Информационе безбедности“. Поред осталог, ту је иницирано и формирање Друштва за информациону безбедност на нивоу Републике Србије, што је и учињено.

сти поставља велике обавезе да његове могућности заштите стално буду барем на нивоу могућности угрожавања.

„Садржај, обим и вероватноћа испољавања изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије непосредно утичу на дефинисање политике националне безбедности и изграђивање адекватних способности система националне безбедности“¹³⁾, констатује се, на прави начин, у Стратегији националне безбедности.

РЕАГОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ЕЛЕМЕНАТА СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ

„Систем националне безбедности у ширем смислу чине највиши органи законодавне, извршне и судске власти: Народна скупштина Републике Србије, председник Републике Србије, Савет за националну безбедност, Влада, судови и тужилаштва.

У ужем смислу, систем националне безбедности чине: систем одбране, снаге Министарства унутрашњих послова, безбедносно – обавештајни систем и привремено формирани органи и координациона тела за поједине кризе.“¹⁴⁾

Пошто је енергетска безбедност високо на лествици укупних безбедносних интереса и обавеза државе, нема сумње да сви наведени чиниоци у том смислу имају одређене обавезе.

Народна скупштина Републике Србије, поред осталог, „...5. одлучује о рату и миру и проглашава ратно и ванредно стање, 6. надзире рад служби безбедности, 7. доноси законе и друге опште акте из надлежности Републике Србије, ...9. усваја стратегију одбране.¹⁵⁾ ...11. усваја буџет ...“¹⁶⁾ Од дванаест надлежности Народне скупштине, пет се односе на разне послове који се тичу безбедности уопште, па и енергетске посебно.

Председник Републике Србије, поред осам дефинисаних надлежности, посебно се издваја следећа: „Председник Републике, у складу са законом, командује Војском....“¹⁷⁾

13) Стратегија, оп. цит. стр. 13.

14) *Стратегија*, оп. цит. стр. 29.

15) Интересантно је да у Уставу није предвиђено усвајање Стратегије националне безбедности, већ само Стратегије одбране.

16) *Устав Републике Србије*, Београд, 2006, члан 99.

17) *Устав*, оп. цит. члан 112.

„Савет за националну безбедност утврђује основе политике националне безбедности и дефинише основне мере и активности на очувању и унапређењу националне безбедности и заштити виталних националних интереса Републике Србије.“¹⁸⁾ На основу Закона о основама уређења служби безбедности (2007), где је дефинисан Савет за националну безбедност и Стратегије националне безбедности (2009), очигледно је да се овом органу дају велике надлежности у реализацији безбедносне политике. Због тога би било добро да се донесе посебан закон који би ово тело на прави начин поставио у одн осу на остале елементе система безбедности.

Влада, „1. утврђује и води политику, 2. извршава законе и друге опште акте Народне скупштине, 3. доноси уредбе и друге опште акте....4. предлаже Народној скупштини законе и друге опште акте..., 5. усмерава и усклађује рад органа државне управе....6. врши и друге послове...“¹⁹⁾ Све дефинисане надлежности владе, непосредно или посредно односе се и на послове безбедности, где енергетика има веома значајно место.

Судови и тужилаштва, у оквиру својих законских надлежности, обављају веома значајне послове у систему националне безбедности. Када је у питању енергетска безбедност, ови органи имају незамењиву улогу да самим својим постојањем и деловањем представљају фактор који спречава ометање снабдевања енергентима и угрожавања енергетских објеката. Сви ови органи система националне безбедности, „у ширем смислу“, могу да се квалификују и као државни органи управљања системом националне безбедности и спровођења политике националне безбедности. Њихово реаговање на разне видове угрожавања енергетске безбедности дефинисано је законима и правилима. Већи део докумената ове регулативе је донет је последњих година, што је свакако значајан допринос доградњи система националне безбедности. Од дефинисаних елемената система националне безбедности „у ужем смислу“, сви имају веома значајне и конкретне обавезе и у оквиру енергетске безбедности.

„Систем одбране представља јединствену, структурно уређену целину снага и субјеката одбране чији је основни циљ заштита интереса Републике Србије од оружаног угрожавања споља. Војска Србије је основни субјект система одбране.“²⁰⁾ За разлику од свих других елемената система безбедности, у систему одбране

18) Стратегија, оп. цит. стр. 31.

19) Устав, оп. цит. члан 123

20) Стратегија, оп. цит. стр. 29.

ова основна одредба из Стратегије националне безбедности, прецизно је операционализована кроз Стратегију одбране, Војну доктрину, Закон о одбрани, Закон о Војсци Србије, кроз низ планова и других докумената. Систем одбране би, према тим документима, у спречавања угрожавања енергетске безбедности, био носилац (1) супротстављања свим оружаним изазовима, ризицима и претњама који долазе споља; и (2) Војска Србије би била носилац подршке другим елементима система безбедности у случају да они нису у стању да реше безбедносне претње, или једноставно немају опрему и наоружање које би било потребно у одређеној ситуацији (ваздухоплови, инжињеријска средства, санитарски капацитети, јединице атомско биолошко хемијске одбране – АБХО и др.).

„Снаге Министарства унутрашњих послова су део система националне безбедности чији је циљ заштита националних интереса у домену унутрашње безбедности. Полиција је основна снага Министарства унутрашњих послова. Обавља послове заштите живота, личне и имовинске безбедности грађана, обезбеђења државне границе, борбе против тероризма и оружаног угрожавања изнутра и друге послове у складу са законом.“²¹⁾ Поред класичних полицијских елемената, последњих година формирана је жандармерија, сектор за ванредне ситуације и комунална полиција. У одређеном смислу ту би могле да се уврсте и ефективни приватног обезбеђења, кроз имплементацију недавно донетог закона о тим пословима.

„Безбедносно – обавештајни систем, је функционално обједињен подсистем националне безбедности Републике Србије који чине Безбедносно – ин формативна агенција, Војно – безбедносна агенција и Војно – обавештајна агенција...Послове усклађивања рада служби безбедности обавља Биро за координацију“.²²⁾ Нема сумње да је добро функционисање елемената безбедносно – обавештајног (под)система од суштинског значаја и за енергетску безбедност. Поседовање правих информација, анализа и процена, може бити од највеће користи државним органима који руководе и командују снагама система безбедности. С обзиром на пораст значаја енергетске безбедности, можда би било добро да се већ сада оформе специјализовани елементи обавештајно – безбедносних служби, који би се стручно, технички и организационо припремили за нове задатке, на пример, у оквиру решавања безбедносних питања „Јужног тока“ и сл.

21) Стратегија, оп. цит. стр. 29.

22) Стратегија, оп. цит. стр. 30.

ПРОБЛЕМИ У ОСТВАРИВАЊУ ЕНЕРГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ И МОГУЋА РЕШЕЊА

Иако су нормативно дефинисане обавеза појединих чинилаца у систему безбедности Републике Србије, пракса је показала да ипак има одређених *проблема* које би требало што пре решити, а они се састоје у следећем: (1) питање управљања и командовања у појединим видовима угрожавања енергетске безбедности; (2) сарадња и садејство са страним факторима; (3) техничко – технолошки квалитет опреме; (4) обавештајно и безбедносно обезбеђење; и (5) безбедносна култура у земљи.

Управљање и командовање у појединим видовима угрожавања енергетске безбедности, од суштинског је значаја за успех супротстављању безбедносних изазова, ризика и претњи. Поједини елементи система безбедности имају разрађене процедуре у командовању (управљању) који су увежбани и добро функционишу. Проблем је када је потребно да се у неку операцију укључи више елемената система безбедности. Током рата 1999. године испољавао се проблем у командовању јединицама војске и полиције. У супротстављању оружаним дејствима албанских екстремиста у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа, током 2000/2001. годину, била је формирана Заједничка команда, која је обједињавала све елементе система безбедности који су на том простору учествовали у смиривању ситуације. Касније је одржано више сличних вежби, стечена су корисна искуства и можда би требало размислити о институционалном уређењу те проблематике, на пример, да се формира заједничка стална команда за против-терористичку борбу, или заједнички орган за безбедност „Јужног тока“ и сличне задатке.

Сарадња и садејство са страним факторима, у условима када су многе претње практично глобализоване, веома је значајна, поготово за мање земље. Већ је наведено да је наша војска извела више вежби са војскама страних земаља. Ту су стечена значајна искуства, која су веома корисна у реаговању елемената система безбедности. Поред војске, то чине и друге институције. Недавно хапшење нарко – боса Дарка Шарића је добар пример ангажовања наше БИА и Бироа за координацију рада служби безбедности и њихове сарадње са страним факторима.

Техничко – технолошки квалитет опреме, у условима све већег утицаја тих средстава и на безбедносни амбијент, од велике је важности. Било би идеално ако би опрема наших безбедносних елемената у техничко – технолошком смислу била барем за нијан-

су на вишем нивоу од опреме оних који нас угрожавају. На пример, безбедност „Јужног тока“, од прописаних стандарда до стварног стања, мора да на нивоу „нулте толеранције“, тј. неопходно је да буде заступљена на сваком месту, читаво време и по свим параметрима, а то би било готово немогуће остварити без савремене опреме.

Обавештајно и безбедносно обезбеђење, за реализацију задатака из области енергетске безбедности, има веома велики значај. Наиме, стара је истина да је лако доносити правилне и благовремене одлуке, ако постоје поуздани обавештајни и безбедности подаци о томе какви облици угрожавања прете, од кога, на ком месту у које време итд. И у овој области је важно да се оствари коректна сарадња са страним факторима. Тако на пример, када се изгради „Јужни ток“, биће неопходна сарадња са обавештајно – безбедносним структурама Руске Федерације, Бугарске, Мађарске, Хрватске, Босне и Херцеговине итд. Проблем обавештајно – безбедносног обезбеђења знатно лакше се решава ако је претходно ваљано решено функционисање тзв. обавештајног циклуса, тј. од прикупљања података, њихове анализе и провере, брзог достављања онима који доносе одлуке.

Безбедносна култура у земљи, јесте проблем који се испољава већ деценијама. За успешно решавање свих аспеката енергетске безбедности, подизање на виши ниво безбедносне културе наших грађана је веома актуелно. Ни богатије и уређеније земље од наше не могу се за све аспекте безбедности ослањати само на специјализоване институције, већ је неопходно да се ангажују и „грађани који доприносе остваривању циљева националне безбедности“, ²³⁾ како се наглашава и у нашој Стратегији националне безбедности.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамов, С: *Безбедност у 21. веку*, ВИЗ, Београд, 2001.
Бајагић, М: „Нови концепт безбедности: сарадња у безбедности“, *Безбедност*, број 6, МУП РС, Београд, 2004.
Вујаклија, М: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1992.
Гаћиновић, Р: *Тероризам*, Драслар, Београд, 2005.
Гаћиновић, Р: *Антитероризам*, Драслар партнер, Београд, 2006.
Драгишић, З: *Систем националне безбедности Републике Србије*, ФБ, Београд, 2011.
Ђорђевић, И: *Економске основе безбедности*, ФБ, Београд, 2008.

23) *Стратегија*, оп. цит. стр. 30.

8. Ђукић, С: *Руски гас у Европи – од детанта до „Јужног тока“*, СГ, Београд, 2011.
9. *Закон о Безбедносно – информативној агенцији*, СГ, Београд, 2002.
10. *Закон о основама уређења служби безбедности*, СГ, Београд, 2007.
11. Крга, Б: „Стратегија националне безбедности Републике Србије – кључни проблеми и дилеме“, Зборник радова: *Србија – безбедносни и институционални изазови*, Институт за политичке студије, Београд, 2009. године.
12. Крга, Б: „Битни чиниоци изградње националне безбедности Републике Србије“, Зборник радова: *Србија – изградња националне безбедности*, Институт за политичке студије, Београд, 2010. године.
13. Мијалковски, М: „Против-терористичка превенција државе“, *Међународни проблеми*, Београд, 2007.
14. Савић, А: *Национална безбедност*, КПА, Београд, 2007.
15. Савић, А. И Машуловић, И: *Системи националне безбедности*, Факултет за пословни менаџмент, Бар, 2010.
16. Симовић, С: *Индустријска шпијунажа и заштита пословне тајне*, Графостил, Крагујевац, 2011.
17. Стајић, ЈБ. и Гађиновић, Р: *Увод у студије безбедности*, Драслар партнер, Београд, 2007.
18. Стевановић, О: *Безбедносни менаџмент*, КПА, Београд, 2012.
19. *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, СГ, Београд, 2009.
20. *Стратегија одбране Републике Србије*, СГ, Београд, 2009.
21. *Устав Републике Србије*, ЦГ, Београд, 2006.

Branko Krga

CERTAIN ASPECTS OF ENERGY SECURITY OF SERBIA

Resume

Energy security is one of the most important obligations in matters of national security. In Serbia, in this regard, a lot of very important measures are taken, but some issues need to be further resolved. Well resolved are basic issues in the development of strategic, doctrinal and normative acts, which regulate the issue of energy security: the Strategy of national security, Energy strategy, the Law on "South Stream", adopted by the Spatial plan of special purpose, which treats issues of environmental security, protection zones for pipeline, adopted many regulations and other laws. Ministry of Internal Affairs has organized Sector for emergency and a corresponding Law has been adopted. However, for a more successful implementation of the tasks of energy security, it would be necessary to do the following: improve the system of unified management and control of elements of the security system,

especially in an emergency and crisis situations and in crisis conditions which are direct threat to the security of energy facilities. It is also needed to constantly improve cooperation with foreign factors. Particular attention should be paid to timely preparation for the provision of "South Stream" facilities. In this regard, now would be a good idea to look at whether our security and intelligence authorities have the expertise and if they are technically equipped to successfully deal with this problem, mainly because such a facility would represent for them a certain novelty . It should always be borne in mind that in these activities must be present standard of "zero tolerance". On the whole, the Republic of Serbia, after taking additional appropriate measures, can successfully solve problems of energy security.

Keywords: *energy, security, energy security, threats to energy security, means of prevention and countering*

* Овај рад је примљен 21. марта 2014. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 25. априла 2014. године.

Горан Милошевић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Звездан Ђурић

Економски факултет Универзитета у Приштини

ЈУЖНИ ТОК – КРОЗ ПРИЗМУ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА И ЕКОНОМСКЕ И ЕНЕРГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ СРБИЈЕ

Сажетак

Поједине епохе развоја људског друштва одисале су интензивним економским развојем кроз систем нових технологија, али и кроз систем развоја нових облика енергије. Нова знања и нове технологије имале су за резултат стални развој и унапређење економског потенцијала земље, али и услова живота и рада. Током времена значај економских ресурса се мења. Међутим, без сагледавања њиховог значаја и вредности не може се остварити конкурентска предност. Истраживања показују да ће у будућности економска и политичка моћ држава бити зависна од њихове енергетске моћи.

Статистика енергетских ресурса показује да ће до 2035. године расти потрошња гаса и струје, а смањиваће се коришћење нафте и угља. У том периоду, потрошња струје у Европи рашиће 7 посто годишње, а потребе за гасом постаће све веће. У тим и таквим условима Србија не сме остати по страни и чекати помоћ великих. Србија мора препознати своје интересе и потребе и у складу са тим донети стратешке одлуке. Опредељење Србије да инвестира у пројекат гасовода „Јужни ток“ је дугорочно посматрано одлука која ће Србији омогућити енергетску и економску безбедност.

Кључне речи: *економија, безбедност, економска и енергетска безбедност, економски ресурси, природни гас, јужни ток.*

Према мишљењу појединих политичких и безбедносних аналитичара из земаља Европе и САД-а, Русија све више угрожава интересе САД-а, али те претње нису војне природе него економске. Свет нафте биће замењен светом гаса. По мишљењу аутора истраживања „Природни гас као инструмент државне политике Русије“, које је крајем прошле године објавио Институт за стратешка истраживања Ратне школе Војске САД, економски препород Русије постаје све већа претња глобалној доминацији САД. Највећу улогу у томе има чињеница да се светске залихе нафте ближе крају. У таквој ситуацији ће водећу улогу у области енергената неизбежно заузети природни гас. Доказане резерве природног гаса су толике да, уз данашњи ниво потрошње, могу да задовоље потребе цивилизације бар још 250 година.

Русија тренутно производи око 10 милиона тона ТПП-а (течни природни гас) што представља само 4,5% од укупне продаје на светском нивоу (240 милиона тона у 2012). До 2020, када би према предвиђањима светска потрошња ТПП-а требало да достигне 380 милиона тона, руске компаније би могле да увећају капацитете прераде до 35–40 милиона тона годишње. „Гаспром“ је први у свету по извозу природног гаса – он испоручује око 30% од укупних светских количина дистрибуираних путем гасовода. То отприлике чини петину целокупних прихода федералног буџета Русије у 2012. (84,5 милијарди долара од укупних 428,7 милијарди долара). Међутим, за овог руског монополисту постаје све теже да одржава толику предност. Практично сав свој извоз „Гаспром“ остварује у региону Европе, али економска стагнација у ЕУ са једне стране и јачање конкуренције на Старом континенту – са друге, приморавалу „Гаспром“ да чини значајне уступке у ценама.

Пројекат "Јужни ток" је изузетно значајан не само за привредни развој Србије, већ и региона. Значај тог пројекта огледа се не само у снабдевању гасом Србије већ и безбедности у том снабдевању, повољнијем транспорту, цени гаса, великим развојним могућностима, интерконекцији према Републици Српској, Хрватској, Румунији и Бугарској. Средства за експропријацију земљишта потребног за изградњу гасовода "Јужни ток", су обезбеђена, као и средства за изградњу тог гасовода. Приликом изградње гасовода извршиће се експропријација око 8.000 хектара земљишта, чија је вредност око 24 милиона евра. Изградња је почела новембра 2013. године. Почетак радова на Јужном току у Србији започет је код села Ковиља у Војводини, а у фебруару би требали кренути практични радови.

Деоница гасовода кроз Србију дуга је 421 километара и вредна је 1,7 милијарди евра, а на њеној изградњи ће бити успољено неколико хиљада радника и грађевинских компанија, произвођача опреме и предузећа из услужних делатности из Србије. Захваљујући овом пројекту, Србија ће постати регионално енергетско чвориште и биће енергетски безбедна. Улаз Јужног тока из Бугарске у Србију биће код Зајечара, а излаз код Суботице, уз два планирана крака, ка Хрватској и Босни и Херцеговини, а разматра се и могућност да један крак гасовода иде ка Македонији.

ЕКОНОМИЈА КАО ФАКТОР ЕКОНОМСКЕ И ЕНЕРГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Економија једне земље је услов и претпоставка њене економске безбедности. Економска и енергетска безбедност је део националне безбедности сваке државе. Под економском и енергетском безбедношћу подразумевамо заштићеност економских и енергетских потенцијала од физичког угрожавања, као и одсуство опасности које могу да угрозе економску и енергетску стабилност и самосталност.¹⁾

Економска моћ, привредни раст и развој економска стабилност, економска самосталност и економска зависност, несумњиво су детерминанте са којима свака држава наступа при одређењу међународне политичко-безбедносне сцене. Циљ и стратегија економске политике државе усмерени су на пуни и све већи потенцијал привреде. Кроз економску политику, држава несумњиво ствара амбијент ефикасног функционисања свих области привредног и друштвеног живота и рада, што је основа не само економске већ и безбедносне стабилности.

Остварење циљева и законом утврђених надлежности у оквиру система безбедности, немогуће је без адекватних економских ресурса, као материјалних елемената организације система безбедности. Економија показује да су економски ресурси државе ограничени. Национална и међународна безбедност, само су део државних потреба, које треба задовољити из ограничених економских ресурса. То значи, да само један део економских ресурса може бити усмерен за област безбедности.

У модерном свету присутно је схватање да држава може, ако се здушно и искрено прихвати задатка, да направи све осим оног

1) С. Мијалковић, *Национална безбедност – друго измењено и допуњено издање*, Београд, 2011. стр. 135.

што је само по себи немогуће.²⁾ Веровање у моћ државе више треба схватити као нашу жељу, а не као реалност. Држава није свемоћна. Има промашаја у владиној политици, али ти неуспеси условили су појачан напор државе, у жељи да се остваре постављени циљеви. Садашњост, али и будућност захтева активну улогу државе и њених органа, спремност и способност државних органа да нарасте проблеме реше брзо и једноставно.³⁾ То свакако значи спремност и способност сектора безбедности да одговори изазовима окружења.

Активности државе не свде се само на остваривање њених класичних функција. Њен утицај на рад субјеката и систем управљања остварује се и на друге начине: поспешивањем процеса инвестирања, пружањем помоћи у процесу развоја инфраструктурних пројеката, активном политиком запошљавања, заштитом националних и државних вредности и интереса и слично. У тим активностима, ниједан сегмент државне управе не може остати по страни и с дистанце пратити како се ствари одвијају. Његова улога у томе мора бити активна и прецизно дефинисана.

Јачање и моћ државе у националним и међународним оквирима условљена је јачањем њеног економског капацитета кроз привредни раст и развој. Отуда, утицај на организацију и систем безбедности путем државне регулативе одвија се и у области економске, развојне и социјалне политике, политике цена, царинске и пореске политике, кредитне и банкарске политике итд. Законски и други прописи, донети у тим областима могу имати велики утицај на функционисање сектора безбедности, остваривање организационих циљева, њену организациону структуру и слично.

Посматрано кроз историју, опстанак и постојање људског друштва је изражено у њиховој тежњи за опстанком и одржањем. Држава је имала увек исти циљ, само су се мењали облици делатности којима се остваривала заштита одређених вредности. У том смислу, безбедност грађана је циљ савременог света.

Сваки грађанин под једнаким условима има право и могућност да од државе захтева заштиту својих права и слобода. Безбедност грађана, заштита њихових живота и имовине јесу обавезе и дужности сваке државе. Од државе грађани очекују и захтевају сигурности њихових живота и имовине, спокојство и мир у окружењу, живот без страха од злочина и насиља. Безбедност људи треба схватити као стање заштићености грађана од свих оних еле-

2) П. А. Самуелсон, *Економска читанка*, Загреб, 1975, стр. 102.

3) Г. Милошевић, „Економска криза као фактор угрожавања безбедности Србије“, *Српска политичка мисао*, Број 1, Београд, 2011, стр. 252.

мената који на било који начин угрожавају њихову личност, спокојство, право и имовину. Појава угрожавања виталних вредности друштва карактеристика је свих система и држава. Са становишта безбедности под појмом угрожавања подразумевају се друштвене, природне и техничке опасности којима се нарушава интегритет, имовина и здравље људи, као и самобитност државе (суверенитет, независност и територијална целовитост). Овако дефинисан појам угрожавања даје одговор на питање које се вредности штите системом безбедности. Штити се живот и имовина људи као и суверенитет, независност и територијална целовитост земље. Угрожавање безбедности је проблем са којим су се сусретали, и сусрећу се сва друштва и државе. Треба имати у виду да оно што је за једну државу у једном временском периоду појава угрожавања безбедности у другом временском периоду и за другу државу не мора бити.

Стање заштићености за већину грађана у одређеном друштву, зависи од стања безбедности државе. Безбедност државе је стање заштићености државе, тј. стање у коме је заштићена самобитност државе. Уколико у држави влада безакоње, страх од криминала, нарушен јавни ред и мир, тероризам и слично, у свести људи јавиће се страх за личну безбедност. Средства информисања могу додатно да стварају утисак несигурности и страха код грађана. У свести људи може да се формира утисак да су им угрожени живот и имовина, као и друга елементарна права.

Узнемиреност и страх грађана представља озбиљну претњу животу. Заплашени криминалом, грађани почињу да мењају свој животни стил, да ограничавају своје редовне активности и да се уздржавају од коришћења јавних и приватних места за кретање, одмор и рекреацију, избегавају паркове, улице и поједине делове града, мењају место боравка, ограничавају кретање деци, предузимају мере за сопствену заштиту (оружје, средства за обезбеђење имовине, телохранитељи, приватне полиције итд.) и уопште постају несигурни.⁴⁾

Безбедност грађана и безбедност државе су категорије безбедности које су узајамно зависне. Уколико је заштићена безбедност државе, створени су услови за заштиту безбедности грађана. Зависност безбедности грађана од безбедности њихове државе не претпоставља аутоматизам, већ се разликује од државе до државе.⁵⁾ Безбедност грађана не сме се остварити на рачун безбедности

4) Б. Милосављевић, *Наука о полицији*, Београд, 1997, стр. 248.

5) С. Милетић, *Основи јавне безбедности*, 2004. стр. 3.

државе, а безбедност државе не сме се жртвовати на рачун безбедности грађана.

ПРИВРЕДНИ РАСТ⁶⁾ И РАЗВОЈ⁷⁾ КАО ДЕТЕРМИНАНТА ЕКОНОМСКЕ И ЕНЕРГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Економски прогрес је претпоставка и услов раста и развоја људског друштва. Настају нове, модерне и ефикасне технологије, нови облици управљања, нови облици и организација државне управе, спремност и способност за нове врсте подухвата. Све су то покретачке снаге које привреду и друштво мобилишу ка развоју нових привредних структура и токова. Жеља за профитом и модернизацијом, али и потреба даљег развоја и опстанка људског друштва, намеће ширење поља активне изградње нових институција и нових технологија.

Достигнути ниво привредног развоја сваке друштвене заједнице у великој мери осликава друштвене односе тог колективитета, али и степен развијености привреде. Али, како се и којим поступком омогућује убрзани развој привреде. С тим у вези Самјуелсон наводи да је потребно испунити четири основна чиниоца:⁸⁾

- треба повећати ефективну потражњу за производом или производима сектора који су основа брзе стопе раста производње;
- у те секторе треба увести не само нове производне функције већ и проширити капацитете;
- друштво треба да буде способно да створи капитал који је на почетку потребан за етапу старта у тим кључним секторима, у тим секторима и у секторима додатног раста, који су проширење потпомогли, треба да постоји висока стопа реинвестирања предузетника који контролишу капацитете и технике тих сектора;
- главни сектори морају бити такви да њихова експанзија и техничке промене покрену ланац захтева на које дру-

6) Привредни раст значи увећање производње на нивоу националне економије, односно померање удесно њене криве производних могућности.

7) Појам привредног раста је ужи од појма привредног развоја јер је раст у основи компонента развоја. Привредни развој је један динамички процес који обухвата, поред раста друштвеног производа, структурне промене у привреди и промене у расподели дохотка, које доприносе порасту животног стандарда већине становништва.

8) П. А. Самјуелсон, *цит. дело*, стр. 378.

штво све више и више одговара повећаним капацитетом и могућностима нових производних функција у другим секторима.

Свестраност привреде условљава да на привредни раст и развој делује мноштво фактора различите снаге и са различитим последицама. Потичући из бројних сфера друштва, спектар ових фактора иде од историјског и културног наслеђа, традиција, аграрних односа, грађанских слобода, система образовања и развитка науке, до различитих економских фактора.⁹⁾

Бројност и разноликост фактора привредног раста и развоја усложњава проблем мерљивости њихових ефеката. Поједини фактори су мерљиви, а поједини не, или недовољно мерљиви. Раст и развој производних могућности захтева сагледавање основних фактора могуће производње. Robert Solow у својој анализи одређује следеће основне факторе привредног раста и развоја:¹⁰⁾

- број људи који се могу запослити,
- обим основних средстава и њихова расподела према делатности, гранама индустрије и локацији,
- ниво технолошких достигнућа,
- услови под којима нека привреда има приступ природним ресурсима, било домаћом производњом било увозом и
- производни ефекат под којим се ресурси распоређују за задовољење различитих економских циљева.

Полазећи од сложености привредног раста и развоја, у економској литератури посебан акценат је усмерен на случајеве када се поједине привреде налазе на нижем нивоу привредне развијености (случај Србије). То је чест случај у стагнантним привредама са непромењеном производном структуром у којима се повремено, услед повољних услова, остварује раст производње у одређеним областима, а изостаје одговарајући раст у многим другим. Краткотрајни привредни раст не изазива дубље економске промене, па такав раст представља раст без привредног развоја.

У условима привредне стагнације и пада свих активности, ни једна држава не може себи да допусти ту лагодност да се економска активност одвија мимо ње. Држава мора да преузме на себе

9) Н. Чобељић, *Привреда Југославије – раст, структура и функционисање*, Крагујевац, 1984, стр. 107.

10) R. Solow, *Извори и циљеви раста*, цитирано према: П.А. Самјуелсон, *Економска читанка*, Загреб, 1975, стр. 390.

мноштво задатака, како би се у друштвеној заједници успоставила неопходна хармонија у свим сферама друштвене делатности. Због тога, држава мора преузети активну улогу у процесима креирања економског, политичког, социјалног и безбедносног окружења. Да би држава реализовала своју улогу неопходна су два услова: да она то стварно жели и да има неопходна средства.¹¹⁾

Проблем остварења улоге државе није у њеној жељи већ у недостатку средстава. Отуда, у тежњи за јачањем националне економије стварају се и неопходни услови за остварењем свих циљева државе. Остварењем неопходне економске стабилности и самосталности свака држава ствара предуслове и за остварењем економске, а тиме и националне безбедности.

ГАСОВОД „ЈУЖНИ ТОК“ КАО ФАКТОР ПРИВРЕДНОГ РАСТА И РАЗВОЈА СРБИЈЕ

Проблем, са којим се Србија суочава, имајући у виду економски раст и развој, управо је дугогодишњи недостатак улагања у примарне секторе економије, који је довео до урушавања производне базе, заосталости технологије и процеса, као и пада конкурентности и тржишта.¹²⁾ Све то неминовно је довело до застоја у развоју привреде Србије и до пада инвестиција. Због тога су нове инвестиције неопходне како би довеле до обнављања производње, обнове застарелих постројења, подизања нових фабрика, упошљавања радника, а кроз процес мултипликације, поставке даљи економски развој.¹³⁾

Инвестиције су неопходан услов за економски раст и развој Србије. Инвестиције могу доћи из укупне (агрегатне) штедње неког друштва, или из страних улагања. Ниво штедње у Србији је врло низак, што је заједно са врло лошом економском политиком последњих двадесет година, довело до тога да данас економија Србије има изузетно низак ниво инвестиционог капацитета.

Страна улагања имају значајну улогу у променама производње и условима рада многих земаља примаоца страних инве-

11) Г. Милошевић, *Основи економије*, Београд, 2009, стр. 186.

12) П. Веселиновић, Ј. Масловара, „Утицај страних директних инвестиција на економски развој Србије у транзитном периоду“, Зборник радова са међународног научног скупа ИПЕС-СР 2013: „Искуства и перспективе економске сарадње Србије и Русије“, Универзитет у Приштини – Економски факултет са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2013, стр. 437.

13) П. Веселиновић, Ј. Масловара, цит. дело, стр. 437.

стиција. Адекватном употребом примљених инвестиција постиже се макроекономска равнотежа као један од основних циљева сваке економије, а подразумева истовремено постизање стабилности цена, високог нивоа запослености, сталан привредни раст, као и постизање бољег квалитета живота, конкурентности и извоза.¹⁴⁾

Србија спада у ону групу земаља којима је потребно време али и значајна улагања да премосте јаз економске заосталости. Инвестиције Србије у нову технологију, нове изворе енергије, у људски капитал могу подићи стопу раста економских активности на виши ниво, што би дугорочно посматрано нашој земљи омогућило остварење бар три основна циља:

- побољшање животног стандарда;
- сервисирање обавеза према иностраним повериоцима;
- јачање економске безбедности као дела националне безбедности.

У условима ограничености домаћих инвестиција, очигледно је да Србија мора тражити изворе додатних инвестиција у страним улагањима. Стручна јавност у Србији, као и носиоци економске политике указују на значај страних улагања у нашу привреду. Страна улагања могу допринети Србији остварење економских али и стратешких циљева. Економски циљеви су усмерени у развој технологије, организацију знања, освајање нових тржишта, јачање конкурентности, побољшања животног стандарда и слично. Стратешки циљеви су резултат стратешке пројекције даљег развоја државе. Стратешке одлуке државе могу бити: производња ради обезбеђења ресурса, производња ради обезбеђења тржишта, производња ради остварења веће ефикасности, производња ради остварења економске безбедности и слично. Важан стратешки мотив може бити и обезбеђење природних ресурса по повољним условима и по нижој цени.

Република Србија мора у условима ограничене економске активности, пада животног стандарда, недостатка природних ресурса и слично, донети стратешке одлуке које ће јој са становишта будућности омогућити привредну стабилност. У тим и таквим условима Србија је донела одлуку о улагању у гасовод „Јужни ток“. Ова одлука је плод настојања Србије да у својој стратегији будућег развоја обезбеди неопходне енергетске ресурсе, као услов и претпоставку стабилног друштвеноекономског развоја. Ограниченост природних извора енергије, као и немогућност да се из сопствених извора у будућем периоду задовоље све потребе привреде

14) П. Веселиновић, Ј. Масловара, цит. дело, стр. 436.

и грађана за природним гасом условила је опредељење Србије да своје потребе за овим енергентом, подмирује увозом из Руске федерације – гасоводом „Јужни ток“.

Гасовод „Јужни ток“, је од стратешке важности за снабдевање гасом Европе. Капацитет овог гасовода ће бити око 60 милијарди кубних метара годишње. Протезаће се од Руске федерације, дном Црног мора, преко Бугарске, ка јужној и централној Европи. У Бугарској гасовод се рачва на два крака, један који преко Србије води ка централној Европи, и други који пролази преко територије Грчке, Јадранског мора до Италије.

За Србију је битан северни крак гасовода. Северни крак гасовода, пролази преко Бугарске, Србије, Мађарске и Аустрије. Један део овог северног крака гасовода, у Мађарској ће се одвајати за Словенију и северну Италију. Према пројекцији гасовода, из Србије један крак гасовода биће усмерен за снабдевање Босне и Херцеговине гасом.

Изградњу Јужног тока кроз Србију ће реализовати заједничко предузеће Јужни ток Србија, у којем Србијагас има 49%, а руски Гаспром 51% власништва. За тај гасовод припремљени су локацијска дозвола, главни идејни пројекат и просторни план подручја посебне намене. У циљу реализације овог пројекта, Србија је усвојила и посебне прописе о гасоводу „Јужни ток“, који ће допринети убрзању експропријације земљишта на траси гасовода кроз Србију. Гасовод Јужни ток кроз Србију ће се градити из 8 лотова, а компресорске станице биће код Параћина и Врбаса. Најављено је да ће за Јужни ток кроз Србију у 2014. години бити на располагању 500 милиона евра. Пуштање гасовода у рад је планирано до краја 2015. године.

СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ ГАСОВОДА „ЈУЖНИ ТОК“ ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Функционисање и развој привредних и других активности при различитим нивоима друштвено економског развоја увек је одисало парадигмом да резултат улагања ограничених ресурса буде остварење добитка. Како и чиме, којим економским ресурсима, каквим производним поступцима, каквим радним напором и слично, су питања која траже одговор без обзира о ком историјском периоду привредно-економског развоја друштва говорили. Решење питања остварења одређене економске активности утолико је сложеније у условима недостатка економских ресурса, односно у

условима немогућности креирања одређене активности без адекватних средстава. У тим и таквим условима држава мора донети рационалну одлуку у погледу јасног дефинисања будућих стратешких одлука, посебно у области улагања.

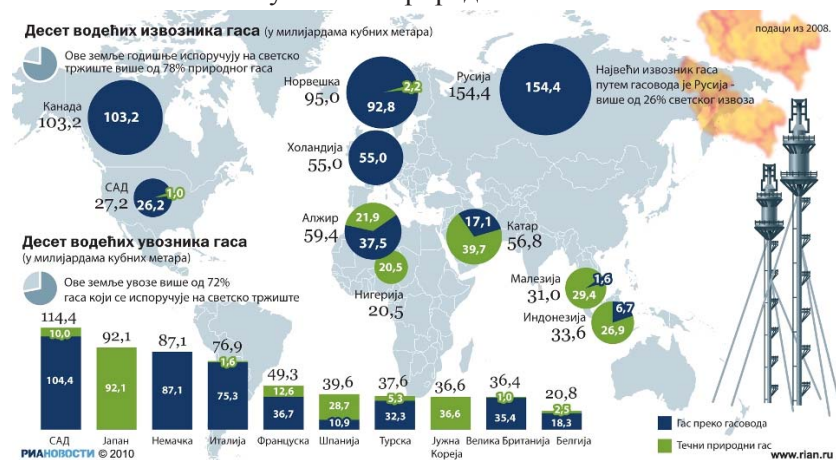
Свесна ограничености својих ресурса, али и потребе креирања економске и безбедносне самосталности у сфери енергетике Србија је донела одлуку о стратешком улагању у гасовод „Јужни ток“. Циљ је јасан: јачање енергетске, а тиме и економске стабилности и самосталности, али и подизање нивоа економске и енергетске безбедности. Гасоводом „Јужни ток“, пролазиће огромна количина гаса ка средњој и јужној Европи, а Србија ће бити ослобођена од енергетске зависности и укључиће се у мапу европских гасовода.

Гасовод "Јужни ток" један је од малобројних пројеката који ће несумњиво Србији донети велику корист. Директну корист од "Јужног тока" Србија ће видети у наплати транзитних такси, наплати пореза, као и од директних инвестиција у привреду. За грађане је можда најважније што ће изградња и експлоатација отворити минимум неколико хиљада радних места. Захваљујући сарадњи са руским "Гаспромом", Србија ће истовремено моћи да инвестира, али и да зарађује. Инвестицију вредну 1,7 милијарди евра, која остаје у Србији, пратиће и опоравак и развој многобројних грана индустрије, од производње грађевинских материјала до пољопривредне производње.

Кроз Србију ће, у првој фази, годишње пролазити 15 милијарди кубика гаса, а до 2020. године ове количине повећаваће се до 60 милијарди кубних метара у зависности од потражње. У Србији се сада годишње потроши око 2,3 милијарде кубних метара гаса, а изградњом гасовода "Јужни ток" Србији ће бити доступне четири милијарде кубика. Тако ће велики број индустријских погона моћи да користи овај енергент. Према најавама руских званичника ускоро би могла да започне и изградња 3 гасне електране.

Зашто је ово стратешки добра одлука за Србију? Расположиве светске резерве природних енергетских извора: нафте, угља, уљаних шкриљаца и слично су ограничене или економски неисплативе. Алтернативни извори енергије као што су биогорива или енергија сунца и ветра, такође, још увек нису или не могу да се користе на економски исплатив начин. Отуда, обзиром на резерве, начин експлоатације, цену и слично, природни гас ће у будућем периоду имати значајну улогу као енергент. Према истраживањима највећа светска налазишта природног гаса налазе се у Руској федерацији.

Слика 1. Десет највећих извозника и увозника природног гаса¹⁵⁾

Табела 1. Статистика „Јужни ток“¹⁶⁾

Главни снабдевач	Русија
Вредност инвестиционог пројекта	16 милијарди евра
Укупна дужина гасовода	2.380 км
Копнени део тока	1.455 км
Подводни део тока	925 км
Максималан капацитет	63 милијарде кубних метара годишње
Вредност пројекта	1,7 милијарди евра
Дужина траке гасовода магистрале	422,4 км
Дужина одвојка за Републику Српску	105,8 км
Дужина одвојка за Хрватску	52,8 км
Капацитет гасовода	40,5 милијарди кубних метара годишње
Експропријација	10.000 парцела
Средства из буџета у 2013. години	75. милиона евра
Средства обезбеђена од Гаспрома	75. милиона евра

15) Извор: РИА Новости 2010

16) Извор: НИС

Природни гас полако преузима примат на лествици најважнијег светског енергента. Данас, све више, природни гас постаје кључни елемент енергетске стабилности земље. Његова примена је широка: од индустријске, до индивидуалне потрошње. О његовом значају говори податак да приватни потрошачи гас могу користити у задовољењу око 80% енергетских потреба.¹⁷⁾

Значај и улога природног гаса у систему енергената, неминовно ће у будућности изменити и цео систем данашњег светског поретка. Онај ко буде имао енергенте, тај ће имати и водећу позицију у новој геополитичкој подели света. Неминовно је да ће „еру нафте“, у којој су САД имале водећу позицију, заменити „ера гаса“, у којој ће водећу позицију имати Руска федерација.¹⁸⁾ Ово становиште засновано је подацима који говоре да се индустрија гаса и тржиште гаса формира и развија уз учешће Руске федерације које на том тржишту има водећу улогу. Овоме треба додати и чињеницу да су земље произвођачи и земље потрошачи природног гаса, чвршће међусобно повезане, јер се поступак испоруке гаса одвија системом фиксних гасовода. Фиксни гасоводи међусобно повезују земље испоручиоца и потрошача гаса, што омогућује стални развој и међусобну координацију заједничких активности у овој делатности.

Постојећи систем билатералних споразума које су европске земље због гаса потписале са Руском федерацијом полако нарушава систем геополитичке поделе Европе. Многе земље Европе данас у потпуности су зависне од Руског гаса. Све ове околности дају Руској федерацији озбиљну економску предност.

Посматрано кроз историју Србија је увек, због свог географског положаја имала различите трагичне последице. Управо зато, да би повратила своју економску снагу и моћ, Србији је неопходна енергетска стабилност. Кроз систем енергетске стабилности, и економске самосталности Србија ће моћи да поврати и своју економску и енергетску безбедност као неопходан услов очувања националне безбедности. Стратегијом дугорочног развоја енергетике Србије у периоду од 2020 године са визијом до 2050 године управо је природни гас дефинисан као еколошки нај прихватљивије конвенцијално гориво.

17) З. Милићевић, Р. Мицић, Ј. Арсић, Технолошко-економска анализа природног гаса из Руске федерације, Зборник радова са међународног научног скупа ИПЕС-СР 2013: „Искуства и перспективе економске сарадње Србије и Русије“, Универзитет у Приштини – Економски факултет са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2013, стр. 411.

18) З. Милићевић, Р. Мицић, Ј. Арсић, цит. дело, стр. 402.

Гасовод „Јужни ток“ за Србију има значај у погледу: инвестиционе активности, прилива прихода у буџет и геополитичке позиције. У погледу инвестиционе користи, очекује се да ће нам гасовод донети инвестиције у вредности од око 1,7 милијарди евра, а да ће приход од транзита гаса износити око 200 милиона евра годишње.¹⁹⁾ Приходи од опорезивања на свим нивоима, од овог пројекта процењује се да ће износити годишње до 25 милиона евра.

У погледу геополитичке користи, треба истаћи да пролазак гасовода кроз Србију, даје нашој земљи позицију значајног транзиционог центра за земље централне Европе, али и центра за снабдевање гасом држава бивше Југославије. На овај начин Србија може поново преузети водећу улогу за овај део Европе у економском и геополитичком смислу.

Табела 2: Процењена потрошња природног гаса у Републици Србији изражена у милијардама кубног метра²⁰⁾

година	2005	2010	2015	2020
потрошња	3,4 - 4	4,5 - 5	5,5 - 6	6,5 - 7

У погледу потрошње природног гаса Србија показује тенденцију раста потрошње овог енергента. Користећи сопствене природне изворе Србија за сада може задовољити од 8 до 9% потреба сопствене потрошње. Ово указује да је Србија високо зависна од увоза гаса, јер 92% потрошње је резултат увоза из Руске Федерације. Системом гасовода „Јужни ток“, наша земља ће обезбедити сигурност у потребама потрошње за природним гасом на Српском тржишту. Кроз енергетску стабилност Србија ће добити и неопходну економску стабилност, али стабилност у систему економске и енергетске безбедности.

ЗАКЉУЧАК

Економска моћ, привредни раст и развој економска стабилност, економска самосталност и економска зависност, несумњиво су детерминанте са којима свака држава наступа при одређењу међународне политичко-безбедносне сцене. Циљ и стратегија економске политике државе усмерени су на пуни и све већи потенцијал привреде. Кроз економску политику, држава несумњиво ствара амбијент ефикасног функционисања свих области привредног и

19) З. Милићевић, Р. Мицић, Ј. Арсић, цит. дело, стр. 411

20) Извор: З. Милићевић, Р. Мицић, Ј. Арсић, , стр. 410.

друштвеног живота и рада, што је основа не само економске већ и безбедносне стабилности. Остварење циљева и законом утврђених надлежности у оквиру система безбедности, немогуће је без адекватних економских ресурса, као материјалних елемената организације система безбедности.

Економска и енергетска безбедност је део националне безбедности сваке државе и она означава заштићеност економских и енергетских потенцијала од физичког угрожавања, уз одсуство опасности које могу да угрозе економску и енергетску стабилност и самосталност. Решење питања остварења одређене економске активности, али и економске безбедности утолико је сложеније у условима недостатка економских ресурса, односно у условима немогућности креирања одређене активности без адекватних средстава. У тим и таквим условима држава мора донети рационалну одлуку у погледу јасног дефинисања будућих стратешких одлука, посебно у области улагања.

Свесна ограничености својих ресурса, али и потребе креирања економске и безбедносне самосталности у сфери енергетике, Србија је донела одлуку о стратешком улагању у гасовод „Јужни ток“. Циљ је јасан: јачање енергетске, а тиме и економске стабилности и самосталности, али и подизање нивоа националне безбедности. Гасоводом „Јужни ток“, пролазиће огромна количина гаса ка средњој и јужној Европи, а Србија ће бити ослобођена од енергетске зависности и укључиће се у мапу европских гасовода.

Гасовод „Јужни ток“ за Србију има значај у погледу инвестиционе активности и геополитичке позиције. У погледу инвестиционе користи, очекује се да ће нам гасовод донети инвестиције у вредности од око 1,7 милијарди евра, а да ће приход само од транзита гаса износити око 200 милиона евра годишње. У погледу геополитичке користи, треба истаћи да пролазак гасовода кроз Србију, даје нашој земљи позицију значајног транзиционог центра за земље централне Европе, али и центра за снабдевање гасом држава бивше Југославије. На овај начин Србија може поново преузети водећу улогу за овај део Европе у економском и геополитичком смислу.

ЛИТЕРАТУРА

Веселиновић П., Ј. Масловара, „Утицај страних директних инвестиција на економски развој Србије у транзиторном периоду“, Зборник радова са међународног научног скупа ИПЕС-СР 2013: *Искусства и перспективе економске сарадње Србије и Русије*, Универзитет у Приштини – Економски

- факултет са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2013.
- Ђурићин Д., С. Јаношевић, Ђ. Каличанин, *Менаџмент и стратегија*, Београд, 2011.
- Јанчетовић М., З. Ђурић., *Стратегијски менаџмент*, Београдска пословна школа висока школа струковних студија, Београд, 2009.
- Милетић С., *Основи јавне безбедности*, 2004.
- Милићевић З., Р. Мицић, Љ. Арсић, „Технолошко-економска анализа природног гаса из Руске федерације“, Зборник радова са међународног научног скупа ИПЕС-СР 2013: *Искусства и перспективе економске сарадње Србије и Русије*, Универзитет у Приштини – Економски факултет са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2013.
- Мијалковић С., *Национална безбедност – друго измењено и допуњено издање*, Београд, 2011.
- Милошевић Г., „Економска криза као фактор угрожавања безбедности Србије“, *Српска политичка мисао*, бр. 1, Београд, 2011.
- Милошевић Г., *Основи економије*, Београд, 2009.
- Милосављевић Б., *Наука о полицији*, Београд, 1997.
- Самуелсон П. А., *Економска читанка*, Загреб, 1975.
- Solow R., Извори и циљеви раста, П. А. Самјуелсон, Економска читанка, Загреб, 1975.
- Чобелић Н., Привреда Југославије – раст, структура и функционисање, Крагујевац, 1984.

**Goran Milosevic
Zvezdan Djuric**

THE SOUTH STREAM PIPELINE – THROUGH THE PRISM OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND ECONOMIC AND ENERGY SECURITY OF SERBIA

Resume

Economic power, economic development and growth, economic stability, economic independence and economic dependence, undoubtedly are the determinants with which each country participates in the establishment of the international political and security scene. Goals and strategies of the economic policy of a country are directed towards the full and increasing potential of the economy. Through economic policy, a country undoubtedly creates an environment of efficient functioning of all areas of economic and social life and work, which is the basis not only of economic, but also security stability. Achievement of objectives and legally defined responsibilities within the security system is impossible without the adequate economic resources, as material elements of the security system organization.

Economic security is part of the national security of every country and it signifies protection of the economic potential from physical harm, through the absence of dangers that could threaten the economic stability and independence. The solution of the issue of achievement of a certain economic activity, as well as economic security, is therefore more complex in cases of the lack of economic resources, and in cases of the inability to create certain activity without adequate resources. In such conditions, a country must make a rational decision and clearly define the future strategic decisions, especially in the sphere of investment.

Aware of the limitations of its resources, as well as the need to create economic security and independence in the energy sector, Serbia has decided on a strategic investment in the gas pipeline “South Stream”. The goal is clear: the strengthening of energy and thus economic stability and independence, as well as the increase in the level of economic security. Huge amounts of gas are passing through the gas pipeline “South Stream” to central and southern Europe, and Serbia will be free from energy dependence and will be included in the European gas pipelines map.

The gas pipeline “South Stream” is significant for Serbia in terms of investment activity and geopolitical position. In terms of investment benefits, it is expected that the pipeline will bring us investments worth around 1.7 billion euros, and that income from gas transit alone will be around 200 million euros per year. In terms of geopolitical benefits, it should be noted that the passage of the gas pipeline through Serbia gives our country a position of an important transition center for countries of Central Europe, as well as of the gas supply center for the former Yugoslavian countries. In this way, Serbia can once again take over the leading role in this part of Europe in economic and geopolitical sense.

Keywords: *economy, security, economic and energy security, economic resources, natural gas, South Stream.*

* Овај рад је примљен 30. марта 2014. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 25. априла 2014. године.

Митар Ковач

*Управа за стратегијско планирање,
Министарство одбране Републике Србије*

Бранкица Поткоњак-Лукић

*Управа за стратегијско планирање,
Министарство одбране Републике Србије*

ЗНАЧАЈ И ПЕРСПЕКТИВЕ ГАСОВОДА „ЈУЖНИ ТОК“ КАО СТРАТЕГИЈСКОГ ПРОЈЕКТА*

Сажетак

У раду је анализиран значај гасовода „Јужни ток“ за Републику Србију и сагледавана његова перспектива, као стратегијског пројекта који треба да допринесе унапређењу националне енергетске безбедности, укључујући и Југоисточну Европу. Имајући у виду да је реч о транснационалном пројекту, посебно је наглашен његов геополитички и безбедносни аспект, пре свега због супротстављености интереса појединих међународних субјеката. Континуирано снабдевање енергетским ресурсима утиче на економску стабилност и обезбеђивање привредног раста држава, што се, истовремено, одражава и на одбрамбену способност. С обзиром на пројектовани раст потражње за енергентима на глобалном нивоу у будућности, очекује се да ће велике силе и остали значајни субјекти међународних односа наставити да јачају своје стратегијске позиције и надметање за обезбеђење довољних количина енергетских ресурса по прихватљивим ценама на светским тржиштима, што, сходно проценама, може довести не само до интензивирања политичких тензија, већ и до оружаног сукобљава-

* У раду је саопштен део резултата истраживања на пројекту „Рентабилни извор нових технологија и концепција одбране кроз друштвене промене и стратешке оријентације Србије у 21. веку“ (III 47029 МНТ РС) који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

ња. С обзиром да ће део гасовода „Јужни ток“ пролазити и кроз Републику Србију, наставак стратешког повезивања у области енергетике са Руском Федерацијом неспорно ће позитивно утицати на укупан економски и друштвени развој Републике Србије.

Кључне речи: *гасовод „Јужни ток“, геополитички интереси, енергетска безбедност, Република Србија*

Захваљујући брзом техничко-технолошком напретку, високом степену индустријализације привреда великог броја земаља, као и порасту светске популације, свет се данас суочава са вишеструком претњом оличеној у зависности од енергије. Ова претња изазвана је како повећаним потребама за обезбеђењем енергије, недовољно адекватним и недовољно безбедним снабдевањем енергентима, тако и наношењем штете природном окружењу, пре свега утицајем на промену климе, чије су последице далекосежне. Државе, као и остали субјекти међународних односа свесни су да се решавање овог, али и изазова да се обезбеде довољне количине питке воде и хране, директно рефлектује на безбедност, стабилност и укупни просперитет друштвених заједница, али и да ће утицај ових фактора у будућности бити све израженији. Континуирано снабдевање енергетским ресурсима утиче на економску стабилност и обезбеђивање планиране динамике привредног раста држава, што се, истовремено, одражава и на њену одбрамбену способност.

Имајући у виду све већи стратегијски значај енергетских ресурса због чињенице да са порастом потрошње енергије, необновљиви природни извори, због интензивног исцрпљивања, постају све ограниченији, процењује да ће се кључна питања која ће одредити будуће глобалне економске, социјалне и безбедносне трендове односити, пре свега, на расположивост, безбедност снабдевања и одрживост обезбеђења довољних количина енергената који би омогућили даљи развој, посебно када је реч о високо развијеним земљама, земљама чије су економије у наглом успону, али и свих осталих. Из тих разлога, енергетској безбедности која подразумева доступност енергената у довољној количини и по прихватљивим ценама, стабилност испорука, као и физичку безбедност инфраструктуре за снабдевање енергентима, узимајући у обзир и еколошку димензију,¹⁾ у будућности ће бити посвећивана све већа пажња.

С обзиром да енергетска питања поседују потенцијал да изазову регионалне, па чак и глобалну кризу или, у најбољем слу-

1) Питање енергетске безбедности актуелизовано је након нафтног ембарга 1973. године. О дефиницији енергетске безбедности, видети шире у: Yergin, Daniel. „Ensuring Energy Security.“ *Foreign Affairs*, March-April 2006.: 69-82.

чају, да све више утичу на обликовање приоритета спољне политике држава у свету, сасвим је реално да питање енергије данас представља важно безбедносно питање. У условима смањивања природних резерви енергетских ресурса и њихове неравномерне расподеле, може се очекивати да ће, како буде расла глобална потражња за енергетским ресурсима, укључујући и природни гас, велике силе јачати своје стратегијске позиције и покушати да зауставе утицај супарника. Потенцијал да надметања за енергетске ресурсе и тржишта широм света доведу до политичких тензија и конфликта биће све израженији. Земље извознице ће настојати да искористе енергетске ресурсе за остварење својих стратегијских спољнополитичких и геостратегијских циљева.

У околностима у којима је зависност од нафте и природног гаса изузетно изражена, претње повезане са снабдевањем енергијом могу да буду испољене у различитим облицима: у виду терористичких напада или природних непогода, који, наношењем оштећења или деструкцијом дела или целокупне енергетске инфраструктуре на некој територији, могу узроковати њено функционално онеспособљавање, или у виду политичког застрашивања или уцењивања, прекида или потпуног обустављања снабдевања енергентима, као резултат међудржавних или регионалних тензија или конфликта.

Будући да је технологија последњих деценија постала један од основних покретача економског и социјалног развоја, савремена друштва су изузетно осетљива на поремећаје у снабдевању енергијом. У том контексту, не треба посебно истицати да практично све технологије покреће електрична енергија. Информациона технологија данас значајно утиче на све аспекте живота људи, посебно Интернет. Да би се спречила могућност прекида у снабдевању, или његови негативни ефекти по функционисање привреде и живот становништва свели на најмању могућу меру уколико се то догоди у случају већих међународних криза, потребно је, у првом реду, предузимање одговарајућих превентивних мера. Са тог аспекта, поред напора који се улажу на плану унапређења енергетске ефикасности, све већи значај добија *диверсификација* снабдевања из више извора и различитом врстом енергената, укључујући и обновљиве изворе енергије као алтернативу природним енергентима.

У глобализованом свету, све више земаља се ослања на испоруке енергената који путују са великих удаљености, као што је то случај са гасоводима и нафтоводима који прелазе читаве континенте или са танкерима који превозе течни природни гас преко океана. Евидентна је наглашена међузависност потрошача и снабдевача

повезаних у сложен ланац који захтева безбедност како на копну, тако и на мору. На тај начин се ствара све комплекснија, а тиме и, са аспекта безбедности, све осетљивија инфраструктура која се данас означава термином „критична инфраструктура“.²⁾ С обзиром на природу претњи безбедности енергетске инфраструктуре, компаније које раде на изградњи, одржавању и надзору енергетске инфраструктуре често нису у стању да саме обезбеде адекватан ниво њене заштите, те се стога обраћају владама и међународним организацијама како би се и оне укључиле и обезбедиле подршку у случају инцидента или криза. Директно повезивање снабдевања енергијом и безбедности држава, као и природа неких од реалних претњи, довели су до тога да питање енергетске безбедности представља данас једну од централних стратегијских тема у међународним односима.

У том контексту, „Јужни ток“, представља кључни пројекат у стратегији испорука гаса у Европску унију из више праваца и гасовод чија изградња има за циљ унапређење енергетске безбедности европског континента. Директним повезивањем добављача са потрошачима, „Јужни ток“ ће значајно повећати сигурност снабдевања европског континента природним гасом, укључујући и Југоисточну Европу. Са тог аспекта треба посматрати и позицију Републике Србије, имајући у виду њену потребу за дугорочном енергетском стабилношћу и поузданошћу обезбеђења довољних количина природног гаса, као еколошки прихватљивог енергента, кроз изградњу пројекта стратегијског значаја – транснационалног гасовода „Јужни ток“. Истовремено, овај пројекат би, сходно очекивањима, Републици Србији требало да омогући укупан привредни развој, лидерску позицију у гасној привреди у региону, дугорочне и континуиране приходе у буџету, смањење стопе незапослености током изградње и експлоатације гасовода, подизање нивоа пошто-

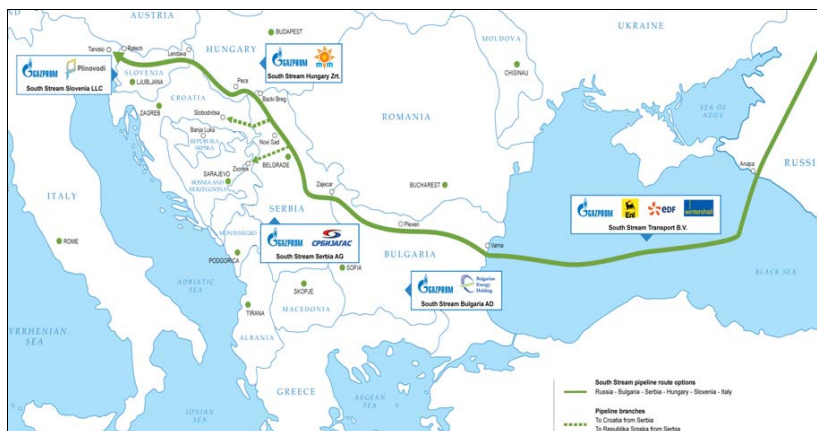
2) Појам „критична инфраструктура“ релативно је новијег датума. Први пут се овај термин наводи у америчком документу Critical Foundation: Protecting America's Infrastructures: The Report of the President's Commission on Critical Infrastructure Protection. Washington DC: The Commission, 1997., а затим и у низу других докумената ове и великог броја других држава, као и међународних организација (НАТО, ЕУ, ОЕБС и др.). Постоји више дефиниција критичне инфраструктуре, иако се њихова формулација са аспекта садржаја и обима у највећој мери преклапа. Будући да је Република Србија кандидат за чланство у ЕУ, за њу је релевантна дефиниција ЕУ која гласи: „Критична инфраструктура представља имовину, систем или његов део који се налази на територији земље чланице и који је неопходан за одржавање кључних друштвених функција, здравства, безбедности, сигурности, економског или социјалног благостања, а чије би ометање или уништење имало значајан утицај на земљу чланицу“. Видети у: Official Journal of the European Union L. «Council Directive.» December 8, 2008: 345-375. Видети и: Gospić, N., G. Murić, and D. Bogojević. «Definisanje kritične telekomunikacione infrastrukture u Srbiji.» *Zbornik radova sa XXX Simpozijuma o novim tehnologijama u poštanskom i telekomunikacionom saobraćaju – PosTel 2012*, Beograd, 04. i 05. decembar. 2012.

вања стандарда еколошке безбедности, али и да унапреди развојне могућности кроз привлачење других страних инвеститора.

ОСНОВНИ ПОДАЦИ О „ЈУЖНОМ ТОКУ“

Стратегијски значај „Јужног тока“ за Републику Србију огледа се како у чињеници да је реч о трансграничном гасоводу дужине преко 900 километара, тако и у његовом пројектованом капацитету од 63 милијарде m^3 годишње.³⁾

Слика 1. Мапа „Јужног тока“

(Извор: www.south-stream.info/en/maps/)

Пројектом је предвиђено да гасовод „Јужни ток“ од Русије пролази кроз Црно море у дужини од 925 km (максимална дубина гасовода у Црном мору је 2,250 метара), Бугарску 536 km, Србију 422,4 km, Мађарску 229 km, Словенију 266 km и Италију 11 km. Планирано је да одвојак за Републику Српску буде дужине 105,8 km, а за Републику Хрватску 52,8 km.

Процењена вредност пројекта је 16 милијарди евра, од чега 10 милијарди евра за радове кроз Црно море и 6 милијарди евра за копнени део. Морски део пројекта „Јужни ток“ реализује руски Гаспром који поседује 50% акција, италијански ENI са 20%, француски EDF и немачки Wintershal са по 15% акција. Копнени део пројекта се реализује са државама кроз који пролази, форм-

3) *The South Stream project official website*. 2014. www.south-stream.info/en/pipeline/ (последњи приступ 10. март 2014.).

ирањем заједничких предузећа⁴⁾, у којима је однос акција 50% - 50%, осим у Републици Србији, где је образовано руско – српско предузеће „Јужни ток Србија“, у којем Гаспром има 51%, а Јавно предузеће Србијагас 49% капитала. Количина материјала предвиђеног за уградњу је 377,08 хиљада тона, а годишњи капацитет око 63 милијарде m³ гаса. Инвестициона вредност радова кроз Србију је 1,7 милијарди евра.⁵⁾ Очекује се да кроз гасовод „Јужни ток“ гас потече 2016. године, а да укупан капацитет гасовода буде остварен 2017. године.

Слика 2. Мапа „Јужног тока“ кроз Републику Србију

(Извор: www.south-stream.info/en/maps/)

Радови на деоници „Јужног тока“ кроз Србију почели су 24. новембра 2013. године, заваривањем првог споја цеви на гасоводу

- 4) За изградњу гасовода „Јужни ток“, Русија је потписала споразуме са владама следећих држава: Бугарском (18. јануар 2008.), Србијом (25. јануар 2008.), Мађарском (28. фебруар 2008.), Грчком (29. април 2008.), Словенијом (14. новембар 2009.), Хрватском (2. март 2010.), Аустријом (24. април 2010.).
- 5) Србијагас. Јужни ток. 2013. www.srbijagas.com/projekti/juzni-tok.51.html (последњи приступ јул 24. 2013.).

у Шајкашу код Новог Сада. Очекује се да ће, по окончању радова и са почетком испорука гаса, економска и политичка позиција Републике Србије у региону бити побољшана, с обзиром да ће Република Србија бити чвориште и у транспорту природног гаса, као и најзначајнија транзитна земља на траси „Јужног тока“.

Посматрано са техничког аспекта, „Јужни ток“ је међународни систем гасовода врло високог притиска, што подразумева цевоводе са интегрисаним уређајима, постројењима и објектима који служе за транспорт гасовитих угљоводоника. Систем међународног гасовода „Јужни ток“ чине⁶⁾:

А) Линијски гасовод:

- цевовод пречника цеви 1400 mm у дужини око 411 km и радним притиском 9,8 МПа,
- одвојак за Републику Хрватску дужине око 52,7 km са пречником цеви 500 mm и радним притиском 9,8 МПа,
- одвојак за Републику Српску дужине око 105,8 km са пречником цеви 300 mm и радним притиском 9,8 МПа и
- блок станице – вентили за прекид дотока гаса (на сваких 30 km).

Б) Гасни објекти:

- две компресорске станице: у централној Србији КС „Велика Плана” и у северном делу Србије КС „Бачко Добро поље”,
- две мерне станице на граници са Бугарском: МС „Вршка Чука”, и на граници са Мађарском МС „Бачки Брег” и
- мерно – регулационе станице: МРС „Параћин” и МРС „Госпођинци”

Гасовод „Јужни ток” ће се градити по највишим руским и европским стандардима. Планирано је да сви објекти гасовода буду ограђени, како би се спречио неконтролисани приступ објектима, а да дуж читавог гасног коридора буде постављен оптички кабл за контролу и управљање транспортом гаса, као и енергетски кабл за напајање постројења на линијском делу гасовода. Будући да овај међународни гасовод високог притиска има транзитни карактер, предвиђено је да буде укопан и пролази кроз ненасељена места.

Најављено је да ће Република Србија, као што су то већ учиниле неке државе кроз чије територије гасовод пролази, својој део-

6) Просторни план подручја посебне намене транснационалног гасовода „Јужни ток”. Београд: Министарство природних ресурса, рударства и просторног планирања Републике Србије, децембар 2012.

ници гасовода званично доделити статус пројекта од националног значаја. Статус пројекта од националног значаја је потребан, између осталог, да би „Јужни ток” у ЕУ био признат као трансгранични пројекат, што би Републици Србији омогућило да гасовод који пролази преко њене територије не могу да користе трећа лица.⁷⁾ Уколико све државе кроз које пролази гасовод, својим деоницама доделе статус пројекта од националног значаја, на „Јужни ток“ се не би примењивао Трећи енергетски пакет ЕУ, а самим тим ни могућност трећих лица да користе 50% капацитета за пренос. У вези са тим предстоји и најављено је даље усаглашавање на релацији Русија-ЕУ.

До сада је за изградњу „Јужног тока“ кроз Србију урађена Студија изводљивости, Генерални пројекат, Просторни план подручја посебне намене транснационалног гасовода „Јужни ток“ (са изменама), Извештај о стратешкој процени утицаја Просторног плана подручја посебне намене транснационалног гасовода «Јужни ток» на животну средину и донет Закон о утврђивању јавног интереса, посебној процедури експропријације и добијања документације, која је потребна за реализацију изградње система за транспорт природног гаса „Јужни ток”.

ОДНОСИ ВЕЛИКИХ СИЛА И МЕЂУНАРОДНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА ПРЕМА „ЈУЖНОМ ТОКУ“

Неравномерна расподела светских резерви природних енергената, при чему се већина налазишта налази се на просторима где је политичка ситуација често нестабилна и непредвидива, условљава да индустријски високо развијене земље, које су и највећи потрошачи, али и увозници енергената, интензивирају међусобно надметање за обезбеђење довољних количина енергената за своје потребе. У Русији, Ирану и Катару се налази 56% светских резерви гаса. Европска унија, која је једна од највећих увозница, располаже само са 2% светских резерви гаса и нешто мање од 4% резерви нафте. Из тог разлога, енергетска безбедност ЕУ значајно зависи од енергетске политике Русије и других држава које извозе своје енергенте у Европу (Катар, Алжир, Либија, Нигерија, Азербејџан).

7) Европска унија је 2009. године донела Трећи енергетски пакет, којим је прописано да власници гасовода имају обавезу да обезбеде 50% капацитета за слободан транспорт трећим лицима. Међутим, у случају да држава кроз коју пролази, прогласи да је гасовод од националног значаја, овај пакет се не примењује.

Ситуација у светској енергетици је нестабилна и није је лако прогнозирати. Зато и земље извознице и земље увознице разматрају могућност смањења енергетских ризика, и то као приоритетни задатак својих енергетских политика у којима дају значајно место питањима обезбеђивања енергетске безбедности.

Земље ЕУ су увознице енергената и за сада у великој мери зависе од земаља које их извозе. Европска унија је 2005. године увезла 58% гаса, а сходно предвиђањима раста тражње гаса у Европи, очекује се да ће 2025. године увозити 81%. У 2005. години, ЕУ је потрошила 543 милијарде m^3 гаса, од тога 42% из сопствене производње. Предвиђања су да ће 2025. године трошити 629 милијарди m^3 гаса, а подмиривати тржиште из сопствене производње са 19% гаса.

Експерти који процењују будући развој догађаја у овој области износе неподељено мишљење да ће средњорочно и дугорочно посматрано потребе за природним гасом наставити да расту у Европској унији. За очекивати је да ће земље које су до сада користиле мање количине природног гаса за потребе својих индустрија, усмеравати своје економије ка већој потрошњи управо овог енергента, с обзиром да употреба угља, нафте и нуклеарне енергије доводе до наношења веће штете природном окружењу него што је то случај са коришћењем природног гаса. Без обзира што домаћа производња и даље у мањој мери задовољава потребе Европе за енергентима, извесно је да ће се ова производња временом континуирано смањивати, а Европа морати да увози све више природног гаса и, у складу са тим, обезбеди капацитете за његов транспорт. Европска унија је принуђена да политичким дијалогом са извозницима енергената и транзитним земљама обезбеђује своју енергетску безбедност. у том контексту, политички правац који би им обезбедио енергетску безбедност за њих је кључан.

Према проценама водећих светских центара за анализе у области енергије, потребе Европе на годишњем нивоу у погледу додатног увоза природног гаса могле би да достигну 80 милијарди кубних метара до 2020. године, као и додатних 140 милијарди кубних метара до 2030. године.

Из тог разлога, основна питања европске енергетске безбедности у наредном периоду биће обезбеђивање увоза природног гаса и елиминисање ризика и претњи који прате његов транзит. У том смислу, иницијатива коју је покренула Русија о изградњи гасовода „Јужни ток“ требало би да задовољава наведене критеријуме. Основни циљ овог пројекта је задовољавање растућих европских потреба за природним гасом, који, у поређењу са осталим енер-

гентима, пре свега, фосилним горивима, са еколошког аспеката наноси најмање штете животном окружењу. Природни гас ће још дуго остати поуздана основа за европски енергетски сектор и, у том смислу, диверсификација праваца снабдевања и реализација заједничких пројеката у функцији изградње система гасовода требало би да представљају кључне елементе енергетске безбедности на простору Европе.

Упркос чињеници да је тренутно, због развоја кризе у Украјини, актуелно стање политичких односа Европске уније и Русије у изузетно осетљивој и комплексној фази, за очекивати је да ће енергетска сарадња ЕУ – Русија, пре свега због обостраних економских интереса неминовно бити настављена у будућности. Иако Европска унија настоји да обезбеди алтернативне изворе снабдевања енергентима, и упркос уверавањима САД да могу да обезбеде потребну количину течног гаса из шкриљаца за Европу, значајан проблем представља обезбеђење бродова за превоз и потребне инфраструктуре за прихват гаса у Европи⁸⁾.

Слика 3. Главни руски гасоводи у Европи
(актуелни и предложени)

(Извор: Samuel Bailey via Wikimedia Commons)

Са друге стране, Русија поседује око 6% светских залиха нафте и 23% залиха гаса, при чему је зависност ЕУ од руског гаса

8) *Обама обећао Европи амерички гас - Вести - Глас Русије*. 28 март 2014. http://serbian.ruvr.ru/news/2014_03_26/Obama-obecao-Evropi-americki-gas-3497/?print=1/1

и нафте постала још већа после уласка бивших чланица источног блока у састав ЕУ (2004. и 2007. године), као и изградње гасовода Северни ток. За Русију, партнерски односи са Европом имају низ предности, с обзиром да је извесно да ће потребе за природним гасом на тржишту од око 500 милиона корисника бити на стабилном нивоу у будућности.

Изградњом Јужног и Северног тока (капацитет Северног тока је 55 милијарди m^3 гаса годишње), Русија настоји да смањи зависност од Украјине и других транзитних земаља у којима се појавио проблем цене преноса гаса, а што је у јануару 2009. године довело и до потпуног прекида испоруке гаса у Европу.

Од укупног извоза наведених енергената, Русија извози 32% нафте и 50% гаса на тржиште ЕУ. У Норвешкој, која је велики снабдевач Европе са енергентима, ресурси полако нестају. С друге стране, ситуација на Блиском истоку је нестабилна. Такође, треба имати у виду да Африка обезбеђује 20% енергената Европској унији, али и да на том простору европске фирме имају огромну конкуренцију при куповини од америчких фирми, а такође и од Кине и Индије. Стога, географска близина прави од Русије њеног природног партнера, а још важније је што, због политичких разлога, руски извоз у САД и Кину није у толиким количинама да би могао да угрози безбедно снабдевање Европе. Осим тога, уласком Русије у Светску трговинску организацију отвара се пут за иностране инвестиције у секторима гаса и нафте, што би могло да омогући истраживање нових налазишта.

Русија је до сада увек била поуздан европски снабдевач енергентима, и ово снабдевање никада није условљавано, чак ни у време хладног рата.

Ипак, без обзира на наведене процене, а имајући у виду најновији развој политичких догађаја у односима ЕУ-Русија, постоје одређене резерве. Наиме, поставља се питање у којој мери је реална процена Русије да ће се временом повећати тражња за њеним гасом у Европи. Судајући према тренутном стању, таква очекивања изгледају сувише оптимистична за Русију. Наведено се, између осталог, може објаснити тржишним условима, који су погоршани тешком финансијском ситуацијом у Европи и смањеном потражњом гаса. Веома је неизвесно да ли Русија може да рачуна да ће, по завршетку економске кризе потражња од ЕУ бити већа, с обзиром на тенденцију да Европа жели да смањи зависност од «Гаспрома» и покушава да нађе делимичну алтернативу за снабдевање енергентима.

Једну од најперспективнијих алтернатива представља гас из шкриљаца. Захваљујући гасу из шкриљаца, САД су у потпуности покриле своје потребе за гасом. Међутим, за сада није сасвим јасно колике су залихе гаса из шкриљаца у Европи, а истовремено постоји и велики отпор еколога који се противе коришћењу овог енергента, а чије су позиције у већини европских земаља јаке. Експлоатација гаса и нафте из шкриљаца је токсична и загађује земљу и подземне воде⁹⁾.

Једну од алтернатива представља и развој технологије и начина транспорта течног природног гаса (ТПГ)¹⁰⁾. Течни природни гас је алтернатива гасу из цевовода, и при одговарајућем развоју инфраструктуре, њега је могуће достављати са било које тачке на земљи и на тај начин повећати конкуренцију на тржишту. Међутим, проблем је, за сада, то што Европа нема довољан број изграђених складишта за пријем и чување течног природног гаса, као ни специјалне танкере за његов транспорт.

Трећу могућност представљају алтернативни цевоводи. Конкуренти Русије су земље северне Африке (Либија, Алжир, Египат), али због актуелне политичке нестабилности у тим земљама мало је вероватно да Европа може да се ослони на њих. Било је предвиђено да се гасовод «Набуко» снабдева гасом из каспијског региона и да у Европу стиже преко јужног Кавказа и Турске. У почетку је било планирано да се преко њега транспортује 30 милијарди m^3 гаса и да се снабдева из Туркменистана, Ирана и Азербејџана. Од Ирана се одустало због уведених међународних санкција, од Туркменистана због нерегулисаних правних питања у вези Каспијског мора (полагање цеви гасовода) и жестоког противљења Русије, што је онемогућило да се повеже са «Набуком». У међувремену, Туркменистан се постепено преоријентисао на азијско тржиште и снабдева Кину преко гасовода капацитета 30 милијарди m^3 , а у плану је и изградња гасовода за Индију преко Авганистана и Пакистана. Преостао је Азербејџан који за сада самостално нема капацитета да га снабдева природним гасом. Азербејџан развија два нова про-

9) Француска је законом забранила истраживања нових налазишта гаса из шкриљаца. Такође, у Пољској, где се сматра да гаса из шкриљаца има највише у Европи, истраживања су прекинута због нерентабилности.

10) Течни природни гас је прочишћени природни гас, који је ради лакшег превоза расхлађивањем претворен у течну стању. Да би био доведен у течну стању, он се прво прочишћава, одстрањује се вода, тешки угљоводоници, хелијум итд. Расхлађује се на -163C и тада се његова маса смањује 614 пута.

Цена течног природног гаса у Европи је од 210,00 до 310,00 долара америчких за 1.000 m^3 , док је руски гас продаван у зимском периоду 2012-2013. године по цени од 353,00 до 392,00 долара америчких за 1.000 m^3 .

јекта, први је гасовод АГРИ (AGRI Azerbaijan - Georgia - Romania Interconnector) где би се гас достављао гасоводом из Азербејдана до обале Црног мора у Грузији, где би саградили фабрику за производњу течног природног гаса, који би се бродовима транспортовао до Румуније, тамо враћао у гасно стање и даље гасоводом достављао до Европе.

Други пројекат алтернатива Набуку је «Трансанатолијски» гасовод (TANAP), којим је предвиђено да се гас транспортује из Азербејдана преко Грузије, Турске и Бугарске у Европу. Турска и Азербејдан су се договорили да његова изградња почне 2014. године. Капацитет гасовода ће бити 16 милијарди m^3 годишње.¹¹⁾ Азербејдан је 2012. године произвео 43 милијарде тона нафте и 26,9 милијарди m^3 . У току је друга фаза испитивања налазишта гаса „Шах Дениз” и других перспективних пројеката, што би требало да знатно повећа производњу гаса у предстојећем периоду.¹²⁾

Са аспекта алтернативног снабдевања Европе природним гасом, посебну пажњу заслужује пројекат који је од стране Европске комисије означен као пројекат од општег интереса, „Источно-медитерански гасовод“. Наиме, у источном делу Средоземног мора (Израел, Кипар, Либан, Сирија, а могуће и Турска и рејон Газе) откривене су велике количине природног гаса и нафте. Израел и Кипар су најдаље отишли са испитивањима и налазе се у последњој фази припреме пред експлоатацију. Разрађују се две варијанте транспорта гаса.

Прва је да се по дну Средоземног мора поставе цеви којима би гас био транспортован од Израела и Кипра преко Грчке (Крита и Пелопонеза) до Југа Италије. Друга је да се направе две независне или једна заједничка фабрика за производњу течног гаса и да се онда транспортује у Европу и друга заинтересована тржишта.¹³⁾

11) Интернет портал „Весник Кавказа”. 7 децембар 2012. (последњи приступ април 22, 2013).

12) Интернет портал „Trend”, Азербејдан. 12 фебруар 2013. (последњи приступ октобар 26, 2013).

13) Мировая Политика и Ресурси, World Policy and Resources Research (www.wprg.ru) - аналитические материалы, <http://www.wprg.ru/archives/category/sredizemnomore>. 2014. <http://www.wprg.ru/archives/category/sredizemnomore> (последњи приступ март 15, 2014).

Слика 4. Источно медитерански гасовод

(Извор: <http://www.wpr.ru/archives/category/sredizemnomore>)

Прогнозе средњег капацитета овог гасовода је 1,7 милијарди барела нафте и 122 трилиона кубних фута гаса ($1\text{ft}^3 = 0.028316846592\text{ m}^3$). Пројекат је у разради и још је неизвесно када ће почети његова реализација.¹⁴⁾

Русија ни по коју цену (чак и нуклеарног рата) неће дозволити Украјини да уђе у НАТО. Москва би пристала једино на федерализацију Украјине, пошто би преко Југоисточног дела могла да контролише Кијев.¹⁵⁾

14) <http://www.wpr.ru/archives/3548>

15) Историјски смисао Украјине исказан је у самом њеном имену „Украјина“, тј. „погранична територија“. Постојање Украјине као самосталне државе (посебно у оквиру актуелних граница) може имати смисла само као „санитарни коридор“, пошто јој елементи који су по геополитичкој оријентацији супротстављени не дозвољавају да се у целини припоји ни Русији-Евроазији, ни Централној Европи. Постојање Украјине у њеним садашњим границама и статусом „суверене државе“ раван је монструозном удару на геополитичку безбедност Русије, или окупације њене територије. Даље постојање Украјине је недопустиво. Та територија мора бити подељена на неколико делова (зона), које одговарају геополитичкој и етно-културној реалности. Видети у: Дугин: Геополитики, глава 5.6 Геополитическая декомпозиция Украины, http://vk.com/duginag?w=wall18631635_2157%2Fall, 29.03.2014. godine.

Још један гасовод у функцији обезбеђења алтернативног снабдевања Европе енергентима је пројекат Транс-јадрански гасовод (ТАР), који предвиђа транспорт гаса из Каспијског региона у Европу. Планирано је да капацитет гасовода ТАР износи 10 милијарди кубних метара годишње, са максимумом, у дугорочној перспективи, од 20 милијарди кубних метара. Гасовод ће кренути из Грчке, проћи ће преко територије Албаније и Јадранског мора до Италије. У Италији и Грчкој ће бити повезан са постојећом гасном инфраструктуром. Треба напоменути да ТАР није конкурент руском „Јужном току“ на европском гасном тржишту. ТАР може подмирити само 2% европске потрошње, а отприлике толико изнесе потребе Грчке и Италије¹⁶⁾.

Цена гаса на тржишту Азије је 500 долара за хиљаду кубних метара природног гаса, а у неким земљама је и виша. Поставља се питање да ли ће америчке компаније бити заинтересоване да продају гас у Европи где је просечна цена за хиљаду кубних метара 380 долара, а где су САД спремне да продају по цени од 350 долара. Таква конкуренција на тржишту би само погодовала европским земљама, јер би цена гаса била нижа¹⁷⁾.

Русија би на санкције могла да одговори блокирањем или повлачењем 400-500 милијарди долара пласираних средстава у куповину хартија од вредности америчког јавног дуга, и то би изазвало велике потресе на берзи хартија од вредности, на шта би највероватније реаговала и Кина која има око 1,2 трилиона долара пласираних средстава. Русија би могла да, у финансијским односима са светом, уздрма долар као резервну светску валуту¹⁸⁾, пребацивањем средстава у неку другу валуту и то првенствено у финансијским односима са Кином, на чему се већ ради.

Европа не прихвата економске санкције према Русији, првенствено јер је зависна од руских енергената, али и због извоза у Русију. Укупна трговинска размена између ЕУ и Русије у 2013. години је износила 350 милијарди евра.

16) http://serbian.ruvr.ru/2014_01_26/Balkanski-pogled-na-Trans-jadranski-gasovod/

17) „События рынка капиталов и комментарии аналитиков РЦБ.“ Журнал «Рынок Ценных Бумаг», март 2014: <http://www.rcb.ru/news/256809/>.

18) „Не заборавимо да долар представља резервну светску валуту, што је прави узрок огромне моћи САД, јер јој то омогућава да штампањем гомиле практично безвредног папира откупљује туђа интелектуална и материјална добра и финансира енормни буџетски дефицит, одржавањем војних база широм света и оружаних интервенција“. Видети у: Комазец, Слободан. „Увести санкције Русији.“ *Међународни радио Србија*, март 2014: <http://www.glassrbije.org/%C4%8Dlanak/prof-slobodan-komazec-za-mrs-zapadne%C4%87e-vesti-sankcije-rusiji>.

Немачки експерти су сагласни да би економске санкције према Русији имале негативан утицај на целу Европу. Трговинска размена Немачке и Русије у 2013. години је износила 76 милијарди евра, немачке инвестиције у Русији износе 20 милијарди евра. Више од 6 000 немачких предузећа сарађује са руским предузећима, што значи да око 300 хиљада радних места у Немачкој зависи од економских односа са Русијом¹⁹⁾.

Србија у политичком смислу може да трпи притиске да се изјасни о ситуацији у Украјини и од Европске уније и Русије. За сада држи неутрални став, јер у случају да се определи или за једну или за другу страну имала би губитке, а у односу са Русијом био би доведен у питање Уговор о бесцаринској сарадњи, а самим тим и извоз који је последњих година у сталном порасту. Са друге стране, у односу са ЕУ која је највећи трговински партнер Србије, вероватно би дошло до укидања визног режима, бесцаринског увоза и извоза робе итд.

У економском смислу, може да дође до одлагања изградње „Јужног тока“, а у случају да дође до прекида испоруке гаса из Русије у Европу преко Украјине, Европа би могла да остане без гаса, а количина која би се достављала преко „Северног тока“ и Белорусије прво би се достављала земљама чланицама ЕУ.

Евентуалним погоршањем ситуације у Украјини, могао би да буде доведен у питање и транспорт српске робе у Русију. У том случају транспорт би морао да иде алтернативним и скупљим правцима.

ЗАШТИТА ИНФРАСТРУКТУРЕ „ЈУЖНОГ ТОКА“

Заштита гасовода од хаварија и оштећења представља значајно питање у целом свету. Еколошке штете и економски губици од хаварија, крађе, вандализма и других ванредних ситуација захтевају да се поставе питања од значаја за успостављање ефикасног система заштите гасовода.

Основне претње безбедности гасовода су следеће:

- Отицања гаса због старости, дотрајалости и корозије цеви,
- Оштећења гасовода услед технолошких хаварија, земљотреса и слегања земље,
- Оштећења цеви због крађе гаса,

19) Аргументи и чињенице. 28 март 2014. <http://www.aif.ru/politics/world/1132769>

- Терористички напади, хакерски напади, саботаже и друге криминалне радње.

Особине метана су такве да он експлодира при ниским (малим) концентрацијама гаса, док код већих концентрација гори. При експлозији метана захваћена зона може обухватити до 300 метара са обе стране од места оштећења гасовода (цеви). Додатни проблем може да створи цурење, пошто овај гас нема ни мириса ни боје (није видљив голим оком) а гасовод је укопан у земљу. Са једне стране, укопани гасовод је сигурнији од крађе и намерних оштећења (терориста), али је зато компликованији код потребе санирања хаварија, због тежег приступа.

Безбедности гасовода је веома озбиљно питање, будући да сам гасовод и зона око њега спадају у зону високог ризика. Основни узрок до сада регистрованих ванредних ситуација биле су механичке повреде подземних каблова, корозија и повећање притиска на гасним станицама. Посебну опасност представљају и раскрснице где се пресецају цевоводи са путевима и пругом. Најризичнији објекти за напад терориста су компресорске станице. Компресорске станице су врло опасни производни објекти, који се састоје од постројења за преузимање гаса за компримовање и одвод компримованог гаса, пречишћавање гаса од механичких примеса и течности, компримовање гаса и хлађење гаса након компримовања. На компресорским станицама предвиђени су још и техничко – сервисни објекти, објекти за смештај особља, помоћни објекти за пречишћавање вода, саобраћајне површине итд. Ту су још складишта (цистерне) где се чува метанол, уље (запаливе и експлозивне материје). Нападом на њих могу да се изазову највеће негативне последице као што су људске жртве и материјална штета. У Републици Србији су планиране две локације компресорских станица: „Велика Плана” и „Бачко Добро поље”.

По стандардима ОАО „Гаспром” ограда око компресорских станица је метална решетка висине два метра и на врху затегнуте по три бодљикаве жице са обе стране. Укупна висина ограде је два метра и педесет сантиметра. За чување и одвраћање од незаконитог мешања у функционисање компресорских станица које су у саставу линеарног (линијског) – производног управљања гасоводом формирају се службе безбедности. Одреди, команде, групе службе безбедности обезбеђују компресорске станице и линеарне (линијске) делове гасовода. Лични састав службе безбедности пролази специјалну обуку, има лиценцу за рад на обезбеђењу, а такође и одговарајућу опрему и наоружање. Компресорска станица се обезбеђује нон-стоп, наоружаним персоналом који је распоређен

по стражарским местима, а такође се поставља и одговарајућа сигнализација (аларми, камере итд)²⁰.

ЗНАЧАЈ „ЈУЖНОГ ТОКА“ ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Очекује се да ће изградња пројекта „Јужни ток“ допринети стабилности у региону југоисточне Европе, а Република Србија стећи веома повољну позицију у региону и у односима са ЕУ.

Као главно чвориште, а самим тим и регионални фактор у снабдевању околних тржишта природним гасом, Република Србија ће обезбедити сигурно и редовно снабдевање овим енергентом, али и остваривати значајне приходе од транзитних такси. Све наведено, уз чињеницу да би се током изградње и експлоатације гасовода повећала стопа запослености и привукле нове стране инвестиције, могло би да определи ниво и даљи темпо економског и социјалног развоја земље.

Овај пројекат је за Републику Србију важан и са еколошког аспекта, с обзиром да се очекује да ће већи део индустрије и становништво користити овај енергент, који је у односу на остала горива најмањи загађивач.

Реализацијом пројекта гасовода „Јужни ток“, Република Србија добија веома важну комуникацију која је чвршће повезује са једне стране са Русијом, а са друге са Европом, стичући статус важног партнера у веома значајном пројекту на регионалном и глобалном нивоу. Енергенти, посебно нафта и гас су стратешки ресурси који често постају узрок политичког, па и војног сукобљавања између народа и држава. Криза око Украјине ће се вероватно рефлектовати на укупан однос енергетских потреба Европске уније и могућности Руске Федерације и других европских и азијских држава. Како год се завршила криза у Украјини, њене последице ће се преламати на суштину, смисао и динамику изградње гасовода „Јужни ток“.

Без обзира на политичка мимоилажења „великих“, мале државе се надају да ће разум превладати и да ће се изградња „Јужног тока“ убрзано наставити и помоћи укупан друштвени развој и социјалне политике у земљи.

У будућности треба очекивати пораст значаја енергетске безбедности, како на глобалном, тако и на регионалном и националном нивоу. У том контексту предстоји и појачано надметање и

20) Kovač, Mitar, Nenad Dimitrijević, / Brankica Potkonjak-Lukić. „Security Aspects of the „South Stream“ as a Critical Infrastructure Element of the Republic of Serbia.“ National Critical Infrastructure Protection: Regional perspective, December 2013: 363-377.

конкуренција за утицај на добављаче и транзитне земље, али и за контролу извора енергетских ресурса, транспортне инфраструктуре и технологија.

ЛИТЕРАТУРА

- Аргументи и чињенице*. 28 март 2014. <http://www.aif.ru/politics/world/1132769>.
- Critical Foundation: Protecting America's Infrastructures: The Report of the President's Commission on Critical Infrastructure Protection* Washinton DC The Commission 1997
- Gospić, N., G. Murić, D. Bogojević. „Definisanje kritične telekomunikacione infrastrukture u Srbiji.“ *Zbornik radova sa XXX Simpozijuma o novim tehnologijama u poštanskom i telekomunikacionom saobraćaju – Pos Tel 2012, Beograd, 04. i 05. decembar*. 2012.
- Kovač, Mitar, Nenad Dimitrijević, Brankica Potkonjak-Lukić. „Security Aspects of the "South Stream" as a Critical Infrastructure Element of the Republic of Serbia.“ *National Critical Infrastructure Protection: Regional perspective*, December 2013: 363-377.
- Official Journal of the European Union L*. „Council Directive.“ 8 December 2008: 345-375.
- The South Stream project official website*. 2014. www.south-stream.info/en/pipeline/ (poslednji pristup mart 10, 2014).
- „Veliki dan za Srbiju-počela gradnja Južnog toka.“ *Србијазас*.
- Yergin, Daniel. „Ensuring Energy Security.“ *Foreign Affairs*, March-April 2006.: 69-82.
- Интернет портал „Trend“, Азербејџан*. 12 фебруар 2013. (poslednji pristup октобар 26, 2013).
- Интернет портал „Весник Кавказа“*. 7 децембар 2012. (poslednji pristup април 22, 2013).
- Комазец, Слободан. „Увести санкције Русији.“ *Међународни радио Србија*, март 2014: <http://www.glassrbije.org/%C4%8Dlanak/prof-slobodan-komazec-za-mrs-zapad-ne%C4%87e-uvesti-sankcije-rusiji>.
- Мировая Политика и Ресурси, World Policy and Resources Research (www.wpr.ru)-аналитически материјали*, [http://www.wpr.ru/archives/category/sredizemnomore](http://www.wpr.ru/archivescategory/sredizemnomore). 2014. <http://www.wpr.ru/archives/category/sredizemnomore> (poslednji pristup март 15, 2014).
- Обама обећао Европи амерички гас - Вести - Глас Русије*. 28 март 2014.
- Просторни план подручја посебне намене транснационалног гасовода „Јужни ток“*. Београд: Министарство природних ресурса, рударства и просторног планирања Републике Србије., децембар 2012.
- „События рынка капиталов и комментарии аналитиков РЦБ.“ *Журнал "Рынок Ценных Бумаг"*, март 2014: <http://www.rcb.ru/news/256809/>.
- Србијазас. Јужни ток*. 2013. www.srbijagas.com/projekti/juzni-tok.51.html (poslednji pristup: јул 24., 2013).
- <http://www.wpr.ru/archives/3548>.
- http://serbian.ruvr.ru/2014_01_26/Balkanski-pogled-na-Trans-jadranski-gasovod/.

Mitar Kovac
Brankica Potkonjak – Lukic

**THE IMPORTANCE AND PERSPECTIVES
OF THE “SOUTH STREAM” PIPELINE
AS A STRATEGIC PROJECT**

Resume

This paper analyzes the significance of the gas pipeline “South Stream” for the Republic of Serbia and its perspective as a strategic project that will contribute to improving national energy security, including the South-East Europe. Bearing in mind that this is a transnational project, its geopolitical and security aspects have been particularly emphasized, primarily due to the opposed interests of certain international subjects. Continuous supply of energy resources affects economic stability and ensures economic growth in states, which, at the same time, reflects on their defence capabilities. Given the projected growth in demand for energy on a global scale in the future, it is expected that the major powers and other important subjects of international relations continue to strengthen its strategic positions and the competition for the provision of sufficient quantities of energy resources at affordable prices on the world market, which, according to estimates, can lead not only to intensification of political tensions, but also to armed conflicts. Given that a part of the gas pipeline “South Stream” will pass through the Republic of Serbia, continued strategic connecting in the energy sector with the Russian federation will undoubtedly has a positive impact on the overall economic and social development of the Republic of Serbia.

Keywords: “South Stream” pipeline, geopolitical interests, energy security, Republic of Serbia.

* Овај рад је примљен 27. марта 2014. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 25. априла 2014. године.

Слободан И. Панов*

Правни факултет Универзитета у Београду

ЈУЖНИ ТОК – „ДЕТАЉ“ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ**

Сажетак

Назив овог рада је двокомпонентан: садржи предмет анализе и магистралну атрибуцију тог предмета: као детаља (казано у пуној иронији) лоцираног у систему идеја и пракси, у концепту замисли и збиља, у системском координатном систему који се у модерним медијима зове цивилизација, коју аутор разуме као сиромашинији/нижи појам од културе. Наслов указује на нужни редуccionизам, јер руски енергетски спектар има три важна вектора, при чему јужни ток није доминантан/пресудан. Захтев ЕУ за ревизијом уговора поставља занимљива питања: да ли је према новој демократској&демонкратској дефиницији уговора, уговор сагласност изјава воља две стране, у кондиционалу да то не љути нетранспарентну, непозвану а самозвану референтну страну, надговорног субјекта, тачније надговорног субјекта сваког и свих уговора? Иницијатива за ревизију или, најгоре, захтев&директи-

* Аутор је редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду. Контакт: rpanov@ius.bg.ac.rs

** Рад је у оквиру пројекта „Развој правног система Србије и хармонизација са правом ЕУ (правни, економски, политички и социолошки аспекти)“ у 2014. години. Напомињемо да је овај рад у *духовном сродству* са нашим радом о *Суспензији права политиком* и да та чињеница захтева њихово разумевање као целине. И овај трен наше егзистенције сведочи осећање да не дефинишемо ми наш живот већ га невесело и неузвишено дефинишу наше обавезе. То је цивилизацијско, генерално и лично, оправдање да број радних часова у писању овог рада није сразмеран занимљивости и значају теме и нашем ентузијазму поводом ове теме. Овај рад није ни евидентирање свих релевантних аспеката, ни скица садржине овог питања који јесте и који ће бити симболичан за „дух“ ове цивилизације. Ово питање није *значајно*, чини нам се да може да буде *пресудно*. Узимамо будућност за сведока. Чини нам се да ово питање је теже од питања теодицеје: ако није теже онда је са више реалних, очигледних последица и показатеља: не само питање порекла зла, него и питање суздржаности или несуздржаности према злу, питање смисла и времена кооперације са поднебеским духовима, како би рекао отац Тадеј.

ва за ревизију од вануговорног/надуговорног субјекта поништава темеље правне културе, то је диверзија правне/уговорне логике, то је антиправна идеја која излази из права и деструктивно се лоцира у сферу силе неправда, у привид права и збиљу диктатуре. Из злодуха времена и бројних блатњавих факата (пост)модерне, аутор доноси закључак о реалном песимизму у неиспуњењу уговора о јужном току. Неиспуњење овог уговора неће нанети штету Русији. На крају се наводе православни принципи који песимизам чине радосним.

Кључне речи: *Јужни ток, енергија, политика, безбедност, право*

Следствено нашој констатацији да је противречност одлика истине, а не њена опозиција¹⁾, као још једну дедукцију ове тезе наводимо и да постоје *незаслужене заслуге*. Постоје у животу, мање или више фреквентни, историјски контексти, објективне координате, аперсонална архитектура збиље која некога незаслужено фаворизује. Један од примера је и да ова тема обезбеђује незаслужену позорност ех offісіо интелектуалаца, стручне и друге јавно-

1) Бројни су епифеномени ове тезе. Бројни су примери противречности као процеса стартне различитости и финалне могуће хармонизације те различитости. Рецимо, Свети Сава је биолошки син свог оца и духовни отац своје оцу; Павле, на грчком значи мали човек, а свако онај ко је пред Богом мали јесте велики човек; радни сто Чехова је био у тзв. безуредном поретку; академик Екмечић вели да данас антифашизам је фашизам; ми смо писали о профитабилним алтруистима и злим хуманистима; постоје патриотске издајнице (Милован Данојлић), Цигани, јунаци поезије Мике Антића, имају тачан стих да је најтежа празна торба, а песник вели у истинитом противречју да су најчвршћа врата која су широм отворена; совјетски космонаут Гагарин је могао више али није могао мање (могао је да буде пионир космоса, али на доручку код енглеске краљице није успео апсолутно тачно да користи сложен систем есцајга); Рафаел, тај принц сликарства, имао је оригиналност која се, према Делаacroу, темељила на плагијату, на позајмљивању идеја других сликара. Следствено речима Св. апостола Павла (Римљ. 6,17-20), проф. Троицки вели да су чланови Цркве слободни јер су робови права (Сергеј Викторович Троицки, Црквено право, Београд, 2011, 38). Песничка симфонија противречности је и у стиху српског песника „простакушо и племкињо моја.“ Подсећамо да некад најмање је највеће: из Витлајема, најмањег града у Јудеји је дошло Спасење, Смисао, Христос. У наставку илустровања важности и вредности противречја помињемо и да из најгоре се рађа најбоље, из пустиње се рађа најлепши цвет мудрости, у равници не расте цвет слободе, пустиња је извор живота духа, или како би Николај рекао: без греха нема врлине, без смрти нема васкрса а без Мојковца нема Кајмакчаланана. Победа је почетак пораза, конфор је непријатност, хедонија је онколошка, а мука је смислена и вечита радост. Неправда убрзава правду, као што је хришћанска заповест да се љуби непријатељ и противречна и истинита и целомудрена: у једној димензији, пријатељи су нам мање корисни од непријатеља, јер пријатељи својим похвалама учине да се духовно и морално улењимо и погордимо (подсећамо да је Толстој био екскомунициран из Руске Православне Цркве и због интелектуалне гордости), а непријатељи чине својим (не) тачним критикама да деактивирамо своје мане и активирамо своје потенцијале, да се усавршимо, да постанемо бољи, иако им то није била намера. Још једна противречност о корисности кризе: полазећи од етимона (изворне речи – на грчком је κρίσις, krisis, првобитно значило „процену“, „мишљење“ – криза је место на којем би требало активирати оружје критике, односно заузети онај став који, одбацујући предају пред постојећим, тежи да се престоји на новим основама.

сти продуковане по принципу инсцениране спонтаности, јадних медија (како каже академик Д. Баста²⁾) или дресираних медија (реч Чомског), пажњу спонзорисаних/плаћених ентузијаста³⁾, злих хуманиста⁴⁾, профитабилних алтруиста,⁵⁾ „надничара зла“... У време одличних глумаца врлина, вреди се подсетити Ничеовог става о пози моралности: да потчињавање моралу може да буде ропско, ташто, користољубиво,⁶⁾ резигнирано, чин очајања, само по себи потчињавање моралу не мора да буде морално.⁷⁾ Дакле, оним читачима који су мотивисани ненаучним, већ професионалним нехуманизмом, читачима који нису из света слободе, већ из несветих служби, онима који читају из хетерономних службених побуда, онима који нису дошли него су доведени - једна корисна информација да смо овај рад писали у стању озбиљног цајтнота⁸⁾ (Ово

2) В. Печат, бр. 293/2013.

3) Присутних у домаћем иностранству, како би Руси рекли *дома за рубезжом*.

4) Тзв хуманитарци су врло често обавештајци, каже управник, са великим искуством, једног међународног затвора код нас.

5) Слободан И. Панов, *ИЛЛЮЗИЈА ГУМАНИЗМА*, Сборник материјала V (XII) Међународној научној конференцији "Правовое образование - Гражданское общество - Справедливое государство", Кемерово, Россия, 2011 года, стр. 3-11. Џон Стјуарт Мил је веровао да је частан и племенит када је тражио освајање Индије. Орвел у уводу *Животињске фарме* вели да је тај роман сатира тоталитарне државе, али и да се „слободна Енглеска не разликује много“, в. интервју Ноама Чомског, „Суђење у Хагу је било фарса“, *Политика*, 8. мај 2006. Подржавајући агресију у Индији (и зарад масовне производње стратешке ствари – наркотика), Мил је тврдио да ће се Енглеска „ако је агресија барбарских сила присили на рат“, одана миру несебично жртвовати и плодове поделити са целим човечанством, „па тако и са барбарима које покорава и уништава управо ради њихове добробити“, Н. Чомски, *Хегемонија или опстанак*, стр. 56, наведено према: др Жељко Симић, *Преображаји тоталитарне свести, пролегомена за социологију знања*, Културно-просветна заједница Београда, Београд, 2006, стр. 454–455. Као, некадашњи, а данас у изборно време никад примењиван, пример профитабилног алтруизма је пример из старог Рима, где је социјална помоћ давана не најсиромашнијима, него само онима са правом гласа. Модернији пример о злим хуманистима: француски хуманисти добили су осам година затвора због покушаја отмице 103 детета из Чада. Хуманисти су тврдили да су ова сирочад из ратног подручја Судана и да они желе да их лече, а истрага је утврдила да су из Чада, да имају родитеље и да је намера хуманиста била да продају усвојену децу у Француској (цена: 2.000 евра за дете), в. <http://www.vijesti.hr> од 28, 29. listopada 2008. На Хаитију реприза „професионалних чимбеника хуманизма“, В. Поповић, „Дете за 50 долара“, *Печат*, бр. 101/2010, стр. 46.

6) Илустрација модерног маркетинга „хуманизма“: у једној моћној држави полиција зауставља саобраћај да би две патке прешле аутопут (показавши дивну сензибилитет за домаће животиње – ТВ Пинк, Дневник у 19.30 од 1. маја 2008), али нема сензибилитет за одговорност за масовна страдања жена и деце од Вијетнама до Ирака.

7) Ниче, *Освита*, Рад, Београд, 1979, стр. 29 и 33.

8) Дијево Фузаро у „Печату“ пише о фетишизму и нихилизму журбе: „Журба је рђави саветник“, каже италијанска пословица. Журба, убрзање, брзина, поама: ето шифре, на временском плану, епохе вечне садашњости у којој све мора стално да се мења да би све остало исто. Журба и акцелерација су не само временске функције капиталистичког, данас хегемонистичког система. Оне су и темељни услови, идеолошки све, само не неутрални.

је време суптилне *добровољне* капитулације Човека, време одрицања од конститутивног глагола Људскости, ово је време цајтнота као владајућег пројектованог осећаја и обрасца цивилизације. Није случајно данас редукована Паскалова дефиниција о човеку као трсци која мисли (Од ропства људског тела ефикасније и лакше је ропство његовог духа, вели Фихте). Сада је човек само трска – симбол зависности и немоћи и пред поветарцем, некмоли пред буром неке невоље и моћника зла. Занимљив је конструисан пароксизам: данас се човеку, који у својој егзистенцијалној безспочвености – неукорењености нема времена да мисли, гарантује право на (изражавање) мишљења. Као када би Ескимима међународна заједница гарантовала право на топлес или право на фрижидер⁹⁾) и без објективне могућности да овом врло речитом *деталју* суштине савремене цивилизације посветимо заслужену пажњу. Дакле, незаслужено смо привилеговани позорношћу, незаслужено хонорисани пажњом, а узрок пажње није у нашем скромном раду, већ у значају теме рада.

Узгред казано, постоје и *незаслужене незаслуге*: непојавност, неевидентирање врлине, скрајнутост вредности, анонимност племенитости, говорење о лажном и ћутање о правом, илегалност истине – као суштина једног исувише дуго присутног модела егзистенције појединца и масе /хорде (без, посебног, претеривања казано), а не лепоте егзистенције човека и друштва. Некада је неафирмација врлине била последица случаја (мада се каже да не постоји случај, већ само несазнати узрок), а сада у модерној цивилизацији неафирмација врлине је последица систематског и дисциплинованог дизајнирања духа и диктиране масовне производње базираних или срећних робова. Потврду о случајности неафирмације врлине у историји потврђује следећа прича: некада давно, свакако извесно време после 14. априла 1452. године, у једном италијанском селу живела су два одлична сликара који су имали договор да наизменично једног дана један слика а други иде у лов и подмирује егзистенцијалне потребе. Једног дана кроз село прође локални господар и приметивши одличне слике, поведе једног сликара код себе у дворац. Име тог сликара је ванбрачни Леонардо да Винчи, а име другог, једнако доброг сликара, је заувек остало у тами историје.

9) Слободан И. Панов, Васпитање и Услужно право, Зборник радова „Право и услуге“, уредник проф. др Миодраг Мићовић, Крагујевац, 2012, стр. 25, 26.

ОБЈАШЊЕЊЕ НАСЛОВА

Предмет овог рада је двокомпонентан: садржи предмет анализе и магистралну атрибуцију тог предмета: као детаља (казано у пуној иронији) лоцираног у систему идеја и пракси, у концепту замисли и збиља, у системском координатном систему који се у модерним медијима зове цивилизација. Неспорно је да наслов рада контаминиран редукционизмом.

Наиме, руски енергетски вектори су, за сада, тросмерни, тј. имају три правца: Южний поток, South Stream, упркос најбоље информисаном В92, да „Руско-италијански гасовод Јужни поток највероватније ће заобићи Србију, објавио је београдски сајт Енерџиобзервер“¹⁰⁾, ипак пролази кроз Србију. Није потребно писати о свеукупном значају ове руско-српске енергетске чињенице (обезбеђење претпоставки развоја, масовна запосленост; зарада због трансфера и складиштења; имлицитни и експлицитни захтев за хармонијом, сарадњом, извесношћу и стабилношћу држава и народа...). Вредност инвестиције је 16-20 милијарди евра, а финансијери су руска фирма Гаспром са 50%, италијанска Ени са 20% и немачка Винтершал и француска ЕДФ са по 15%.

Други руски енергетски вектор је *Северни ток*, који је почео са радом 2011. године. То је гасовод од лењинградске области (град Выборг) до Немачке. Гасовод Северни ток је најдужа траса која иде испод мора - Балтика. Дужина гасовода је преко 1200 километара. Овом трасом се избегава проблем/несигурност ранијег транспорта преко територије садашње Украјине, земље фрактурисаног футура, на основу демократских оперативних радњи бандериста.

Као потврда чудне корисности и вредности/значаја стихова и песничког солипсизма, наводимо и чињеницу постојања још једне магистралне трасе гасовода. Наиме, следствено стиху једног песника да *Три је мера сразмере ствари*, трећи магистрални вектор

10) сајт В92 од 6.12.2007. Поводом овог цитата, ваља да се утврде следеће истине:

ове визионарске реченице су написане на службеном писму у Србији, иако Устав Србије вели другачије; око атрибуције власништва гасовода било би *коректније* и у духу уређивачког тоналитета дефинисати власништво као италијанско-руски гасовод; уредник је пропустио да београдски сајт украси истинитим квалификативом да је реч о независном, врло независном сајту (можда би то био плеоназам јер такви медијски инструменти су, не најчешће, него једино независни, не само у нашем локалитету). Energyobserver, одлично информисан, песимистички или оптимистички каже да Бугарска губи интерес за гасовод Јужни поток, пренесећи коментар из Известије, руског листа, тј. листа који излази у Русији. Оптимизам у извештавању на ову тему видљив је и у наслову „Украјински цокер у гасоводу Јужни ток“, јер Украјина може озбиљно да утиче на изградњу овог гасовода; у наслову да „Јужни ток није конкуренција гасоводима Танап и Набуко“; у наслову да „Косово И МЕТОХИЈА, исправљамо, хоће ТАП, а не Јужни ток“... - в. EnergyObserver.com.

је Гасовод Сибир - Тихи океан, који реализује Трансџефт, највећа нафтна компанија у свету. Према Председнику Русије Путину, овај гасовод омогућава извоз енергената у Кину, Јапан, Сад, Ј. Кореју, Сингапур, Филипине и Тајван.

Енергетска безбедност и снабдевање Европе нафтом и гасом из каспијског базена и из Средње Азије јесте директан судар интереса Русије и Сад, конфликт интереса где је насупрот НАТО пакту - Савез Русије¹¹⁾, Кине, Ирана, Индије... Укратко: Кина има највеће девизне резерве у свету, гарант је финансијске стабилности САД јер има 1500 милијарди долара у обвезницама америчког државног дуга. Као детаљ енергетске сцене Кине напомињемо да се гради нафтовод и гасовод у Казахстану који има 1/5 свих изворишта нафте. Кина има, као и Русија, изванредан утицај и у Монголији која има 1,3 милиона тона уранијума а њена територија је половина Европе, док је број становника 2,7 милиона (као Београд са Великом Планом, казано шаловитим тоном). У средњој Азији постоји изрека: ако хоћеш да одеш - учи енглески, ако хоћеш да останеш – учи кинески језик. Сарадња у оквиру Шангајске организације, хармонизоваће интересе великих држава, а и Јапан има одређени утицај на интензивнију руско-кинеску сарадњу.

Преносимо један став¹²⁾: „Пошто је Источни пројекат приказан, и тиме и отворен за спољни свет (између осталог и на самиту у Владивостоку 2012. године), Русија наставља да трага за најпоузданијим партнерима, између осталог и онима који хоће да учествују у реинтеграцији њеног гигантског простора. То је логика којом се руководи Руска Федерација у формирању стратегије најбитнијих руских играча: највеће нафтне корпорације су ценоводом повезале Сибир са обалом Тихог океана; у плановима Газпрома и даље важно место заузима гасификација Источних делова земље; „Руске железнице“ планирају да изврше реконструкцију и осавремењивање Транссибирске железничке магистрале и БАМ-а (тј. Бајкалско-Амурске магистрале – железничке пруге која иде правцем Источни Сибир – Далеки Исток); донети су програми за развој авијације опште намене... Добре перспективе се отварају даљем развоју Северног морског пута: излаз на азијска тржишта компримовањем природног гаса Сибира, изградња нових фабрика за компримовање гаса на Сахалину и у Приморју. Осим тога, источна

11) Нови систем управљања балистичким ракетама Воззвание може да мења правац и ток лета и непредвидљивост трајекторије лета ракете чине немогућим његово пресрећање и систем противракетне одбране губи смисао: детаљније, ВОЕННЫЕ НОВОСТИ, Обзор военно-политической обстановки в мире, ВОЗЗВАНИЕ" ЦИФРОВАЯ СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ЯДЕРНЫМИ РАКЕТАМИ.

12) Видети: www.vaseljenska.com

предузећа која се баве компримовањем природног гаса су од предузећа војне индустрије добила велике државне наруџбине. Све видљивијег и утицајнијег координатора економске активности представља Министарство Руске Федерације за развој Далеког Истока чији се штаб налази у Хабаровску, а које је основано у мају 2012. године. Успут, ослањање Русије на државни сектор у њеном Источном пројекту у азијским земљама АТР-а наилази на много боље разумевање него економско пословање тих истих руских структура на тржиштима западних земаља, где су оне често дискриминисане. Садашње кретање Русије према Истоку није случајно пропраћено постепеном обновом њених лидерских позиција на постсовјетском простору. Почетак реализације концепције Евроазијског економског савеза и оснивање Царинског савеза, Источном пројекту дају допунску тежину, јер дозвољавају да се рачуна и на ефекат величине, на допуну демографског потенцијала, на свежу приватну иницијативу, па и на повећање повезаности простора који спаја обалу Тихог океана са централном Евроазијом – Уралом, Западним Сибиrom и Казахстаном.“ “Гаспром” је спреман да са Кинезима гради гасовод “Алтај” од око 14 милијарди долара који би се брзо исплатио. Кина планира да 2020. троши око 400 милијарди кубика гаса. Половину ће куповати у иностранству.“ Зна се ком.

Све ове чињенице о сибирском гасоводу, који кошта око 25 милијарди долара, који је природан покрет Русије ка Истоку, а је узрокован и стагнацијом европске привреде, и који ће осавремити гигантски простор Русије, тј. истока Русије, дефинише или редефинише и значај Јужног тока.

Јужни ток је детаљ у овој цивилизацији. Надаље у тексту видећемо да је детаљ онтолошки симбол и да карактер цивилизације одређује његову судбину.

У животу и у праву нема детаља. Детаљ је симбол истине и у њему је кондензована суштина. Ранији, за коју секунду, искорак на коловозу, пешака може болно да подсети да нема детаља у животу, а правника неки релевантан а непримећен детаљ може да дефинише као победника или губитка у правном процесу. Афера Вотергејт је откривена помоћу детаља (део селотејпа на брави канцеларије демократа), а најмлађи доктор Цивилног и Црквеног права – Казанова, на молбу једног великаша да редукује своју причу о познатом чинодејствовању и да говори без детаља, рекао: *Али, Ваше превасходство, суштина је у детаљима.*

Тзв. јавност и дресирани медији, како би рекао Чомски, имају наратив да цивилизација у свом неоспоривом/аксиоматском сјају не само да заслужује, него и наређује/захтева дивљење. Ополитни

став о термину цивилизација *демократски* обезбеђује критичару статус парије. У нашем разумевању, цивилизација је техничко постигнуће које је, скоро, вредносно неутрално¹³⁾ (уз могућност полемике). Ми смо не само симпатизери него и делатни савезници једне друге речи, садржине, смисла, вредности. Ми смо савезници културе као духовног постигнућа. Владавина права је, можда, у теоријској архитектури сфера културе, а не сфера цивилизације. Дакле, нечији хипотетички суд о нецивилизацијском понашању нас чини, минимално, равнодушним, уз пропратни осећај да опраштамо јер се не зна шта се говори и чини. Оpozитно томе, похвала за културно понашање воздиже.

ПРАВОСЛАВНИ ПРИНЦИПИ

Да ли се уговор дефинише по вековној правној формули као симфонија воља две стране или је у модерној бесмисленој варијанти уговор сагласност и треће неекспониране, непознате, незване а свакако иманентно насилне треће стране? Да ли ова онтологија неизбежне треће стране уговора важи и ако је то против воље транспарентних уговорних страна? Да ли оваква модерно-демократска, еунијатска дефиниција уговора поштује минимум демократских вредности, да ли је то одбрана врлине или диктат слабашних дрзника и да ли се тиме увећава правна сигурност? Може се поставити и питање да ли је то у крајњем интересу треће стране? И још једно врло занимљиво питање: да ли се број иманентних а доминантних невидљивих уговорних страна може редуковати и финализовати бројем три? Шта ће бити ако се појави, рецимо, четврта страна у уговору? Каква је судбина западњачких деспотија, на пример, демократског фашизма¹⁴⁾?

Правна цивилизација познаје уговор у корист треће стране. Да ли је могућ уговор на штету треће стране? Ако трећа страна буде оштећена, онда су класични правни механизми заштите њеног интереса легитимација за тужбу због апсолутне или релативне ништавости. Нигде у досадашњој правној цивилизацији, која није била сиромашнија правдом и логиком од садашње правне демократуре, да се изразимо еуфемистички, није било могуће да трећи неуговорни или вануговорни субјект захтева ревизију уговора или уподобљавање са својим седмим или трећим пакетом. Никада тре-

13) То што свако модерно физичко лице има мобилни телефон, не чини га мудријим од грчких мислилаца. Узгред, инволуција духа је очигледна поређењем духовних висина ранијих, на пример – грчких, мислилаца у односу на садашње професионалце/интелектуалце у овој сфери. Ниче је говорио истину да је илузија да се данас боље зна истина.

14) Видети насловну страну *Печата* 308/2014: ЕУ пир у Украјини – демократски фашизам са потписом Брисела.

ћи самонаметнути ентитет није био референтан за закључење, тумачење и спровођење уговора између две стране. Прецизније казано: није правно релевантан/референтан, али са аспекта аргумента *силе* ствари могу да буду релативизоване.

Према есхатологији права, према вековним правним правилима, тј. према правилима која су иманентност права, утицај трећег вануговорног субјекта може да се квалификује и као принуда или претња. Подсећамо да принуда и претња постоје ако је у конкретном случају присутан недозвољен утицај на уговорну вољу, без обзира на савршеност и космичку узвишеност, доказану и лепотом¹⁵⁾ чимбеника, стране која чинодејствује са принудом или претњом. Дакле, и савршени субјект може да учини несавршени акт – претњу или принуду. Пример је хуманистичко пријатељско бомбардовање једне државе. Већ поменута Пономарјева наводи да су европски чиновници од дипломатских алузија и жеља прешли на отворен диктат, тражећи преиспитивање уговора о изградњи "Јужног тока", што представља најбаналнију претњу и уцену. Монопол, наметање ставова и уговора је универзална, репризирана вредност ЕУ: ко тргује са Царинским савезом – са Русијом, Белорусијом, Казахстаном, а и Јерменијом, Ираном - не може да тргује са ЕУ. ¹⁶⁾Подсећамо: Царински савез¹⁷⁾ - Таможенный союз в рамках Евразийского экономического сообщества има 170 милиона људи, петину светских ресурса, 15 одсто светског копа и представља конфедерацију на економским везама.¹⁸⁾

Поставља се и ово правно питање: да ли и даље важи правило да је уговор закон за стране или закон постаје, дакле, принудност стиче, тек ако неко трећи не каже другачије? Да ли је нова демократска дефиниција уговора да је уговор сагласност изјава воља две стране, у кондиционалу да то не љути нетранспарентну, непозвану а самозвану референтну страну, надуговорног субјекта, тачније надуговорног субјекта сваког и свих уговора? Да ли све и да није изречена а снажно присутна идеја надуговорног субјекта сваког уговора, минимално или максимално координира са теоријом о надчовеку, теоријом рођеном и симпатисаном на одређеном делу Старе даме? Код хришћана, према оцу Јустину Поповићу, бу-

15) Занимљиво је истраживање о важењу старогрчког принципа калокагатије и важењу мисли Достојевског да ће лепота да спаси свет. Како се бриселска ад-министрација уклапа у ову тезу?

16) *Печат* бр. 304, стр. 38 и 39.

17) О интересовању Израела за Царински савез, *Печат* 303/2014, стр. 17.

18) www.vedomosti.ru.

дућност одређује историју, а код неких других субјеката можда ће прошлост дефинисати будућност.

Ако би се и на друге правне ситуације применила ова правна логика, тачније правна бесмислица форсирана у модерним крајевима ове тужне Планете, о уговору као кондиционалном извору права и дужности, тј. уговору који је у стању пенденције док га не одобри моћни самозвани вануговорни или надуговорни субјект, онда је смислено, у апсолутној бесмислености, и ово питање: да ли, рецимо, брак као сагласност мужа и жене јесте пуноважан само ако га одобри моћни, строги а неправичан комшија који, притом, има и неких интересних, естетских, чулних амбиција за лирским интеграцијама са, рецимо, мужем (то је модеран непатријархалан пример)? Да ли, рецимо, инспирисани истом бесмисленом логиком модерне или пост-модерне, уговор о купопродаји стана без елемента иностраности између купца Петровића и продавца Јовановића важи само ако га одобри, тј. само ако његову ревизију не захтева једнако квалитетан потомак Гари Купера, Џона Вејна или Буфало Била или шерифа из шервудске шуме или Тил Ојленгшпигела? Свим срцем гласамо за Тила¹⁹⁾.

Ревизија или иницијатива за ревизију или, најгоре, захтев за ревизију од вануговорног/надуговорног субјекта поништава темеље правне културе, то је диверзија правне/уговорне логике, то је антиправна идеја која излази из права и деструктивно се лоцира у сферу силе неправда, у привид права и збиљу диктатуре.

Претходни део рада је о аргументацији за песимизам. Ипак, то није финално стање духа и живота. Невоље су знак пријатељства Божијег. Свети Оци кажу да онај ко нема невоље је заборављен од Бога. Свети Исак Сиријски вели да су невоље дарови, јер после многих невоља бивају и утехе, а ко пролази без невоља – побегују га страсти. Невоља је школа трпљења. Господ невоље шаље из љубави и ради нашег спасења..²⁰⁾ „...Твоје страдање никада не може да пређе меру... Када лончар зна колико треба држати лонац у огњу да се испече а да не прсне, како не би Бог знао меру наших страдања“ – каже Владика Николај.²¹⁾

19) Тил је имагинарни народни јунак који својом народском логиком надмудрује учене, тј. умањује немоћ обичног сељачког света пред бахатим господарима, одушак малог човека. Име Ојленшпигел је настало од речи Ојле/Eule - сова и Шпигел/Spiegel – огледало, дакле у пренесеном значењу реч говори о томе да човек у огледалу не види своје мане као ни сова своју ружноћу. Сличан (због народне мудрости) а врло различит (због патриотизма) Тилу је Кочићев Давид Штрбац.

20) Преподобни старац Макарије Оптински, Речник спасења, Београд, 2007, 243, 247.

21) Владика Николај, Мисли о добру и злу, Петровград, 2002, 71.

Иако и православље у историјској реализацији (Берђајев) има својих облака²²⁾, у тој духовности налазимо спасоносне принципе²³⁾. Наводимо, овом приликом, само осам принципа. Берђајев каже да смо, не од гордог Прометеја, не од Моноовог слепог слушаја или Камијевог апсурда, већ од Бога позвани да будемо Бог-да буде осми дан стварања²⁴⁾.

Према Евдокимову, "Православље је у суштини Живот и превазилази сваку дефиницију: *Дођи и види* - каже отац С. Булгаков сваком човеку добре воље. Православље је најмање нормативно, најмање преводиво у појмове и тај есхатологизам је православље сачувало од притиска секуларизованог света, учинивши да не познаје модернизам, прогресивизам... Данашњи повратак западњака изворима оријенталне патристике показао је колико су оптужбе против Православља да је постало музеј, мумификовано тело, у ствари неразумевање слабо обавештених или злонамерних научника..."²⁵⁾

Ти принципи су:

1. Духовност. Духовност је свесно опажање или доживљавање благодати Божије где духовни субјект поново задобија своје племство. То је суштински процес обожења. За Григорија Ниског/Григорије из Нисе, духовност претпоставља непрестано напредовање (епектаза) и успевање у бесконачној заједници са Богом. За Светог Јована Лествичника духовни живот јесте пењање по степеницама, при чему превазилазимо „замке“ које нас спутавају да задобијемо Бога. За Никодима Агиорита хришћанин се налази у „невидљивој борби“, са циљем да овлада својом сопственом етиком кроз расуђивање и тиховање. Сви велики подвижници сматрају да

22) Серије Викторевич Троицки, Изабране студије из Црквеног права, Папистичке тежње код Грка, Београд 2008, 187 и даље.

23) Епископ Бачки др Иринеј каже да је политички запад прва етички и верски равнодушна цивилизација у грубом сукобу са хришћанством, *Печат*, 303/2014, 9. О поразу Запада, говори Старац Тадеј Витовнички, Мир и радост у духу светом -поуке, беседе, разговори, Београд 2011, 211. О томе да тзв. људска права не смеју да буду разлог да се присиљавају хришћани да непоштују Божје заповести, Р. Биговић, Људска права, у "Људска права у хришћанској традицији", приредио Р. Биговић, Београд 2009, 83.

24) Слободан И. Панов, Основ за развод духовног брака, Анали Правног факултета у Београду, Београд 2012/број 2, 182.

25) Павел Евдикимов, Православље, Београд 2009, 8,9. Они који мисле да је православље замрзнуто у прошлости, треба да размисле о херменаутичком богатству Православља, Питер Мекмајлор, Марија Ворожишчева, Социологија и Православље, у Могућности и домети социјалног учења Православља и Православне Цркве, приредили Драгољуб Б. Ђорђевић, Милош Јовановић, Београд 2010, 152.

је живот у Христу актуализација благодати крштења, или стална чежња за Богом, силом Духа Светога.²⁶⁾

Примарност, доминантност и јединост²⁷⁾ духовности. Божја искра је створила човека и свет. Оци православне духовности говоре о следећим степенима духовног живота:

- 1) Очишћење²⁸⁾ од страсти²⁹⁾ и стицање врлина. Страсти су не само одраз егоизма (зато што показују немоћ воље да се одвикне од слабости) и одсуства скрушености, него су и знак ирационалности, јер мењају смисао (логосност) ствари, употребљавајући их противно њиховој природи. Отварање према Богу могуће је само кад се воља ослободи од те страсне стварности. Страсти слабе дух, а бе-

26) Свети Василије Велики говори о три начина и узрока стварања: Отац је почетни узрок свега створенога, јер вољом Његовом све се ствара; Син је делотворни узрок, јер кроз Њега долази све што је створено; а Дух је освећујући узрок, јер кроз Њега твар долази до савршенства. Дух Свети учествује и у оваплоћењу Сина, који се родио по телу „од Духа Светога и Дјеве Марије“ (Мт. 1, 18, 30).

27) Какве су нам мисли, такав нам је живот. Дух је мислена сила која покреће материју, Старац Тадеј Витовнички, Мир и радост у духу светом -поуке, беседи, разговори, Београд 2011, 187.

28) На Аничковом мосту на Невском проспекту у Петровграду постоји скулптура Клота где коња обуздавају јахачи, постављена по наредби руског цара Николаја I: коњ је симбол човекове природе, инстинкта и страсти, а коњаник је човек који ту природу усмерава свешћу и вољом. Као што се страст усмерава разумом, тако се и разум подвргава духовности, Тамара Александровна Флоренска, *Свештена заједница, Хришћанска психологија брака, Символи брачног савеза*, у књизи *Да двоје буду једно, Православни брак и породица у савременом свету*, друго издање, књигу приредили Јован Србуљ и Владимир Димитријевић, Библиотека Образ Светачки, Београд, 2007, 472. За време блокаде Лењинграда, скулптура је била закопана у Дворцу пионира и враћена након ослобођења I. Маја 1945. Постоји коњаник и коњи и пред нашом скупштином.

29) О беспристрашћу, о равнодушју према земаљском и о лакоћи лишавања светских задовољстава и о смирености, мислити о себи скромно, негордољубиво, Свети Јован Лествичник, Лествица, Манастир Хиландар, 2003, 219 и даље.

Нишчи духом или скрушени су најбољи умови. То је самосвест о свом ништавилу пред величанством Божјим. Њути је нишчи духом када је признао да је његово незнање бескрајно веће од његовог знања, Св. Владика Николај Велимировић, О Богу и људима, Београд, 2007, 90.

Афекти или страсти (грч. страст, страдање) јесу извор греха. Ми познајемо афекте као „слабости“, као неразумне тежње и грешна узбуђења. Бестрашће или чистота, отуд, јесу резултат човечне воље (не воље човека) да држи афекте у границама „разума“ природе, да слушањем Христа излечи страсне и неразумне нагоне воље. Аскеза (гр. вежбање, навика, подвиг) јесте ослобођење од страсти или уздицање душе. Аскеза је један од саставних елемената православне духовности и једнака је са активном философијом врлина. Аскетски подвиг јесте духовна борба да се поново досегне живот какав је био пре пада у грех, кад дух владаше над телом. То је промена правца духовног живота: „телесни човек“ умире да би се родио „духовни човек“ (1. Кор. 15, 42–53). Аскеза је стање у којем хришћанин чува неугасиви залог Светога Духа, којег је примио од благодати крштења, а ако се угасио, разгорева га. „Због тога, пак, и сам се трудим (вежбам, подвизавам) да имам чисту савјест свагда пред Богом и људима“ (Дела 24, 16), в. сајт православље.

страшће регенерише моћ духа и даје слободи подстрек за врлине.

- 2) Созерцавање божанских „логосности“ ствари, или усредсређење духа на Бога. Заустављање страсне маште која ограничава познање на чисто материјалну структуру света и тела, већ значи напредак. Контемплацијом, то јест продирањем духа иза материјалне површине света, присуство Божије постаје очигледније и делотворније.
- 3) Непосредно сједињење или стално доживљавање Бога, последњи стадијум обожења. Све ово у адској инверзији је видљиво у историјском реалитету сила које диктирају модерну збиљу.

У Црквеној догматици, *свет* је творевина Божија, средина у којој човек врши своју стваралачку, свештеничку и пророчку улогу. Исус Христос прави разлику између бити у *свету* и бити *од света*: „Од свијета нису, као ни ја што нисам од свијета“ (Јн. 17, 16). Црква стоји на граници *света*: с једне стране, она је присутна и делатна управо у *свету* („Не молим да их узмеш са свијета, него да их сачуваш од злога“, Јн. 17, 15); али с друге стране, Црква је екстериорна, независна од *света* који одбија Бога или стоји ван савеза са Њим. Став Цркве према *свету* потиче управо из њеног Светогајинског карактера. Она се објективно налази унутар заједнице са Богом док се свет, под утицајем „кнеза овога света“ (Јн. 14, 30), супротставља прихватању те заједнице. Црква не може, дакле, озаконити или освештати *свет* као такав, свет који се организује по сопственим аутономним законима, већ га позива да уђе у сферу благодати.

У есхатолошкој перспективи, свет – позван да прими облик Цркве у Тајни крштења – биће преображен у Царство Божије. Зато се хришћанин, знајући пут и динамику света, моли: „Нека дође благодат и нека прође овај свет“ (Дидахи 10, 5).³⁰⁾

Ове речи су практичне, језик живота и адекватне су теми која је амбивалентна синергија енергије духа и материје, конкретног и принципијелног, оновременог и оновременог/свевременог... О доминацији тј. јединости духовности сведочи и прагматик Черчил када покушава да скицира Русију: Русија је загонетка замотана у мистерију унутар тајне.³¹⁾ Како би то рекао Фјодор Иванович Гјутчев:

30) Слободан И. Панов, Световни и духовни брак у Србији, Београд, 2013, 293-295.

31) Deutsche Welle, 13.12.2013. године.

*Умом Россию не понять
Аришином общим не измерить
У ней особенная стать
В Россию можно только верить*

2. Саосећајност. За разлику од Аристотелове комутативне и дистрибутивне правде, Христова правда казана у причи о награди радницима у винограду јесте правда са извором и у саосећајности³². Саосећајност у невољама, одсуство моралне равнодушности према патњи је хришћанска врлина која се у световном наративу зове солидарност. Помоћ у решавању једне од основних потреба и претпоставки постојања и развоја јесте и енергетски сектор. Символ тог вектора енергије је и у лепој међузависности, сигурности екумене, безбедности сваког и свих и задовољство утемељено на лепој есхатологији морала.

У Цркви постоји једно правило: у нужном – слога, у неважном – слобода, у свему – љубав. Сергеј Радоњешки вели да нас спасава љубав и јединство.

3. Радост есхатолошка. Све што је божанско-лако је, говорио је Есхил. Ниско мудровање, како би рекао отац Тадеј, може да створи заблуду о доминацији рђавих, лордова таме. То је проблем теодицеје, тј. како се објашњава постојање зла када је Бог љубав и добро. Зло је корисно искушење и мера вере и провера прегнућа по Божјем закону. О теодицеји је расправљано и у Старом завету (разлог страдања праведника Јова), а о томе је писао и проф. Никола Милошевић (страдање вестфалки од варвара, иако су биле верне божијим правилима, по св. Августину, је објашњено тиме да су се погордиле у добру). Некада зло наведе на заблуду о донкихотовској борби за врлину, а некада ојача пламен правде и слободе. Моћници имају рок трајања: Академик Екмечић пише о домаћим моћницима да сада изгледају као закопано гробље, а какви су то некада орлови били³³.

Доста је сваком дану зла својега, каже отац Тадеј. Небринути јер је есхатолошка радост божја надлежност.³⁴ Апостол Павле вели: *Онај је слуга Господњи који неправду може трпети.*

4. Грех унијије. Све је Божја воља. Божја воља тражи и прегнуће верника. Унијија/чамотиња је грех. Мучеништво (марти-

32) Фридрих фон Хајек сматра да је за постојање либералног друштва нужно да се човек ослободи неких природних инстинката, између осталих и солидарности и саосећања, Јуриј Ј. Воробјовски, Западни пут у апокалипсу, Београд 2009, 242 и даље.

33) Милорад Екмечић, Дуго кретање између клања и орања, Историја Срба у Новом веку 1492-1992, Београд, 2011, 543.

34) Старац Тадеј Витовнички, Мир и радост у духу светом -поуке, беседе, разговори, Београд 2011, 175, 214.

рион) је и страдање и сведочење о снази Божје воље. Мука је извор вечне радости. Адам је у Рају изгубио веру, а праведник Јов и цар Лазар су на гнојишту историје утврдили веру.

Зло, невоље су, каже Николај, *састав живота* („Овај живот се не би могао замислити без трога: среће, несреће и смрти... Срећа је дар Божји, несрећа допуштење Божје, а смрт победа Божја... Стална срећа, без примесе несреће, постала би безбојна и досадна. Стална несрећа, без смрти учинила би овај живот паклом без излаза“), оно *не плаши* („Све воденице мељу у Божју корист... и Бог пробуђеним злом буди успавано добро“) *јер је под контролом Бога* („...Твоје страдање никада не може да пређе меру... Када лончар зна колико треба држати лонац у огњу да се испече а да не прсне, како не би Бог знао меру наших страдања?“), каже Николај).³⁵⁾

Жртва је услов добре бесконачности, темељ видовданске етике. Еванђеоска противречност гласи: мора се мрети за небеску правду да би се вечно живело. Богдан Жерајић, из нараштаја анђе-ла, пева: *Ко хоће да живи нек мре*. Земаљско се освећује небеским, пролазно вечним, а људско Божијим. Укрепљени у врлини, радно ревностни за подвиг, ужежени жељом за слободом.

Ваља имати упорност у тој борби попут Серафима Саровског који је хиљаду дана и хиљаду ноћи провео у непрестаном молитвеном подвигу.³⁶⁾ Није најбоље бити мукотрпник (рус. страстотерпец), светитељ који је мученички пострадао због непротивљења злу, а не због исповедања вере у Христа.³⁷⁾

У световној верзији пример безоблачног ентузијазма је пример руског песника Гумиљова који је Ани Ахматовој у једном дану донео десет букета цвећа. Другачије је финале маршала Петена који је био јунак у Првом светском рату и, због немања кондиције врлине, био издајник у Другом светском рату.

5. Теономија. Навели смо једну православну мисао да је аутономија слабашна, да је хетерономија ђаволска, а да је једино спасоносна теономија. У праву, посебно Грађанском, постоји, уз извесне лимите, врло снажно начело аутономије воље. У духовној верзији егзистенције, одрицање од своје воље и предавање вољи Бога је спасоносно. Спасоносно је поништење своје воље ради достизања пуноће благодети. Ми смо љубав раније дефинисали у духу овог мета-физичког супстрата. Љубав је радосна, целомудрена жртва, поништење ради богаћења своје личности, сиромашење

35) Слободан И. Панов, *Породично право*, четврто издање, Београд, 2013, 387.

36) Архимандрит Тихон (Шевкунов), *Несвети а свети*, Београд, 2012, 404.

37) Архимандрит Тихон (Шевкунов), *Несвети а свети*, Београд, 2012, 396.

својих жеља ради богаћења свог смисла. Теономија претпоставља епектазу. Епектаза (пружање, пењање) јесте учење које је разрадио Свети Григорије Ниски (у *Мојсијевом животу*, или *Расправи о усавршавању у врлини*), по коме душа, будући Богом привучена, јесте у непрестаном кретању ка вишим степенима пуноће благодати. То пењање јесте одушевљење Богом које, по Дионисију Ареопагиту, божански ерос упечаћује као динамички елеменат у човеково биће. Оно претпоставља стално ослобађање од страсти, духовно узрастање ка пуноћи Христовој (Еф. 4, 13).

Епектаза значи напредовање у врлини и делању, јер хришћанин никад не треба да се одриче онога што је добио, него треба да продужи оно што је започео. Баш због тога, хришћанин је, у том току усавршавања, стимулисан да тежи ка вишем: „А ревнујте за веће дарове. И показаћу вам још узвишенији пут“ (1. Кор. 12, 31). Гашење елана према Богу представља у исто време смањење енергија људске личности.

6. Суптилна дисциплина или дисциплинована суптилно-ност. Услов мудрости јесте и у захтеву за утврђењем чињеница које је стрпљиво, али је без доцње. И чињенице као материјални епифеномен истине је тешко сазнавати. На пример, тешко је прецизно квалификовати неке акварелне сфере између принципејелности, флексибилности, попустљивости и капитуланства. Тачна атрибуција чињеница није лак задатак. Чињенице и истина нису синоними: чињенице су конституенти истине, али је истина несводива само на чињенице. Истина је богатији појам: чињенице су материјалног кова, док је истина духовног карактера. Тешко је евидентирати материјалну архитектуру истине а камоли њено духовно биће. Успех обезбеђује Божија промисао.

7. Илузија изузетности. Адам је био у стању да може да не сагреси (non posse peccare), са изгледима да се уздигне до стања да не може да сагреси (posse non peccare).³⁸⁾ Човек (пост)модерне не да греша, већ радосно греша у болесној, тј. онколошкој хедонији.

Председник Русије, у ауторском тексту у Њујорк тајмсу, одбацио је став Обама о „америчкој изузетности“, рекавши да нас је „Бог све створио једнаким.“ Самотитулисање о изузетности није само нехришћански, тачније антихришћански чин, већ је и врло нетачан и још више неинтелигентан чин. Ваља чути Достојевског: *Смири се, горди човече.*

38) Митрополит Николај Хациниколау, „Полност и спасење човеково - особине полова пре и после пада првотворних“, Мушкарац и жена пред тајном тела - Православље и полност, Београд 2006, 601-608.

По Светим Оцима највеће од свих зала јесте понос. Гордост, по речима Св. Јована Лествичника, је мајка свих страсти, од којих су прве таштина и самооправдавање. Гордост је облик порицања Бога, страст која је застрашујућа, моћна и која се тешко лечи. Гордост се манифестује као хвалисавост, уображеност, арогантност, дрскост, тврдоглавост, самоважност, мегаломанија, амбициозност, самољубљивост, као сујета, похлепа, жеља за вођством. Такође, понос се манифестује као самозадовољство, безобразлук, непоштовање, отвореност, неосетљивост, контрадикторност, самовоља, непослушност, сарказам, тврдоглавост, понижење, перфекционизам и преосетљивост. Коначно, понос може довести до непокајања.

Ово је време позе врлине. Као што има разлике између *dosege*/учити и *doctus*/бити научен, постоји разлика и између врлине и говора о врлини³⁹⁾ или адског делања.⁴⁰⁾

8. Божија мера. Није човек мера ствари. Хуманизам, због свог моралног релативизма, је штетан, о чему је писао отац Јустин. „Вријеме земно и судбина људска два су образа највише лудости“, пева Његош. Два су временска круга. Пролазност која ничему не даје смисао и све уништава: као цвет, и дим, и јутарња роса... све сласти и славе овога живота су таштина и трулеж (као честитка неке годишњице "*неовисности*" *овисника*). И Вечност: време у коме нема смрти, време у коме нема времена. Говорећи у Цркви Александра Невског (подигнутој на месту где је био шатор-Црква руских добровољаца 1878. године), високопреосвештени подсећа да „Блажени прогнани правде ради, јер је Њихово царство небеско и подсећа да Бог није са многобројнима, него са праведнима и да Бог није у сили него у правди“.⁴¹⁾

Постоји и радост песимизма. Реализам песимизма поводом гасовода Јужни ток заснован је и на новим демократским, а посебно олимпијским, стандардима близу граница власника гаса и

39) О духовном стању хришћана в. Старац Тадеј Витовнички, Мир и радост у духу светом -поуке, беседе, разговори, Београд 2011, 168, 203.

40) О геостратешкој димензији, неефемерном сукобу интереса видети опширније Александар Дугин, Основи геополитике, књига 1 Геополитичка будућност Русије, Београд 2004; Александар Дугин, Геополитичка будућност Русије, књига 2 Просторно мислити, Београд 2004.

О оцени стања људских права у ЕУ в. Российский МИД осмелел в критике ЕС : Ситуация с защитой прав человека в ЕС далека от благополучия, констатирует МИД России "О ситуации с обеспечением прав человека в Европейском союзе", Правда, 16.1.2014. Врло користан документ јесте "Основи учења Руске Православне Цркве о достојанству, слободи и људским правима", у "Људска права у хришћанској традицији", приредио Р. Биговић, Београд 2009, 11-33.

41) Митрополит Амфилохије (Радовић), *Часни крст христов и Косовски завјет - предавања, есеји и беседе*, Београд-Цетиње 2011, 28 и даље, 197-201.

гасовода: чудеса да је опозиција власт, тј, да мења законе. Ово до сада невиђено чудо може да се деси само власницима дугих цеви и других експлозивних аргумената. Занимљиве су и оптужбе за злочине полиције која се креће уназад.

Да ли то изненађује?. Речима председника Русије Путина у Давосу: *Светска криза је изненађење као руска зима.*

Сибирска Лејди Магбет говори о неизбежности трагичне дијалектике неморала, преваре, убистава и бесмисла, некорисности плодова зла. Сва садашња историјска неизвесност је већ извесна и у лепој књижевности.

Дакле, Уговор о јужном току се неће извршити, а Русија неће бити на губитку.

Ако заслужи, Русији је довољан један савезник⁴²⁾.

Спас је у тежњи ка радосној есхатологији, а не у слабости према, не болесној, већ онколошкој хедонији. Апостол Павле вели да се не владамо према веку јер како ће вечно са пролазним. Руски публициста Седов подсећа да је Ватикан дао благослов Хитлеру пред Курдску битку, па то није помогло. Ето колико је Ватикан имао дивизија.

ЗАКЉУЧАК

Предмет рада јесте анализа правних и мета-правних аспеката Уговора о јужном току. Руски енергетски сектор са „елементом иностраности“ има три магистрална вектора, а, према мишљењу аутора, јужни ток није превасходан ни економски ни стратешки. Рад има три аспекта анализе:

1. правни (захтев ЕУ за ревизијом потписаних уговора о јужном току је правно врло занимљив: сви грађанскоправни механизми промене уговора, попут новације, уставне *rebus sic stantibus*, раскида уговора нису релевантни у конкретној правно-чињеничној ситуацији; захтев за ревизијом од стране надуговорне стране врши се редефиниција вековне формуле о уговору тако да у време демократуре уговор постаје кондиционални извор права и дужности, тј. уговор је у стању пенденције док га не одобрим моћни самозвани вануговорни или надуговорни субјект)

42) Лепота православне литургије у цркви Света Софија у Цариграду уверила је Русе, изасланике Владимира, у истинитост православља. Серафим Саровски говорио је својим ученицима: *Не бојте се ничега. Бог је са нама, Димитрије Оболенски, Роберт Оги, Историја Русије, Београд 2003, 338,339.*

2. опис злодуха времена и евиденцију тзв. блатњавих факата постмодерне која дедукцијом исходи у закључку о извесности нереализације уговора о јужном току
3. аспект спасоносног финала условљеног верношћу принципима православне вере.

Аутор сматра да је извесно да престације из Уговора о јужном току неће бити извршене вољом једне уговорне стране и да друга уговорна страна - Русија због тога неће бити губитник.

ЛИТЕРАТУРА

- С. Перовић, *Облигационо право*, Београд, 1980,
 Оливер Антић, *Облигационо право*, Београд, 2009,
 Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања, Историја Срба у Новом веку 1492-1992*, Београд, 2011,
 Коста Чавошки, „Акратија Уставног суда“, *Печат - лист слободне Србије* од 20.1.2011.
 Сергеј Викторович Троицки, *Црквено право*, Београд, 2011,
 Серије Викторович Троицки, *Изабране студије из Црквеног права, Папистичке тежње код Грка*, Београд 2008,
 Жељко Симић, *Матија – ровачка онтологија и пост-постмодернизам*, Просвета, Београд, 2012,
 Жељко Симић, *Преображаји тоталитарне свести, пролегомена за социологију сазнања*, Културно-просветна заједница Београда, Београд, 2006,
 Жељко Симић, *Уликс-пост-постмодерна, филозофија егзистенције нестајућег субјекта*, Београд, 2012,
 Слободан И. Панов, *ИЛЛЮЗИЈА ГУМАНИЗМА*, Сборник материјала V (XII) Међународној научној конференцији "Правовое образование - Гражданское общество - Справедливое государство", Кемерово, Россия, 2011 года.
 Слободан И. Панов, „Васпитање и Услужно право“, Зборник радова *Право и услуге*, уредник проф. др Миодраг Мићовић, Крагујевац, 2012
 Слободан И. Панов, „Основ за развод духовног брака“, *Анали Правног факултета у Београду*, Београд 2012/број 2,
 Слободан И. Панов, *Духовни и световни брак у Србији*, Београд, 2013,
 Слободан И. Панов, *Породично право*, четврто издање, Београд, 2013
 О. Станковић, В. Водинелић, *Увод у грађанско право*, Београд, 1995,
 Ј. Радишић, *Облигационо право*, Београд 2004,
 Николај Берђајев, *Судбина човека у савременом свету*, Београд 2006,
 Павел Евдикимов, *Православље*, Београд 2009,
 Јуриј Ј. Воробјовски, *Западни пут у апокалипсу*, Београд 2009,
 Р. Биговић, „Људска права“, у *Људска права у хришћанској традицији*, приредио Р. Биговић, Београд 2009,
 Владан Перишић, „Тумачење људских права у светлу отаца Цркве“, у *Људска права у хришћанској традицији*, приредио Р. Биговић, Београд 2009,

- Преподобни старац Макарије Оптински, *Речник спасења*, Београд, 2007
Свети Јован Лествичник, *Лествица*, Манастир Хиландар, 2003
Св. Владика Николај Велимировић, *О Богу и људима*, Београд, 2007
Владика Николај, *Мисли о добру и злу*, Петровград, 2002
Старац Тадеј Витовнички, *Мир и радост у духу светом -поуке, беседе, разговори*, Београд 2011,
Митрополит Амфилохије (Радовић), *Часни крст христов и Косовски завјет - предавања, есеји и беседе*, Београд-Цетиње 2011,
Архимандрит Тихон (Шевкунов), *Несвети а свети*, Београд, 2012,
Тамара Александровна Флоренска, „Свештена заједница, Хришћанска психологија брака, Символи брачног савеза“, у књизи *Да двоје буду једно, Православни брак и породица у савременом свету*, друго издање, књигу приредили Јован Србуљ и Владимир Димитријевић, Библиотека Образ Светачки, Београд, 2007,
Димитрије Оболенски, Роберт Оти, *Историја Русије*, Београд 2003,
Александар Дугин, *Основи геополитике, књига 1 Геополитичка будућност Русије*, Београд 2004;
Александар Дугин, *Геополитичка будућност Русије, књига 2 Просторно мислити*, Београд 2004,
Данило Золо, *Ко каже хуманост...рат, право и глобални поредак*, Београд, 2012,
Питер Мекмајлор, Марија Ворожишчева, „Социологија и Православље“, у *Могућности и домети социјалног учења Православља и Православне Цркве*, приредили Драгољуб Б. Ђорђевић, Милош Јовановић, Београд 2010,
Ниче, *Освит*, Рад, Београд, 1979.

Slobodan I. Panov

THE SOUTH STREAM – A „DETAIL“ OF CIVILIZATION

Resume

The object of this paper is an analysis of the legal and meta-legal aspects of the South Stream Agreement. Russian energy sector with a "foreign element" includes three main vectors and, according to the author, the South Stream is not primary both economically and strategically. This paper consists of three aspects of analysis:

– Legal (EU request for the revision of agreements signed on South Stream is legally very interesting: all civil law mechanisms of agreement amendment, such as novation, institutions like rebus sic stantibus, agreement termination - are not relevant to a particular legal and factual situation; the redefinition of the centuries-old formula of the agreement shall be done by the request for revision by the third parties so that in the time of demoncratura agreement is a conditional source of exercising rights and obligations, i.e. agreement is in suspensive condi-

tion until it is approved by the mighty self-proclaimed non-contractual or third party subject).

– A description of time demons and record of so called “muddy facts” of postmodernism which by deduction makes a conclusion about the certainty of non-fulfillment of the South Stream Agreement.

– The aspect of the saving finale determined by fidelity to the principles of the Orthodox faith.

The author believes that it is probable that the contractual obligations of the South Stream Agreement shall not be enforced by the will of one Contracting Party and that the other party - Russia shall not be a loser as a result of that.

Keywords: *South Stream; Security, Law, Politics*

* Овај рад је примљен 1. априла 2014. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 25. априла 2014. године.

*Дејан Бурсаћ**

Институт за политичке студије, Београд

ЈУЖНИ ТОК И АЛТЕРНАТИВНИ ПУТЕВИ СНАБДЕВАЊА ЕНЕРГЕНТИМА НА БАЛКАНУ**

Сажетак

Рад настоји да прикаже и анализира конкурентске пројекте цевовода на Балканском полуострву, те да их стави у контекст идентификованих и супротстављених енергетских стратегија Европске уније и Русије. Све веће значење енергетске безбедности, потребе диверзификације снабдевања, нове руте за снабдевање великих потрошача у централној и западној Европи и нови замах Русије као „енергетског гиганта“, те стратешка позиција Балкана између великих изворишта фосилних горива и великих тржишта, дају наговештај енергетске трке, која се већ одвија између кључних играча у овој области. Рад садржи преглед и анализу реализованих и планираних гасовода и нафтовода у овом делу Европе, те изводи закључке о значају енергетске трке за Србију, али и Балкан као транзитни регион у целини.

Кључне речи: *енергетска безбедност, Јужни ток, Европска унија, Русија, нафтоводи, гасоводи, Балкан, Европска енергетска заједница*

У последњих неколико година, појам енергетске безбедности све више заокупља теоретичаре и истраживаче међународне безбедности и међународних односа у целини. Енергетску безбедност, укратко, можемо дефинисати као доступност енергије по

* Истраживач приправник, Институт за политичке студије, Београд. Контакт: dejan1987bursac@gmail.com

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

приступачним ценама.¹⁾ Доступност, у контексту ове дефиниције, за неког субјекта међународних односа не мора да значи физичко поседовање извора енергије на својој територији, већ чешће представља стабилно, непрекинуто снабдевање енергентима.²⁾

Разлог за теоријско и практично интересовање је више него јасан – енергенти, просто речено, покрећу модерне економије и друштва данашњице, а без њих се савремени свет не може замислити. Нафта и природни гас имају посебну геополитичку димензију, док електрична енергија, самом чињеницом да је најраспрострањенији и најдоступнији вид енергента, губи свој значај за науку међународних односа и безбедности (електрична енергија није оскудан ресурс, будући да се производи у великом броју држава, било кроз нуклеарне централе, хидро и термо електране или „нове“ изворе попут соларних панела, ветро-генератора итд.). Извори фосилних горива су, са друге стране, концентрисани у ограниченом броју региона, што им даје значајну геополитичку ноту.³⁾ Такође, у великом броју случајева и производња и транзит фосилних горива се физички одвијају у регионима са компликованим политичким, безбедносним и економским односима.

За разлику од нафте, којом се углавном тргује на спот тржишту, а транзит се одвија на многоструке начине, гас се у највећем броју случајева до финалних корисника допрема директно, односно цевоводима.⁴⁾ Гасоводи се, као сложени системи, протежу преко више држава, спајајући произвођаче са потрошачима, а будући да се ради о дугорочно установљеном ланцу трговине, односно доставе, ствара се много директнија и трајнија веза између продавца и купца. Ни купац, а често ни продавац, због повећаног трошка потенцијалне промене, немају тржишну могућност избора другог партнера у овој размени, што ствара посебну врсту међузависности између великих произвођача и потрошача природног гаса.

Коначно, геополитичком моменту и специфичној секуритизацији транзита фосилних горива доприносе и актери ове међуза-

1) Дефиниција на основу: Gawdat Bahgat, „North Africa and Europe: Energy Partnership”, *OPEC Energy Review*, Vol. 33, No. 3-3, 2009, p. 155.

2) Oystein Noreng, „Energy Security for Europe: A choice of Suppliers and Partners”, in: Gunnar Fermann (ed.), *Political Economy of Energy in Europe*, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, 2009, p. 221.

3) Raphael Metais, *Ensuring Energy Security in Europe: The EU between a Market-based and a Geopolitical Approach*, EU Diplomacy Paper 03/2013, College of Europe, Bruges, 2013, p. 10.

4) Видети: Милан Симурдић, „Руска енергетска политика и Балкан“, у: *Енергија у Југоисточној Европи, Шести извештај у оквиру пројекта „Праћење руско-српских односа“*, ISAC Fund, Београд, 2009.

висности. У том смислу, први актер су државе произвођачи, које теже да пласирају свој производ, односно да одрже доминантну позицију на тржишту. За тему овог рада релевантни произвођачи су пре свега Русија, затим државе Каспијског басена, али и државе Блиског истока. Други актер су корисници, у овом случају државе западне и централне Европе, односно Европске уније. Оне теже диверзификацији извора енергије, тј. увозних рута, како би смањили зависност од појединачних земаља извозница. Трећи актер су међународне корпорације, чији интерес у вредним пословима са енергентима не сме бити занемарен.⁵⁾

Коначно, четврти, уједно и најслабији актер, јесу транзитне државе. Стратешка позиција Балкана као једне од кључних рута између великих произвођача енергије на истоку и развијених тржишта на западу ставља полуострво у фокус глобалне енергетске трке, која се одвија између Русије и Европске уније.

СТРАТЕГИЈА И ИНТЕРЕС РУСИЈЕ

Руска Федерација је данас највећи појединачни произвођач фосилних горива. Двадесет процената глобалне производње природног гаса (уз 26% доказаних резерви овог енергента) налази се на територији Русије. Руски удео у глобалној производњи нафте износи 13% (уз нешто више од 5% глобалних резерви – а на то треба додати још неистражена подручја поларног круга, за која се претпоставља да садрже велике резерве).⁶⁾

Што се тиче природног гаса, већина трговине са европским тржиштем – а две трећине руског извоза овог енергента иде у Европску унију⁷⁾ – одвија се преко компаније Газпром, која се налази у већинском државном власништву Руске Федерације. Један од примарних циљева Русије је да осигура константу потражњу за своје енергенте, тј. да установи стално тржиште кроз мрежу гасовода. Ова стратегија је у супротности са европском идејом о дивер-

5) Видети: Miroslav Antevski, Dobrica Vesić, Ljiljana Kantić, „Regional and International Aspects of Energy Security”, *International Problems*, Vol. LXIII, No. 2/2011, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2011.

6) Подаци на основу: *Country analysis briefs: Russia*, U.S. Energy Information Administration, 2013. Доступно на: <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=rs>, последњи пут приступљено 23. 03. 2014.

7) Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ*, Европски покрет у Србији, Београд, 2009, стр. 1.

зификацији извора и разбијању вертикалних монопола производње и снабдевања.⁸⁾

Можемо идентификовати три кључна тренда који се тичу руске стратегије извоза гаса на европско тржиште. Прво, Русија такође тежи својеврсној диверзификацији – али у овом случају се ради о диверзификацији рута којима руски гас стиже на запад. Трговина се, све до пре неколико година, одвијала кроз дванаест гасовода: три су завршавала у балтичким државама, четири су водила кроз Белорусију, док је преосталих пет ишло кроз Украјину. Да би избегла могуће прекиде у снабдевању, попут конфликта око цене гаса (са Белорусијом 2007. или Украјином 2006. и 2009. године), Русија се окренула пројектима као што су Северни ток, Плави ток и Јужни ток. Северни ток је гасовод који иде по дну Балтичког мора, од Виборга у Русији до Грајфсвалда у Немачкој, и даље ка потрошачима у Немачкој и Холандији. Очигледан циљ овог гасовода је да заобиђе посреднике и могуће проблеме у Пољској, Белорусији и прибалтичким државама. Компанија Северни ток је у већинском власништву Газпрома, са мањинским уделом партнера из Немачке, Холандије и Француске. Сличан маневар видимо и у логици градње гасовода Плави ток, који повезује Русију и Турску кроз Црно море, те тако својом путањом заобилази нестабилни регион Кавказа.

Други тренд односи се на преференцију Русије да послује кроз дугорочне билатералне уговоре са појединачним државама или компанијама, а не са Европском унијом у целини. Уз већ поменути пример Северног тока, на сличан начин је започет и пројекат Јужни ток, кроз договор Гаспрома и италијанске енергетске корпорације ЕНИ. У даљој реализацији пројекта, руска страна је преговарала директно са Бугарском, Србијом и другим транзитним европским државама. Ово указује на чињеницу да Москва итекако користи неспособност европских држава да, у контексту крупних спољнополитичких питања, говоре „једним гласом“, те чињеницу да ове земље често теже да сопствени себични интерес, у складу са реалполитичким принципима, стављају испред интереса Уније. Такође, градња овог гасовода је у сагласности са трендом диверзификације снабдевања, јер Јужни ток географски заобилази проблематичну Украјину.

Конечно, један од разлога због којих Русија занемарује Европску унију (и поред постојања неких заједничких механизма сарадње, попут Енергетског дијалога ЕУ – Русија) јесте и инси-

8) Видети: *Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy*, Commission of the European Communities, Brussels, 2006.

стирање ЕУ на правилима енергетске заједнице и на регулативи која тражи разбијање монопола над ланцем снабдевања.⁹⁾ Русија настоји да одржи контролу над читавим системом производње и продаје, без посредника у транзиту. Генерално, монопол више одговара извозницима, док европска регулатива угрожава вертикално организоване државне енергетске компаније земаља извозница.

У оквиру поменутих фактора треба анализирати и гасовод Јужни ток. Идеја да се руски гас транспортује дном Црног мора, затим кроз Бугарску, где ће се рачвати у два правца – ка Грчком и јужној Италији, односно на север ка Србији, Мађарској и Аустрији, објављена је 2007. године. Планирано је да радови буду завршени до краја 2015. године, када ће бити готова и траса кроз Србију у дужини од 450 километара. Реализација овог пројекта поново успоставља Русију као стратешког играча на Балкану, и то не применом инструмената тзв. тврде моћи, већ искључиво геоекономским утицајем.¹⁰⁾

Балканско транзитно подручје је, међутим, занимљиво и другим дистрибутерима и нарочито државама које су велики увозници фосилних горива. На њему се руска концепција гасне политике судара са европском регулативом, али и интересима западноевропских држава и ЕУ у целини. Ситуацију додатно „компликује“ и чињеница да се готово све балканске државе налазе на неком нивоу европских интеграција, било кроз чланство, било кроз процес приступања. То практично значи да регион, поред улоге транзитног подручја, постаје и потрошач, и то као део заједничког тржишта регулисаног правним тековинама Европске уније. Интеграција ових држава у унутрашње тржиште, али и у Спољну и безбедносну политику Европске уније, носи нови изазов енергетским односима Русије, Европе уније и Балкана.

СТРАТЕГИЈА И ИНТЕРЕС ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Гасне везе западних земаља и Русије датирају из 1968. године, када је СССР први пут испоручио гас у Аустрију. Значај трговине енергентима за обе стране видљив је и у чињеници да до

9) Stefan Ralchev, *Energy in the Western Balkans: A Strategic Overview*, Institute for Regional and International Studies, Sofia, 2009, p. 9.

10) Занимљив индикатор новог руског утицаја је и став Хрватске, која је, како је не би „заобишли“ у пројекту Јужни ток, обновила занемарене механизме сарадње са Русијом. Видети: Душан Рељић, „Западни Балкан у троуглу САД – ЕУ – Русија“, *Међународна политика*, год. LX, бр. 1134, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009, стр. 24.

прекида испорука није дошло ни за време Хладног рата, ни у турбулентном периоду распада Совјетског Савеза.¹¹⁾

Данас постоји велика зависност од руског гаса у Европи. Око четрдесет процената европског увоза овог енергента долази из Русије, са тенденцијом повећања потрошње у наредним деценијама.¹²⁾ Зависност од овог енергента из Русије је највећа у земљама бившег источног блока (нпр. у балтичким земљама, Словачкој и Бугарској удео руског гаса прелази 90% потрошње, у Чешкој 77%, у Мађарској 60%, у Пољској готово 50%), али и у Финској (100%), Грчкој (76%), Аустрији (49%), Немачкој (36%), Италији (27%), Француској (14%) итд.¹³⁾

До отварања гасовода Северни ток, осамдесет процената руског гаса долазило је преко Украјине. Повећана нестабилност у односима Русије и Украјине манифестовала се у области снабдевања гасом у два наврата – у тзв. гасним кризама у зимским месецима 2006. и 2009. године, када је дошло до вишедневних прекида у снабдевању, са озбиљним последицама по европске економије. Последишно, Европска унија постаје све више забринута за стабилност испорука из Русије. Други проблем са становишта Европске уније јесу могући политички циљеви Москве, који логично иду уз геоекономски утицај. Због тога, ЕУ промовише диверзификацију снабдевања како би повећала сопствену енергетску безбедност. У том смислу, Унија тражи алтернативне изворе снабдевања, како географски,¹⁴⁾ тако и из обновљивих извора.¹⁵⁾

Још 2003. године, Европска безбедносна стратегија је идентификовала растућу енергетску зависност као потенцијални безбедносни проблем,¹⁶⁾ међутим без конкретних предлога или

11) Дмитри Тренин, „Геополитика енергије у односима Русије и ЕУ“, у: Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ*, Европски покрет у Србији, Београд, 2009, стр. 22.

12) Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ*, Европски покрет у Србији, Београд, 2009, стр. 1.

13) Подаци на основу: *Country analysis briefs: Russia*, U.S. Energy Information Administration, 2013. Доступно на: <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=rs>, последњи пут приступљено 23. 03. 2014. и: *Commission staff working document – Accompanying document to the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council concerning measures to safeguard security of gas supply and repealing Directive 2004/67/EC on security of gas supply*, Commission of the European Communities, Brussels, 2009.

14) Кристијан Клотин, Џефри Пајпер: „Енергетски дијалог ЕУ – Русија“, у: Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ*, Европски покрет у Србији, Београд, 2009, стр. 27.

15) Видети: *Europe 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, European Commission, Brussels, 2010.

16) *A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy*, European Council, Brussels, 2003, p. 3.

решења. Такође, сигурност снабдевања енергијом је уведена у Лисабонски уговор, креирајући тако правну базу за будући развој ове области политике на европском нивоу.¹⁷⁾ Гасне кризе су погурале ЕУ ка новим политикама у енергетском сектору. Тако је 2006. године Европска комисија идентификовала неспособност држава ЕУ да „говоре једним гласом“ у спољнополитичким питањима као један од кључних проблема у сфери енергетске безбедности.¹⁸⁾

Стиче се утисак да се у европским круговима енергетска безбедност све више перципира као безбедност од повећаног утицаја Русије.¹⁹⁾ У основи овог проблема је питање међусобне перцепције Русије и запада – да ли се ради о партнерској међузависности, или се њихов однос и даље креће у оквирима хладноратовске логике моћи?²⁰⁾ Иако је жеља за диверзификацијом разумљива, стратегија заобилажења Русије и давања подршке гасним пројектима који смањују руски утицај, наговештавају постојање компетитивног односа, чија економска компонента није ослобођена геополитичких стега.

У том контексту, 2006. године су се јавили предлози за оснивање „енергетског НАТО-а“, посебно након тзв. „обојених револуција“ у Украјини и Грузији, којима су традиционално про-руске владе у овим транзитним земљама збачене.²¹⁾ САД формулишу стратегију „коридора Исток-Запад“, којим се преко Црног мора, Кавказа и Каспијског басена отвара нови простор за експлоатацију и транзит енергената, уједно смањујући руски геополитички притисак.²²⁾ ЕУ се понаша у складу са овим концептом, формули-

17) На основу: Raphael Metais, *Ensuring Energy Security in Europe: The EU between a Market-based and a Geopolitical Approach*, EU Diplomacy Paper 03/2013, College of Europe, Bruges, 2013, p.4.

18) Исто.

19) Дмитри Тренин, „Геополитика енергије у односима Русије и ЕУ“, у: Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ*, Европски покрет у Србији, Београд, 2009, стр. 15.

20) У једном интервјуу, немачки канцелар Герхард Шредер рекао је да би Европљани требало да се запитају како желе да виде Русију – као државу уско повезану са Европом кроз политичке, економске и културне везе; или желе да Русија, којој Европа загорчава живот, постане нова евроазијска сила? Наведено на основу: Константин Косачев, „Да ли имамо заједничку будућност у енергији?“, у: Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ*, Европски покрет у Србији, Београд, 2009, стр. 51. Треба приметити да је ово питање у складу са предвиђањима о будућим односима запада и Русије изнетим у: Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*, ЦИД Подгорица, 2001.

21) Видети: Дмитри Тренин, „Геополитика енергије у односима Русије и ЕУ“, у: Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ*, Европски покрет у Србији, Београд, 2009, стр. 16.

22) Наведено на основу: Милан Симурдић, „Руска енергетска политика и Балкан“, у: *Енергија у Југоисточној Европи. Шести извештај у оквиру пројекта „Праћење руско-српских односа“*, ISAC Fund, Београд, 2009.

шући сопствену стратегију „Новог пута свиле“, те промовишући, на Самиту у Прагу 2009. године, Јужни коридор за пренос гаса из Каспијског басена и Блиског истока директно у Европу, кроз низ пројеката конкурентних Јужном току и другим руским линијама снабдевања.²³⁾

У ранијем тексту смо укратко анализирали кључни руски пројекат у региону, гасовод Јужни ток. Сада ћемо размотрити и друге, конкурентне гасоводне и нафтоводне пројекте, који користе балканско полуострво као транзитну руту ка западним тржиштима.

КОНКУРЕНТНИ ГАСОВОДИ

„Велика игра“ око експлоатације Каспијског басена кулминирала је предлогом изградње гасовода Набуко, као носећег пројекта Јужног гасног коридора. Овим планом, гас би се из Азербејџана, Туркменистана и евентуално Ирана транспортовао ка централној и западној Европи преко Турске, Бугарске и Румуније. Изградњом овог гасовода, ЕУ би у значајној мери смањила енергетску зависност од Русије и преоријентисала се на друга тржишта, што би такође значило и смањење руских прихода у трговинским односима са Европом, али и значајно умањење утицаја који Русија остварује, нарочито у транзитним земљама. Наведени фактори чине Набуко привлачним за европске државе, нарочито оне из централног и источног дела ЕУ, које у огромној мери зависе од гаса из Русије.

Иако представља један од најамбициознијих инфраструктурних пројеката на Балкану, Набуко је за нашу земљу посебно проблематичан јер у потпуности заобилази Србију, али и западни Балкан као целину. Донета је сигурнија стратешка одлука да се Набуко гради кроз земље које су већ чланице ЕУ и НАТО, али и које имају веће унутрашње тржиште од земаља западног Балкана. Његовом изградњом, Србија би, уместо потенцијалне транзитне земље, остала на маргини европске енергетске мреже, допремајући и даље гас цевоводом малог капацитета из правца Мађарске.²⁴⁾

23) Видети: *Prague Summit Southern Corridor Declaration*, доступно на: <http://www.eu2009.cz/en/news-and-documents/press-releases/declaration---prague-summit--southern-corridor--may-8--2009-21533/>, последњи пут приступљено 23. 03. 2014. године.

24) Стеван Рапаић, „Тржиште енергената у Европској унији и интереси Србије“, *Међународни проблеми*, вол. LXI, бр. 4, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009, стр. 533.

Набуко, иако има подршку Европске уније и САД, финансирају и граде појединачне компаније, од којих се додуше већина налази у власништву матичних држава. Пројекат изградње гасовода дугачког 3 300 километара, вредан готово осам милијарди евра, у рукама је конзорцијума који чине аустријски ОМВ, мађарски МОЛ, турски Боташ, бугарски Булгаргаз, румунски Трансгаз и немачки РВЕ (нем. *RWE*).²⁵⁾ Управо су ове компаније исказале и прве сумње у погледу комерцијалне одрживости гасовода дугачког преко три хиљаде километара.²⁶⁾ Оне нису уверене да ће доступни извори обезбедити довољно гаса да би се попунио капацитет гасовода од 31 милијарде метара кубних годишње.

То уверење је нарочито подстакнуто руским акцијама у Каспијском басену. Наиме, решена да не дозволи да је заобиђе транспорт гаса из овог региона, као што се то десило са нафтом,²⁷⁾ Русија 2007. године иницира самит са Казахстаном и Туркменистаном, на коме је потписан споразум о изградњи гасовода Прикаспијски, којим ће се природни гас допремати кроз Русију. Скренувши транзит на своју територију, Москва је „покварила“ план западних земаља да Набуко транспортује каспијски гас. Будући да се, због затегнутих геополитичких односа и нестабилне унутрашње ситуације, није са сигурношћу могло рачунати на изворе гаса у Ирану, једина шанса за Набуко је остао Азербејџан, односно конзорцијум Шах Дениз, који развија нова гасна поља у овој земљи. Иако је конзорцијум Набуко потписао споразуме о разумевању са азербејџанском компанијом и гасоводом ТАНАП (Транс-анатолијски гасовод, који би спровео гас од изворишта у Азербејџану до турско-бугарске границе), конзорцијум Шах Дениз је средином 2013. године објавио да је изабрао Транс-јадрански гасовод (ТАП) за извоз у Европу.²⁸⁾ Будући да је овим потезом Набуко практично остао без изворишта односно снабдевања, челни људи су пројекат ускоро прогласили окончаним, што је уједно и значило „победу“ Јужног тока у овом делу балканске гасне трке.

25) На основу: Fraser Cameron, „The Politics of EU – Russia Energy Relations“, у: Kim Talus, Piero Luigi Fratini (eds.), *EU – Russian Energy Relations*, Euroconfidentiel, Brussels, 2010.

26) Роналд Гец, „Трка у цевоводима између ЕУ и Русије“, у: Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ*, Европски покрет у Србији, Београд, 2009, стр. 100.

27) Изградњом цевовода Баку – Тбилиси – Чејхан, транзит каспијске нафте је делимично заобишао Русију.

28) Видети: *NABUCCO: Shah Deniz II Decision a Setback for Planned European Gas Highway*, доступно на: http://www.publics.bg/en/news/10185/NABUCCO_Shah_Deniz_II_Decision_a_Setback_for_Planned_European_Gas_Highway.html, последњи пут приступљено 23. 03. 2014.

Транс-јадрански гасовод (ТАП), пројектовано дуг 872 километра, требало би да се протеже од турске границе, преко северне Грчке, кроз Албанију, затим 104 километра по дну Јадранског мора, да би се коначно прикључио на европску мрежу снабдевања у јужној Италији. Мултинационални конзорцијум британских, норвешких, немачких, швајцарских и азербејџанских компанија би требало да заврши градњу до 2018. године. ТАП би се прикључио на гасовод ТАНАП, такође у изградњи, а био би снабдевен из поменутих Шах Дениз поља у Азербејџану. Гасовод је већ добио подршку влада транзитних земаља, а државе региона се такође спремају за енергетско повезивање – наиме, Црна Гора, БиХ, Албанија и Хрватска планирају крак будућег „Јонско-јадранског“ гасовода.²⁹⁾ У међувремену, 2012. године, отказана је градња јужног крака гасовода Јужни ток, које је требало да иде од Бугарске, преко северне Грчке и Јадранског мора ка Италији. Званично објашњење су били превелики трошкови градње, будући да ће се гасовод својим северним делом свакако спојити на мрежу у Италији. Ипак, морамо довести у питање колико је овој логици допринео и конкурентски ТАП, који је, обезбеђивањем азербејџанског гаса, Јужни ток у овом делу Балканског полуострва учинио сувишним.

Интерконектор Грчка – Турска – Италија (ИГТИ) је предложен у оквиру Јужног гасног коридора, у координацији између италијанских, грчких и турских компанија. Први део радова између Грчке и Турске је окончан 2007. године, међутим остатак цевовода, тј. дужи копнени део кроз Грчку (590 километара) и технички компликованији подморски део до Италије (217 километара), остаје под упитником због конкуренције од стране гасовода ТАП.³⁰⁾ Изградња ИГТИ цевовода показује још једну одлику која у конкуренцији са Русијом може бити посматрана као слабост – а то је честа одвојеност јавног и приватног интереса у Европској унији, односно комерцијални интерес компанија које се често међусобно такмиче независно од геостратешких интереса њихових матичних земаља.

Бели ток³¹⁾ је предложени гасовод који би требао да преноси Азербејџански гас преко Грузије, Украјине и Румуније до корисника у централној и југоисточној Европи. Иако је 2008. године идентификован као пројекат од приоритета од стране Европске комиси-

29) На основу: Дневни лист *Политика*, „Грчка – нови енергетски ослонац Европе“, објављено: 27. 06. 2013. године, доступно на: <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Grcka-novi-energetski-oslonac-Evrope.lt.html>, последњи пут приступљено 23. 03. 2014. године.

30) На основу: Fraser Cameron, „The Politics of EU – Russia Energy Relations“, у: Kim Talus, Piero Luigi Fratini (eds.), *EU – Russian Energy Relations*, Euroconfidential, Brussels, 2010.

31) Исто.

је, те је израда студија о изводљивости добила подршку Европске уније и влада укључених земаља, још увек није јасна даља траса овог цевовода ка Балкану. Иако и овај пројекат можемо посматрати делом енергетске трке између Русије и запада, због још увек недовољно информација, али и географске удаљености од нашег региона, неизвесан је његов утицај на енергетску безбедност Балкана и угрожавање приоритетних пројеката попут Јужног тока или ТАП-а.

Коначно, један од изворних балканских пројеката јесте Западнобалкански гасни прстен,³²⁾ који је подразумевао градњу неколико гасних интерконектора од Грчке до Словеније, како би западни Балкан укључили у европску гасоводну мрежу. Пројекат је првобитно предложен 2003. године од стране грчких и турских државних енергетских компанија (Депа и Боташ). Меморандум о разумевању су ускоро потписале компаније и владе Македоније, Албаније, тадашње Србије и Црне Горе, БиХ, Хрватске и Словеније. Осим тога, мало конкретног је урађено на реализацији. Разлози су многоструки: пре свега, нејасно је из ког извора би се напајао овај гасовод, будући да су каспијске залихе недоступне, а Русија, као што смо рекли, пласира свој гас преко рута које она контролише. Друго, тржиште на Балкану је неразвијено, потражња за гасом је релативно мала, те је комерцијална исплативост овог гасовода неизвесна. Стога је и јасно одсуство подршке великих енергетских компанија и геостратешких играча за један „локални“ пројекат који не користи нарочито ниједној страни у гасној трци.

КОНКУРЕНТНИ НАФТОВОДИ

Иако је геостратешка важност нафтовода мања, будући да трговина нафтом није „фиксирана“ као у случају гаса, а и транзит нафте се углавном врши танкерима, треба размотрити и њихов положај и улогу на Балканском полуострву.

Уз постојеће локалне нафтоводе, попут линије Солун – Скопље (пројекат који за циљ има повезивање скопске рафинерије ОК-ТА – у грчком власништву – са луком у Солуну) и Адрија нафтовода (изграђен седамдесетих година прошлог века како би спојио увозну луку у Омишљу код Ријеке са рафинеријом у Сиску, и одакле, са једним краком ка Мађарској, а другим ка рафинеријама у Босанском Броду, Новом Саду и Панчеву), постоји неколико пројеката у различитој фази реализације.

32) Исто.

Први од њих је нафтовод Бургас – Александропули, који спаја бугарску црноморску и грчку егејску луку, како би избегао пролазак и закочење танкера кроз мореузе Босфор и Дарданели. Ово би такође био први нафтовод у Европској унији под већинском руском комерцијалном контролом, преко компанија Росњефт, Газпром и Трансњефт.³³⁾ Остатак удела у компанији припадао би грчким и бугарским компанијама. Иако је планирано да буде оперативан 2016. године, бугарска страна је у међувремену изразила сумње и предложила отказивање пројекта, тако да је овај нафтовод за сада „на чекању“.³⁴⁾

Један од могућих разлога за отказивање нафтовода Бургас – Александропули јесте и пројекат за изградњу трансбалканског нафтовода АМБО (Албанија – Македонија – Бугарска). Почетна тачка за овај нафтовод је такође бугарска лука Бургас, док би излаз био у албанској луци Валона на Јадранском мору, која је погоднија за уплив великих танкера. Нафтовод АМБО, који гради корпорација са седиштем у Сједињеним Америчким Државама, још увек се налази у фазама планирања.

Од „локалних“ пројеката, можемо издвојити ПЕОП (енг. *Pan-European Oil Pipeline*), који би требало да споји румунску црноморску луку Констанца са терминалима у Омишљу и Трсту, те да потенцијално продужи даље ка средњој Европи. Дужине 1 400 километара, планирано је да пролази кроз Румунију, Србију, Хрватску, Словенију и Италију, са ценом градње између 2 и 3,5 милијарди долара. Иако је предлог подразумевао почетак радова 2011. године, никаквих конкретних акција на том плану није било. У међувремену, хрватска компанија ЈАНАФ је објавила да се повлачи из пројекта, док су српске и румунске компаније изразиле жељу да наставе пројекат, са циљем да споје црноморску луку и рафинерију Панчево – иако званична реализација још увек није почела.³⁵⁾

Уз поменуте, постоји и предлог да се Дружба, највећи европски нафтовод који спаја руске изворе са потрошачима у Пољској, Немачкој, Словачкој, Чешкој и Мађарској, продужи линијом до ја-

33) Видети: *The Economist*, “A Bear at the Throat”, April 12, 2007, доступно на: www.economist.com/world/europe/displaystory.cfm?story_id=9009041, последњи пут приступљено 23. 03. 2014. године.

34) *Reuters*, „Bulgaria likely to abandon trans-Balkan oil pipeline“, вест доступна на: <http://uk.reuters.com/article/2010/06/11/bulgaria-russia-pipeline-idUKLDE65A13F20100611>, последњи пут приступљено 23. 03. 2014. године.

35) *Poslovni dnevnik*, „PEOP se neće graditi bez Janafa“, доступно на: <http://www.poslovni.hr/strane-kompanije/peop-se-neece-graditi-bez-janafa-140021#>, последњи пут приступљено 23. 03. 2014.

дранске луке Омишаљ, али се и овај пројекат налази тек у фазама планирања.

ЕНЕРГЕТСКА ЗАЈЕДНИЦА

Коначно, поменимо и Европску енергетску заједницу, као један од механизма на основу којих Европска унија остварује свој утицај у питањима енергетике на Балкану.

Основна идеја Енергетске заједнице је стварање заједничког тржишта енергије региона југоисточне Европе, које би се временом интегрисало са европским тржиштем. Кључна идеја је дакле повезивање тржишта и изградња одговарајуће инфраструктуре у региону, те примена европског регулаторног оквира у овој области, као једна врста припреме за више нивое европских интеграција. Један од задатака Енергетске заједнице је и осигуравање енергетске безбедности региона, пре свега кроз диверзификацију и разбијање тоталне зависности од енергената из Русије.³⁶⁾ То је нарочито било видљиво приликом гасне кризе 2009. године, када су поједине балканске земље, између осталих и Србија, данима остале без извора снабдевања, што је показало крхкост енергетске безбедности у овом делу Европе.³⁷⁾

Процес оснивања Заједнице започео је 2002. и 2003. године, Атинским меморандумима о разумевању, да би Уговор о оснивању био потписан такође у Атини, октобра 2005. године. Потписници су Европска унија и девет партнера из југоисточне Европе: Хрватска, БиХ, Србија, Црна Гора, Македонија, Албанија, Румунија, Бугарска и УНМИК. Заједници су се накнадно прикључиле Украјина и Молдавија, те Турска, Норвешка, Грузија и Јерменија као посматрачи.

Упркос постојању Заједнице, треба приметити да регион нема велики енергетски значај, будући да није ни произвођач, ни велики потрошач, односно да је тржиште релативно неразвијено. Са друге стране, као што смо видели, значај Балкана се налази у чињеници да је полуострво транзитно подручје за сигуран доток гаса у централну и западну Европу, те у овом аспекту треба тра-

36) Примера ради, Македонија готово стопроцентно зависи од гаса из Русије, Бугарска преко 90%, Србија и Црна Гора скоро 90%, Грчка 76%, Хрватска 37%, Румунија 27% итд. Подаци на основу: *Country analysis briefs: Russia*, U.S. Energy Information Administration, 2013. Доступно на: <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=rs>, последњи пут приступљено 23. 03. 2014.

37) На основу: Душан Рељић, *Русија и Западни Балкан*, ISAC fund, Београд, 2009, стр. 23.

жити један од разлога за оснивање Енергетске заједнице. Уколико би се механизми Енергетске заједнице применили, то би спречило монополизацију транзита и производње енергије, те последично утицало на смањење руског утицаја у геоекономској сфери; а такође би, кроз продубљену интеграцију поменутих држава са Европском унијом, умањило и свеукупан руски геополитички утицај на Балкану.

ЗАКЉУЧАК

Релативно мала потражња за енергентима на западном Балкану отежава реализацију пројеката који су намењени искључиво за снабдевање овог региона. Међутим, Балкан је стратешки лоциран између ресурсима богатог истока и кључних конзумента енергије на западу, што му даје важност у енергетским и геостратешким односима данашњице.

Србија је, у том контексту, транзитна земља која има мало утицаја на глобална кретања. У суштини, у интересу Србије су сви транзитни цевоводи који иду кроз нашу земљу, будући да се на тај начин осигурава непрекинута снабдевање енергентима и остварује економска корист. Можемо рећи да су сви регионални пројекти гасовода у суштини комплементарни, јер јачају конкурентност, поузданост снабдевања и свеукупну енергетску безбедност.³⁸⁾ Ипак, значајно је то што је у „утакмици“ гасовода победу однео пројекат Лужни ток, из разлога што он директно пролази кроз Србију и тако доноси конкретну економску корист. Будући да и у овом пројекту учествују европске компаније и владе земаља чланица ЕУ, он не би требало да буде упитан ни са становишта Европске енергетске заједнице, у којој Србија учествује од оснивања. Из реалполитичке перспективе може да звучи парадоксално, али Енергетска заједница као аспект европских интеграција може допринети општој стабилности региона, што би повећало привлачност и за пројекте цевовода – као што видимо, и произвођачи и потрошачи теже да избегну транзит кроз нестабилне регионе попут Кавказа или Украјине.

Што се глобалног нивоа тиче, биће занимљиво видети какве импликације ће на ове односе имати текући сукоб у Украјини. Извесно је да ће, због ескалације непријатељстава, Русија потражити нове транзитне линије, где се Балкан намеће као једно од логич-

38) На основу: Милан Симурић, *Енергетска политика ЕУ, Западни Балкан, Србија*, Београдска отворена школа, Београд, 2009.

них решења. Овакав развој догађаја могао би да повећа важност Јужног тока и за извозну, и за увозну страну; али и да оживи неке друге, отказане или привремено заустављене пројекте. Међусобне осуде и претње санкцијама између ЕУ и Русије могу тренутно пореметити односе – али када се ствари сведу на прост економски интерес, основна логика трговине нафтом и гасом остаје: Европи су потребни енергенти, Русији је потребан девизни прилив; а потребно је само пронаћи нову и сигурну транзитну руту – што је прилика коју балканске државе не би смеле да пропусти.

ЛИТЕРАТУРА

- A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy*, European Council, Brussels, 2003.
- Antevski, Miroslav, Vesić, Dobrica, Kontić, Ljiljana, „Regional and International Aspects of Energy Security”, *International Problems*, Vol. LXIII, No. 2/2011, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2011.
- Bahgat, Gawdat, „North Africa and Europe: Energy Partnership”, *OPEC Energy Review*, Vol. 33, No. 3-3, Vienna, 2009.
- Бариш, Катинка (ур.), *Цевоводи, политика и моћ*, Европски покрет у Србији, Београд, 2009.
- Бжежински, Збигњев, *Велика шаховска табла*, ЦИД Подгорица, 2001.
- Гец Роналд, „Трка у цевоводима између ЕУ и Русије“, у: Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ*, Европски покрет у Србији, Београд, 2009, стр. 100.
- Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy*, Commission of the European Communities, Brussels, 2006.
- Europe 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, European Commission, Brussels, 2010.
- Клотин, Кристијан, Пајпер, Цефри: „Енергетски дијалог ЕУ – Русија“, у: Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ*, Европски покрет у Србији, Београд, 2009.
- Косачев, Константин, „Да ли имамо заједничку будућност у енергији?“, у: Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ*, Европски покрет у Србији, Београд, 2009.
- Metais, Raphael, *Ensuring Energy Security in Europe: The EU between a Market-based and a Geopolitical Approach*, EU Diplomacy Paper 03/2013, College of Europe, Bruges, 2013.
- Noreng, Oystein, “Energy Security for Europe: A choice of Suppliers and Partners”, in: Gunnar Fermann (ed.), *Political Economy of Energy in Europe*, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, 2009.
- Prague Summit Southern Corridor Declaration*, доступно на: <http://www.eu2009.cz/en/news-and-documents/press-releases/declaration---prague-summit-southern-corridor--may-8--2009-21533/>, последњи пут приступљено 23. 03. 2014. године.
- Ralchev Stefan, *Energy in the Western Balkans: A Strategic Overview*, Institute for Regional and International Studies, Sofia, 2009.

- Рапаић, Стеван, „Гржиште енергената у Европској унији и интереси Србије“, *Међународни проблеми*, вол. LXI, бр. 4, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009.
- Рељић, Душан, „Западни Балкан у троуглу САД – ЕУ – Русија“, *Међународна политика*, год. LX, бр. 1134, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009.
- Рељић, Душан, *Русија и Западни Балкан*, ISAC fund, Београд, 2009.
- Симурдић, Милан, *Енергетска политика ЕУ, Западни Балкан, Србија*, Београдска отворена школа, Београд, 2009.
- Симурдић, Милан, „Руска енергетска политика и Балкан“, у: *Енергија у Југоисточној Европи, Шести извештај у оквиру пројекта „Праћење руско-српских односа“*, ISAC Fund, Београд, 2009.
- Тренин, Дмитри, „Геополитика енергије у односима Русије и ЕУ“, у: Катинка Барш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ*, Европски покрет у Србији, Београд, 2009.
- Cameron, Fraser, „The Politics of EU – Russia Energy Relations“, у: Kim Talus, Piero Luigi Fratini (eds.), *EU – Russian Energy Relations*, Euroconfidential, Brussels, 2010.
- Commission staff working document – Accompanying document to the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council concerning measures to safeguard security of gas supply and repealing Directive 2004/67/EC on security of gas supply*, Commission of the European Communities, Brussels, 2009.
- Country analysis briefs: Russia*, U.S. Energy Information Administration, 2013. Доступно на: <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=rs>, последњи пут приступљено 23. 03. 2014.

Dejan Bursac

SOUTH STREAM AND THE ALTERNATIVE ENERGY SUPPLY ROUTES IN THE BALKANS

Resume

This paper aims to present and analyze the competing pipeline projects in the Balkans, placing them in the context of identified energy strategies of both European Union and Russia. Such factors as: increasing significance of energy security, need for diversification of supply routes, emergence of new routes, increase in consumption of oil and natural gas in Europe and rediscovered role of Russia as “energy giant”, along with the strategic location of the Balkans between the resource rich regions of the East and key energy consumers of the West, are a strong indicator of an energy race emerging between the key geopolitical actors in the region. The paper contains an overview of implemented and planned natural gas and oil pipelines in this part of Europe,

drawing conclusions on the importance of energy race for such transit areas as Serbia and the Balkans as a whole.

Keywords: *energy security, South stream, European Union, Russia, pipelines, Balkans, European Energy Community*

* Овај рад је примљен 27. марта 2014. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 25. априла 2014. године.

ПРИКАЗ

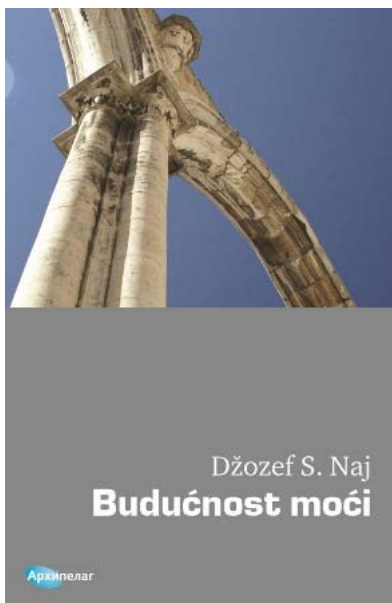
УДК 316.46:327(049.3)

Политика националне безбедности
година V vol. 6
број 1/2014.
стр. 141-144.

*Адријана Грмуша**
*Институт за политичке
студије, Београд*

БУДУЋНОСТ МОЋИ**

*Џозеф С. Нај, Архипелаг,
Београд, 2012, 276 стр.*

У Београду је 2012. године издавачка кућа Архипелаг објавила књигу **Будућност моћи**, аутора Џозефа С. Наја. Као професор и бивши декан Кенедијеве школе за државну управу при Харвардском универзитету, заменик државног подсекретара за безбедност, науку и технологију (1977-1979), председник Националног обавештајног савета (1993-1994), помоћник министра одбране за међународне безбедносне послове (1994-1995), Џозеф Нај је један од истакнутијих заговорника неолибералног институционализма међу теоретичарима међународних односа. Након објављених низа књига попут „Парадокса америчке моћи“ (2002), „Мека моћ-путеви успеха у светској политици“ (2004), „Моћи за вођство“ (2008), аутор је у књизи „Будућност моћи“, коначно уобличио своје досадашње изучавање моћи у међународној политици. У овој студији из међународних односа, Нај покушава да пружи јаснији увид у промене начина коришћења моћи које настају услед рапидно растуће информацио-

* Истраживач приправник, Институт за политичке студије, Београд

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

не технологије и глобализације у двадесет првом веку. Иако се аутор није фокусирао експлицитно на једну државу, посредно се може закључити да се овај истраживачки подухват темељи на будућности моћи САД.

Књига обухвата три целине, које су прожете дефиницијским објашњењима теорије моћи, уз бројне примере и илустрације. Након укратког излагања досадашњих дефиниција моћи, аутор у оквиру првог поглавља, под називом „Врсте моћи“, даје своју дефиницију моћи, одређујући је као „способност да се нешто учини и да се у друштвеним ситуацијама произведе учинак на друге како би се изазвао жељени исход (стр. 22). У циљу разјашњења стратегија моћи, Нај разликује типове ресурса тврде моћи, који представљају „оипљиве ствари попут силе и новца“ (стр. 40), ресурсе који се везују за меку моћ, попут „неоипљивих чиниоца као што су институције, идеје, вредности, култура“ (стр. 40) и уводи аспекте релационе моћи, односно три лица релационе моћи. Након идентификације тврде и меке моћи, сагледавају се начини на које се ресурси поменутих моћи могу интегрисати, односно ујединити у ефективне стратегије што за крајњи резултат има стварање „паметне моћи“.

Осврћући се на војну моћ, Нај анализира променљив об-

лик савременог рата, затим начин на који војни ресурси (становништво, природни ресурси, војна инфраструктура, одбрамбена индустрија, територија) доводе до промене понашања других кроз различите модалитете деловања војне моћи, односно кроз борбу, кроз „дипломатију присиле“, кроз пружање заштите и многих видова помоћи (обука страних војника, вежбе, хуманитарна помоћ, помоћ у катастрофама итд). У свом пројектовању будућности војне моћи, Нај наводи да она неће имати исту корист за државу коју је имала у деветнаестом и двадесетом веку, али ће остати кључна компонента моћи у светској политици (стр. 73).

У поглављу које је посвећено економској моћи, разрађује се становиште да економски ресурси могу произвести како тврду, тако и меку моћ савремених држава. Аутор је значајан број страница посветио мекој моћи, као способности да се на друге утиче путем кооптивних ресурса уобличавања агенде, убеђивања и подстицања позитивне привлачности како би се постигао жељени исход (стр. 40). Детаљно су описани извори меке моћи, као и облици њеног деловања („понашање меке моћи“). Такође, у циљу сагледавања перспективе америчке меке моћи, аутор уводи пример Кине, која је прихватила концепт ме-

ке моћи и интегрисала је у сопствену стратешку визију.

Унутар друге, најобимније целине, која има наслов „Промене у односима моћи: расипање и транзиција“, Нај уводи читаоце у темељне разлике између „транзиције моћи“ (преношење моћи са једне државе на другу) и „дифузије моћи“ (моћ која се расипа са држава на недржавне актере). Посебна поглавља посвећена су бројним питањима која се односе на утицај информатичке револуције на промену моћи државних и недржавних актера. Посебна пажња у оквиру ове целине посвећена је дефиницијском објашњењу појма кибер-моћи, затим класификацији актера у киберпростору и илустрацији њихових ресурса кибер-моћи на конкретним примерима. Коначно, Нај се окреће процени будућности кибер-моћи и закључује да иако ће киберпростор имати снажан утицај на промене у структури међународне политике, односно иако ће „киберпростор бити сведок повећаног расипања моћи на недржавне актере и мрежу централизације, мало је вероватно да ће то променити ствари у транзицији моћи“ (стр. 184).

Средишње место у овој целини заузима питање слабљења америчке моћи у настајућем мултиполарном свету. У том контексту, Нај, компаративном анализом војне, економске и меке моћи ЕУ, Јапана и земаља

БРИК-а (Бразил, Русија, Индија и Кина) процењује релативне ресурсе њихове моћи и разматра питање америчке моћи у вези са успоном наведених земаља. Након тога, фокус се преноси на анализу опадања америчке моћи која се темељи на променама на унутрашњем плану. Коначно, у пројекцији будућности америчке моћи, аутор закључује да „Америка није у апсолутном опадању, а вероватно је да ће остати моћнија од било које друге појединачне државе током наредних деценија иако ће америчка економска и културна превага постати мање доминантна него што је била на почетку овог века“ (стр. 244). Отуда, како аутор сматра, сагледавање транзиције моћи у двадесет првом веку као питање опадања америчке моћи наводи на погрешан закључак.

Трећа целина под називом „Политика“ посвећена је стратегији паметне моћи, која захтева да „старе разлике између реалиста и либерала устукну пред новом синтезом која се може назвати либерални реализам“ (стр. 275). Разматрајући пет главних изазова са којима се Америка суочава, аутор, ослањајући се на унутрашњу снагу мерену укупним ресурсима тврде и меке моћи, предлаже уопштене кораке у осмишљавању стратегије паметне моћи како би одржала улогу релативно најјаче, водеће светске силе.

Књига „Будућност моћи“, као продукт ауторовог вишегодишњег теоријског и практичног истраживања будућности америчке моћи, садржи разраду основних појмова релевантних за изучавање моћи у контексту савременог, информатичког до- ба, и истовремено их темељи на бројним конкретним примерима који их сликовито поткрепљују. Написана јасним стилем, ова књига представља незаобилазно штиво за читаоце у циљу разумевања савремених међународних односа.

* Овај рад је примљен 29. марта 2014. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 25. априла 2014. године.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

351.862/.863(497.11)

ПОЛИТИКА националне
безбедности = #The
#Policy of National Security / главни и
одговорни уредник Радослав Гаћиновић. - 2013,
бр. 1- 178. - Београд : Институт за политичке
студије, 2013- (Београд : Eseloge). - 24 cm

Годишње
ISSN 2334-959X = Политика националне
безбедности
COBISS.SR-ID 203583500